

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЕКОНОМІЧНИЙ ЧАСОПИС
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки

Журнал видається з 2015 року

№ 2 (18)

Луцьк
Вежа-Друк
2019

Редакційна колегія

Ліпич Л. Г., доктор економічних наук, професор, головний редактор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Бояр А. О., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Васілевські Мірослав Dg hab. (Суспільна вища школа підприємництва та управління, м. Лодзь, Польща).
Карлін М. І., доктор економічних наук, професор, заступник головного редактора (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Крикавський С. В., доктор економічних наук, професор, Національний університет «Львівська політехніка».
Маріуш Подзьор Dg hab. (Вища школа економіки та інновацій, м. Люблін, Польща).
Павліха Н. В., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Полінкевич О. М., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Павлова О. М., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Павлов К. В., доктор економічних наук, доцент (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Стащук О. В., доктор економічних наук, доцент (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Черчик Л. М., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Чорна Н. П., доктор економічних наук, доцент (Тернопільський національний економічний університет).
Шворак А. М., доктор економічних наук (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Кулинич М. Б., кандидат економічних наук, доцент, відповідальний секретар (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).

Е 45 **Економічний** часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : журнал / уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2019. – № 2 (18). – 141 с.

У виданні «Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки» розміщено наукові статті про сучасний стан та перспективи розвитку економіки України, їх теоретичні, методологічні й практичні аспекти.

Для науковців, аспірантів, студентів, економістів і всіх, хто цікавиться питаннями розвитку економічної системи України.

The collected papers «Economic Journal of Lesya Ukrainka Eastern European National University» publish scientific articles on the current state and prospects of economy development in Ukraine as well as on its theoretical, methodological and practical aspects.

For researchers, graduate students, economists and all those interested in the issues of economic system development in Ukraine.

Журнал є науковим фаховим виданням України, у якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора чи кандидата наук (див. додаток 8 до наказу Міністерства освіти і науки України від 21.12.2015 № 1328).

*Журнал зареєстрований у міжнародній наукометричній базі даних **Index Copernicus**.*

УДК 33(062.552)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Стрільчук Ростислав

Кейнсіанство та програми соціально-економічних та політичних трансформацій в Польщі (1990-1995 рр.) 7

Стрішенець Микола, Павлова Олена, Павлов Костянтин, Купчак Володимир

Питання інституціональної економічної теорії у працях Г.Ф. Симоненка 14

РОЗДІЛ II. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Бочко Олена, Васелевський Мірослав, Рожко Наталія

Ринок органіки овочів та фруктів: порівняльна характеристика Україна та світ 22

Сорокопуд Ія

Нормативно-правове забезпечення електроенергетичного ринку України 30

РОЗДІЛ III. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Ліпич Любов, Хілуха Оксана, Кушнір Мирослава, Мохнюк Анна

Еволюція ролі людських ресурсів в управлінні бізнес-структурами 37

Турило Анатолій

Концепція оцінки і управління людським капіталом підприємства 44

Шира Тарас

Концептуальні засади забезпечення корпоративної безпеки підприємств..... 50

Krykavskyy Ye. V., Kasian S. Ya.,

Komunikacje marketingowe a integracja serwisu logistycznego przedsiębiorstw w sferze zaoszczędzania potoków energetycznych 56

Сак Тетяна, Ющишина Лариса

Механізм антикризового управління в умовах забезпечення економічної безпеки підприємства 66

РОЗДІЛ ІV. РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Коротя Мирослав

Роль та значення газотранспортних підприємств в Україні та її регіонах..... 75

Новосад Оксана

Нормативно-правове забезпечення та регулювання процесу розподілення газу в регіоні..... 82

РОЗДІЛ V. ГРОШІ, ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ

Карлін Микола

Фінансові шляхи вирішення кліматичних проблем розвитку сучасної цивілізації 85

Борисюк Олена, Дацюк-Томчук Марія

Нові вектори розвитку фінансового ринку України в умовах цифрової економіки 95

Levytskyi Viktor

The optimization of system financial management of enterprise based on the analysis of investments in its marketing activities 101

Рудик Наталія, Рудик Анастасія, Моклиця Назар

Використання міжнародних фінансових інструментів стимулювання розвитку відновлювальної енергетики в Україні 108

РОЗДІЛ VI. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ, СТАТИСТИКА ТА МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ Й ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Мельник Катерина

Формування критеріїв оцінювання інформації під час аудиту в умовах сталого розвитку 115

Маркус Ольга

Облікова ідентифікація нематеріальних активів у формуванні економічної безпеки підприємства 121

Кулинич Мирослава, Жиленко Людмила

Поглиблення змісту об'єктів і методу бухгалтерського обліку в умовах цифровізації економіки 128

Рецензія на монографію д.е.н., професора Павлової Олени Миколаївни та д.е.н., доцента Павлова Костянтина Володимировича «Формування та регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житла України» 136

Вимоги до матеріалів, що публікуються в науковому журналі «Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки» 138

CONTENT

CHAPTER I. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

<i>Strilchuk Rostislav</i> Keinsianism and programs of socio-economic and political transformation in Poland (1990-1995)	7
<i>Strishenets Nicholas, Pavlova Olena, Pavlov Konstantyn, Kupchak Volodymyr</i> Question of institutional economic theory in labors F. Symonenko	14

CHAPTER II. ECONOMICS AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

<i>Bochko Olena, Mirosław Wasielewski, Rozhko Nataliya</i> Market of organic vegetables and fruit: comparative characteristics of Ukraine and the world	22
<i>Sorokopud Iia</i> Normative legal supply of the electric power engineering market of Ukraine	30

CHAPTER III. ECONOMICS AND ENTERPRISE MANAGEMENT

<i>Lubov Lipych, Khilukha Oksana, Kushnir Myroslava, Anna Mokhniuk</i> Evolution of the role of human resources in business management	37
<i>Turylo Anatolii</i> Concept of assessment and management of human capital at the enterprise	44
<i>Shyra Taras</i> Conceptual bases of corporate security of the enterprises	50
<i>Krykavskyy Ye. V., Kasian S. Ya.</i> The marketing communications and integration of logistics service of the enterprises in the sphere of energy flows saving.	56
<i>Sak Tetiana, Yushchyshyna Larysa</i> Mechanism of crisis management to ensure the enterprise economic security	66

CHAPTER IV. REGIONAL ECONOMY AND ECONOMY OF NATURAL RESOURCES

<i>Korotya Miroslav</i> The role and value of gas transport enterprises in Ukraine and its regions	75
<i>Novosad Oksana</i> Legal and regulatory framework of gas distribution process in the region	82

CHAPTER V. MONEY, FINANCE AND CREDIT

<i>Karlin Mykola</i> Climate problems of development of modern civilization and financial ways of their solution	89
<i>Borysiuk Olena, Datsyuk-Tomchuk Maria</i> New vectors of development of financial market of Ukraine in the conditions of the digital economy	95
<i>Levytskyi Viktor</i> The optimization of system financial management of enterprise based on the analysis of investments in its marketing activities	101
<i>Rudyk Nataliia, Rudyk Anastasiia, Moklitsa Nazar</i> Using of international financial stimulation instruments of renewable energy development in Ukraine	108

**CHAPTER VI. ACCOUNTING, AUDITING, STATISTICS, MATHEMATICAL METHODS
AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMICS**

Melnyk Katerina

Formation evaluation criteria information during audit in conditions of sustainable development 115

Markus Olga

The accounting identification of intangible assets in formation of economic security of the enterprise 121

Kulynych Myroslava, Zhylenko Lyudmila

Exclusion of the content of objects and the accounting method in the conditions of digital economy 128

Review on the monograph of doctor of economics, professor Pavlova O. and doctor of economics, associate professor Pavlov K. on the topic: «Formation and regulation of competitive relations on the regional housing markets of Ukraine» 136

Requirements to the Completion of the Articles to the Collection of Journal «Economic journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University»..... 138

РОЗДІЛ I

Економічна теорія та історія економічної думки

УДК 330. 18 (439)

Стрільчук Ростислав,
кандидат історичних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-6323-1012
e-mail: Strilchuk.Rostuslav@eenu.edu.ua
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-7-14>

КЕЙНСІАНСТВО ТА ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В ПОЛЬЩІ (1990-1995 рр.)

У статті на основі документальних матеріалів, статистичних даних (вітчизняних і польських) аналізуються основні приватизаційні програми реформування польської економіки в період переходу до ринкових відносин. Наголошується, що в основі формування приватизаційних програм лежали "План Бальцеровича", "План Колодко", "Стратегія для Польщі". Дані програми за період з 1990 по 1995 рр. законодавчо закріпили свободу підприємництва, рівноправність різних форм власності, створили юридичну основу реформування економіки і вступу Польщі в Європейські організації. Поставивши перед собою конкретні завдання Польща відразу приступила до системних перетворень своєї економіки, юридично-правової бази та багатьох державних інститутів у відповідність зі стандартами ЄС.

Ключові слова: економіка, підприємництво, підприємство, ринкова система, власність, фонди, приватизація, конкуренція, економічне положення, трансформація.

Стрільчук Ростислав,
кандидат исторических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования,
м. Луцк; ORCID ID 0000-0002-6323-1012
e-mail: Strilchuk.Rostuslav@eenu.edu.ua

КЕЙНСИАНСТВО И ПРОГРАММЫ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ И ПОЛИТИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ В ПОЛЬШЕ (1990-1995 гг.)

В статье на основе документальных материалов, статистических данных (отечественных и польских) анализируются основные приватизационные программы реформирования польской экономики в период перехода к рыночным отношениям. Отмечается, что в основе формирования приватизационных программ были "План Бальцеровича", "План Колодко", "Стратегия для Польши". Данные программы за период с 1990 по 1995. Законодательно закрепили свободу предпринимательства, равноправие различных форм собственности, создали юридическую основу реформирования экономики и вступления Польши в Европейские организации. Поставив перед собой конкретные задачи Польша сразу приступила к системным преобразованиям своей экономики, юридически-правовой базы и многих государственных институтов в соответствие со стандартами ЕС.

Ключевые слова: экономика, предпринимательство, предприятие, рыночная система, собственность, фонды, приватизация, конкуренция, экономическое положение, трансформация.

Strilchuk Rostislav,
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Eastern European National University named after Lesia Ukrainka,
Department of Analytical Economics and Nature Management,
Lutsk; ORCID ID 0000-0002-6323-1012
e-mail: Strilchuk.Rostislav@eenu.edu.ua

KEYNSIANISM AND PROGRAMS OF SOCIO-ECONOMIC AND POLITICAL TRANSFORMATION IN POLAND (1990-1995)

The main privatisation programmes of reforming the Polish Economy in the period of transition to the market economy are analysed in this article. The analysis is made on the basis of rich documentary material, statistic data (Ukrainian and Polish ones) It is stressed that the privatisation programmes originated from the "Baltserovych Programme" and "Kolodko Plan "Strategy from Poland". These two documents were used as the basic ones in the process of composing the privatisation programme. According to this programme the freedom of business and equality of different forms of property were secured legislatively. They provided the judicial basis for the reforming of the national economy and accession of Poland to the European economic organisations and other associations. Having set specific goals, Poland immediately began to systematically transform its economy, legal framework and many state institutions in line with EU standards. Taking into account the Keynesian model of state interference in the economy, unlike other Eastern European countries, the Polish transformation and integration processes have been developing consistently and dynamically: Poland has entered into negotiations on economic integration with the European Union immediately after the beginning of economic liberalization in 1990. In the country, systemic transformations of the economy, legal framework and many state institutions into compliance with EU standards began. Socio-economic and political privatization programs, including Baltserovich's Plan, Kolodko Plan, and the Strategy for Poland, legislatively established the freedom of entrepreneurship and the equality of different forms of ownership, created the legal basis for reforming the economy and Poland's accession to the European organizations: March 12 1999 in NATO, May 1, 2004 in the European Union.

Key words: economy, enterprise, market system, private property, stock exchange, privatisation, economic positing, competition, transformation, transition.

Постановка проблеми: Сьогодні Республіка Польща є успішною державою з розвинутою ринковою економікою, яка вступила до Європейського Союзу та НАТО завдяки застосуванню польськими реформаторами програм соціально-економічних та політичних трансформацій. В основі формування приватизаційних програм, що призвели до Європейської інтеграції лежали "План Бальцеровича", "План Колодко", "Стратегія для Польщі", які законодавчо закріпили свободу підприємництва, створили юридичну основу реформування економіки Польщі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Проблемами лібералізації цін, інфляції, заробітної плати, приватизації, форм власності, структурними змінами, законодавчої бази їхнього реформування займалися польські вчені, серед них Лешек Бальцерович, Гжегож Колодко, П. Божик, Я. Буга, Т. Кушевський, Л. Страшинський, Т. Мазовецький.

Серед українських вчених проблемою соціально-економічних та політичних реформ в Польщі кінця ХХ століття займалися Л. Зашкільняк, М. Крикун, А. Болкун, В. Гейць, В. Моцок, М. Карлін, О. Стрішенець [10], Р. Стрільчук [11].

Постановка завдання. Мета статті — дослідження соціально-економічних та політичних програм, які сприяли вступу Польщі в Європейські організації.

Виклад основного матеріалу. 1990 - 1995 роки - це період тривалої трансформації польської економіки, результатом якого є створення ринкової системи. Здійснення радикальних програм трансформації економіки стало можливим після того, як влада перейшла в руки уряду, утвореного в результаті вільних виборів, що відбулися внаслідок рішень "круглого столу". Вихідним пунктом процесу трансформації була узгоджена з Міжнародним валютним фондом стабілізаційна програма, відома за назвою "Плану Бальцеровича", яка вступила в силу у січні 1990 р. Цей план був введений з метою

стабілізації економіки, насамперед, приборкання гіперінфляції (яка проявилася в середині 1989 р. як прямий наслідок лібералізації цін, введеної останнім урядом попередньої системи без застосування відповідної монетарної і рентабельної політики). Гіперінфляція була знижена шляхом "шокової терапії", тобто шляхом стрибкоподібного підвищення цін на енергію та енергоносії, підвищення курсу долара (при одночасному введенні його повної внутрішньої конвертованості) і підвищення процентної норми заощаджень і кредитів. Істотну роль у зниженні інфляції зіграло також високе оподатковування, надмірне підвищення заробітної плати у державному секторі, значне обмеження бюджетних дотацій і обмеження державної інвестиційної діяльності [1, с. 41].

Жорсткість стабілізаційної програми сприяла тому, що економічні галузі позбулися від неефективних підприємств. В цілому зросла їхня рентабельність і конкурентноздатність. План Бальцеровича створив основи для раціоналізації економічної діяльності і системних змін у країні, а реалізація цього глану призвела за короткий термін до придушення гіперінфляції. Позитивним результатом було також і те, що ціни набули реального характеру. Утримувалася конвертованість злотого і курсу валют, врівноважилися попит і пропозиція на окремих ринках товарів. Проте, "План Бальцеровича" спричинив за собою також багато негативних суспільних наслідків, зокрема різкий спад реальних прибутків більшості населення. Крім того процеси відновлення макроекономічної рівноваги і структурних змін вплинули на поглиблення регресу в економіці, у 1990 - 1991 роках національний продукт зменшився в цілому приблизно на 18%.

Проте, багато економістів вказують, що ці підрахунки перебільшені, так як офіційна статистика, використовуючи традиційні методи, зосереджувала свою увагу на державному секторі, що зменшується, і не могла відбити те, що відбувалося в приватному секторі, що розвивається швидкими темпами, а також в тіньовому секторі економіки. Спад виробництва національного продукту у вищезгаданий період оцінюється на рівні лише 5-10% [4, с. 120]. Ці наведені дані також не вміщують певних позитивних наслідків, що не підпорядковуються статистиці, наприклад: ліквідації товарних дефіцитів, поліпшення асортименту і якості товарів, тощо.

Маючи на увазі недосконалість методів офіційної статистики, ми більш обережно оцінюємо спад виробництва промислової продукції, що протягом двох перших років процесу трансформації складав понад 30% і був ще більш глибоким, ніж спад національного продукту. Зменшення кількості промислової продукції у великій мірі означало також зникнення неефективного виробництва, продукція якого, у зв'язку з фактичною відсутністю зовнішньої конкуренції, завжди знаходила збут на вітчизняному ринку. Істинно хворобливим наслідком трансформації є високе безробіття, явище, яке було невідомим в Польщі протягом понад сорока повоєнних років. Число зайнятих у господарстві в 1990-1991 роках зменшилося приблизно на 2,2 млн. чоловік (обмеження зайнятості наступило тільки в державному секторі, зайнятість у приватному секторі підвищилася в цей період на 0,6 млн. чоловік).

У 1992-1995 роках тенденції спаду в польській економіці поступилися місцем протилежним тенденціям. Темпи виробництва національного продукту і промислової продукції зростали в цей період досить швидко, досягаючи в 1994 р. 5% і 11,9%, с. в I півріччі 1995 р. [7, с. 121].

Показники динаміки виробництва національного продукту і промислової продукції, починаючи з 1993 р. стають найвищими не тільки в регіоні Центральної Європи, але й у Європі в цілому.

Поліпшення економічного становища є підсумком ефективності дій, що починалися в початковий період трансформації, послідовної політики уряду створенням ринкових засад, реструктуризації економіки її стабілізації наступними урядами.

Основою економічної лівоцентристської політики уряду стала середньо-строкова програма "Стратегія для Польщі", "План Колодко". Ця програма була прийнята в червні 1994 р. Її початковий варіант розрахований на період 1994-1997 років. У ній були закладені три основних напрямки: швидкий економічний ріст, системна і макроекономічна стабілізація, а також поліпшення умов життя. Для виконання поставлених завдань були сформульовані 10

цільових програм, які містять аналіз визначення цілей, засобів їхнього здійснення і очікуваних перешкод, а також виконавчі критерії. Основні передумови програми включали:

- збільшення національного продукту в 1994-1997 роках на 22%, тобто приблизно на 5% у середньому щорічно;
- зменшення бюджетного дефіциту приблизно до 2-3% національного продукту в 1997 р.;
- зменшення темпів інфляції;
- поступове вирівнювання торгового балансу до однакової рівня і зменшення дефіциту поточних оборотів у 1997 р. приблизно до 1,5% національного продукту;
- підвищення в 1994-1997 роках середньої реальної заробітної плати майже на 11%;
- зменшення наприкінці 1997 р. норми безробіття до рівня нижче 14%;
- досягнення майже 50% перевищення темпів росту експорту над темпами росту національного продукту [5, с. 42].

У червні 1995 р., тобто після закінчення першого року реалізації, "Стратегія для Польщі" була піддана перегляду і перевірці. Основні макроекономічні показники в 1994 р. виявилися кращими, ніж очікувані (за винятком показника інфляції). У результаті зафіксовані в програмі розміри були піддані корективам, а термін виконання програми продовжений до 1998 р., тематичний діапазон розширений чотирма черговими цільовими підпрограмами.

Розвиток приватного сектора в економіці Польщі здійснюється як шляхом приватизації функціонуючих господарських суб'єктів, що носять формальний статус державної юридичної особи (тобто державних підприємств і товариств торгового типу з перевагою державного капіталу), так і шляхом виникнення нових приватних суб'єктів.

Незважаючи на зміну форм власності, вартість основних фондів у державному секторі мала залишатися більшою і складати 61,0%.

Більш ефективне використання цього майна повсюдно передбачалося в міру розширення діапазону приватизаційних процесів.

Приватизація в Польщі регулюється трьома основними юридичними актами, с. "Законом про приватизацію державних підприємств", прийнятому в липні 1990 р., "Законом про національні інвестиційні фонди і їхню приватизацію" від 30 квітня 1993 р., а також, частково, "Законом про державні підприємства" прийнятого у вересні 1981 р. [6, с. 50],

На практиці застосовуються два методи приватизації, що визначені в законі про приватизацію державних підприємств: капітальний (на основі 5 і 6 статей стратегії) і так званий безпосередній (на підставі 37 статті).

Капітальний (грошовий) метод полягає в перетворенні державного підприємства в товариство, що зберігає статус одиначної юридичної особи Державної скарбниці, а потім у продажі акцій суспільним інвесторам. У такий спосіб до кінця червня 1995 р. було приватизовано 142 товариства. Цей метод застосовується і при приватизації значних підприємств, що мають стабільне фінансове становище.

Безпосередній метод є основним засобом приватизації дрібних і середніх підприємств. Він здійснюється одним із нижче перерахованих засобів.

- шляхом продажу вітчизняному або іноземному інвестору майна підприємства після офіційного оголошення про його ліквідацію;
- шляхом внесення майна підприємства в якості внеску в основний капітал товариства створеного Державною скарбницею з зовнішнім інвестором;
- шляхом передачі майна підприємства в оренду товариству, утвореному робітниками підприємства.

Допускалася також приватизація підприємства, з комбінацією всіх вище перерахованих засобів.

У 1995 році почався черговий етап втілення в життя програми масової приватизації. Відповідно до цієї програми наприкінці 1994 р. було створено 15 Національних інвестиційних фондів, що діяли як акціонерні товариства, акції яких були допущені до загального обороту. Влітку 1995 р. було проведено розподіл окремих фондів 413 товариств,

які належали на той час Державній скарбниці. Восени ж графік передбачав початок розподілу пайових свідоцтв серед населення.

Окремим питанням є продаж майна ліквідованих підприємств через їх важкий фінансово-економічний стан. Це здійснювалося на підставі 19 статті “Закону про державні підприємства. На той час цією формою перетворень було охоплено 1319 підприємств.

В рамках приватизації аграрного сектора Агентство аграрної власності прийняло у володіння до кінця травня 1995 р. в рахунок Фонду аграрної власності Державної скарбниці 4318,2 тис. га угідь, з них 145,2 тис. га було продано. На цій базі було створено 1802 аграрних господарства Державної скарбниці. Частина з них (862) ліквідовано у зв'язку з орендою, продажем або передачею в безкоштовне володіння. У створених 90 товариств державної скарбниці внесені 7,1 тис. га. В інші господарства Фонду землі передано тимчасовим керуючим (1162,0 тис. га) або адміністраторам (337,9 тис. га) або передані в оренду (2162,9 тис. га). [2, с. 20].

Як відомо проблема реприватизаційних змін у Польщі була наслідком повоєнних дій, пов'язаних із націоналізацією і відчуженістю тодішніми державними органами. На той час вони склали три основних блоки:

- проблеми які впливали із порушень положень про націоналізацію;
- претензії, щодо комунізації варшавських земель;
- претензій "через Буг" тобто, майна польських громадян, яке після Другої світової війни не ввійшло до складу польської держави.

В “Плані Колодка” реприватизаційні зміни базувалися на інших вихідних даних, що впливали із рішень Суспільної конституційної ради затвердженої 21 червня 1993 року.

Міністерство по перетворенню власності разом із Радою закінчило роботу над проектом реприватизаційного закону і підготувало постанову Ради Міністрів з питань створення резервів майна Державної скарбниці. Було розроблено особливий порядок передачі акцій і паїв участі, що належать Державній скарбниці у зв'язку з реалізацією реприватизаційних завдань.

Постанова була прийнята Радою Міністрів. Її здійснення на практиці означало одержання Державною скарбницею до 5% акцій або паїв участі приватизованих товариств як потенційного резерву на задоволення можливих реприватизаційних змін у майбутньому.

Навесні 1995 р. маршалу Сейму були подані два проекти реприватизаційного закону: урядовий і депутатський. Після першого читання в Сеймі був відхилений депутатський проект, урядовий же був переданий для подальшого доопрацювання в Комісію з перетворення власності. Таким чином це питання станом на 1995 рік було в стадії вирішення.

Основним змістом “Стратегії для Польщі” стала трансформація економічної системи Польщі, яка супроводжувалася переорієнтуванням всієї зовнішньої економічної політики. Центральне місце займали відношення з інтеграційними угрупованнями в Західній Європі, особливо з Європейськими співтовариствами. На нових принципах і по-іншому формувалися економічні відносини з країнами Центральної і Східної Європи. Польща стала членом міжнародних фінансових організацій, в тому числі Міжнародного Валютного фонду і Світового банку реконструкції і розвитку, стала членом Всесвітньої організації торгівлі (з 1 липня 1995 р.), подала заяву з проханням про членство в ОЕСР.

Економічні відносини Польщі з більшістю європейських партнерів були врегульовані трьома договорами: з Європейським Союзом — договором, що встановлює асоціацію Польщі з Європейськими товариствами, який вступив в силу 1 лютого 1994 р. (комерційна частина Договору працювала вже з 1 березня 1992 р.), с. з державами Центральної Європи — Центральноєвропейською Асоціацією Вільної Торгівлі (ЦЄАВТ), що набрав сили 1 березня 1993 р., а з іншими - договором про вільну торгівлю з країнами Європейської Асоціації Вільної Торгівлі (ЄАВТ), що почав діяти з 15 листопада 1993 р. Торговий оборот, врегульований трьома перерахованими Договорами, складав у 1995 р. приблизно 75% усієї польської зовнішньої торгівлі [3, с. 75]. Укладені договори з країнами ЄАВТ, а також договори ЦЄАВТ було у великій мірі логічним наслідком досягнутих раніше домовленостей в рамках європейського договору [9, с. 152].

Ще на початку дев'яностих років було відомо, що деякі з країн ЄАВТ прагнуть оформити членство в Європейських співтовариствах. Укладені з ними договори про вільну торгівлю повинні були принести економічні вигоди, що впливають з лібералізації, й одночасно виключити необхідність повторних переговорів У рамках Європейського договору після розширення Європейського союзу.

Лібералізація торгівлі в рамках ЦЄАВТ повинна була насамперед запобігти дискримінації взаємообміну між цими країнами, яка могла б мати місце у випадку вступу в силу Європейських договорів і відсутності подібних преференцій між країнами Центральної Європи. Така ситуація фактично мала місце в період із 1 березня 1992 р. до 1 березня 1993 р., коли товари з Польщі, Угорщини і тодішньої Чехословаччини користувалися пільгами в доступі до ринку Європейських співтовариств. В той же час таких пільг не було у взаємному товарообміні між країнами безпосередніми учасниками ЄС [8, с. 138-148].

Перераховані договори подібні в частині, що стосується врегулювань торгового обміну. Всі вони передбачають створення зони вільної торгівлі промисловими виробами протягом декількох років з моменту вступу їх у силу. А головна відмінність між ними торкається питання торгового обміну і полягає в тому, що договору з розвинутими країнами носять асиметричний характер, у той час як ЦЄАВТ властивий симетричний характер. Це означає, що в першому випадку Європейське співтовариство як більш сильний партнер ліквідує торгові обмеження швидше, ніж Польща. В рамках ЦЄАВТ лібералізація обміну здійснюється за принципом еквівалентності взаємних вигод. Окремі партнери відкривають свої ринки приблизно такими ж темпами для товарів інших партнерів Договору.

До 1 січня 1995 р. більшість перешкод у доступі до ринку Європейських співтовариств і країн ЄАВТ для польських промислових виробів було знято. Водночас з 1 січня 1995 р. Польща почала процес лібералізації промислового імпорту з ЄС. Цей період тривав 5 років (останні імпортні бар'єри були усунені 1 січня 1999 р.) за винятком автомобілів, імпорту яких було лібералізовано протягом 10 років (до 2002 р.).

Лібералізація взаємного обороту в рамках ЦЄАВТ у відношенні до більшості промислових виробів почалася 1 січня 1997 р., а процес створення зони вільної торгівлі промисловими виробами завершився у 2002 р.

Стосовно торгівлі промисловими виробами всі три Договори ставили за обов'язок: не підвищувати торгові бар'єри, які існували до підписання цих Договорів, не застосовувати нових перешкод. Таке зобов'язання у взаємні відношення сторін вводило елемент стабільності торгової політики, яка має велике значення з погляду кожного з економічних суб'єктів Польщі.

Торгівля сільськогосподарською продукцією була врегульована згідно обумовлених угод, на відміну від торгівлі промисловими виробами. У цій області всі три Договори передбачали вибіркочну і часткову лібералізацію. Зниження або скасування мит і інших імпортних обмежень стосувалися лише деяких, а не всіх товарів. Зокрема, лібералізація полягала в частковому зменшенні, а не в повному усуненні торгових бар'єрів.

Всі Договори передбачали так звані захисні обмеження, що надавали Польщі й іншим учасникам цих Договорів можливість захисту перед нечесним або занадто великим імпортом (або експортом) підвищенням мит або введенням інших торгових обмежень. Надзвичайні захисні засоби вводилися на заздалегідь визначений період часу і носили дегресивний характер (за винятком антидемпінгових і субвенційних засобів).

Європейський договір відрізняється значно більш широким предметним діапазоном, ніж два інших. Він передбачає не тільки поліпшення умов у сфері обміну, але також і політичний діалог, ліквідацію бар'єрів в обороті капіталів між Польщею і Європейськими співтовариствами в сфері взаємних послуг, а також пристосування польської юридичної системи до рішень співтовариства. Постанови Договору у всіх цих галузях набрали сили поступово протягом 10 років, відведених на формування асоціації.

8 квітня 1994 р. Польща внесла офіційну заяву з проханням почати переговори з питань членства. Під час засідання Європейської ради в червні 1993 р. країни - члени ЄС висловили офіційне бажання прийняти асоційовані країни Центральної і Східної Європи до складу

Спілки, проте, не були визначені ні термін прийняття, ні графік переговорів з цього питання. Розгляд цього питання відбувся на міжнародній конференції країн - членів ЄС в 1996 р.

Висновки. Таким чином, враховуючи кейнсіанську модель державного втручання в економіку, на відміну від інших країн Східної Європи польські трансформаційні та інтеграційні процеси розвивалися послідовно й динамічно: Польща приступила до переговорів по економічній інтеграції з Європейським союзом відразу після початку економічної лібералізації в 1990 році. В країні розпочались системні перетворення економіки, юридично-правової бази, та багатьох державних інститутів у відповідність зі стандартами ЄС. Соціально-економічні та політичні приватизаційні програми, серед них "План Бальцеровича", "План Колодко", "Стратегія для Польщі" законодавчо закріпили свободу підприємництва і рівноправність різних форм власності, створили юридичну основу для реформування економіки і вступу Польщі в Європейські організації: 12 березня 1999 р. в НАТО, 1 травня 2004 р. В Європейський Союз.

Джерела та література

1. Balcerowicz, Leszek (1989). *Systemy gospodarze. Elementy Analizy Porownowczej*, c. Warsaw.
2. Balcerowicz, Leszek and Alan Gelb (1994). April 28-29 1994, Washington DC.
3. Economic Commission for Europe (1994). *Ekonomik Survey of Europe in 1993-1994*, New York and Geneva.
4. Gomulka, Stanislaw and Piotr Jasinski (1994). *Pmatiation in Poland 1989-1993*.
5. *Wplyw zmian w strukturze produkcji w latach 1990 - 1993 na surowo-energetyczna bariere wzrostu gospodarnego w Polsce*, Heror, Wiktor and Władysław Sadowski (1994). Warsaw: GUS.
6. Iwasziewicz, Jerzy and Henruk Zatyhta (1994). *Na czamo*, *Zycie Gospodarsze* No. 10.
7. Kostrzewa, Wojciech J. (1994) *Bank Centralny a sektor komercyjnych*, mimeo, Warsaw.
8. Карлін М. І. Податкові системи зарубіжних країн : навч. посіб. К. : Видавничий дім «Кондор», 2018. 148 с.
9. Карлін М. І. Інвестиційні офшори [Текст] : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 152 с.
10. Стришенець О. Інституціональна економічна теорія: науково-теоретичні передумови зародження (німецька історична школа). *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : журнал / уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич*. Луцьк, 2018. №1 (13). С. 16-21.
11. Smart Home and Artificial Intelligence as Environment for the Implementation of New Technologies / R. Strilchuk // *Traektoria Nauki=Path og Science*. — 2018. - №9 — p. 2007-2012.

References

1. Balcerowicz, Leszek (1989). *Systemy gospodarze. Elementy Analizy Porownowczej* [*Economic systems. Elements of Comparative Analysis*]. Warsaw [in Polish].
2. Balcerowicz, Leszek and Alan Gelb (1994). *April 28-29 1994*. Washington DC [in English].
3. Economic Commission for Europe (1994). *Economic Survey of Europe in 1993-1994*. New York and Geneva [in English].
4. Gomulka, Stanislaw and Piotr Jasinski (1994). *Pmatiation in Poland 1989-1993* [in English].
5. Heror, Wiktor and Władysław Sadowski (1994) *Wplyw zmian w strukturze produkcji w latach 1990 - 1993 na surowo-energetyczna bariere wzrostu gospodarnego w Polsce* [*The impact of changes in the structure of production in the years 1990 - 1993 on the raw-energy barrier of economic growth in Poland*]. Warsaw: GUS [in Polish].
6. Iwasziewicz, Jerzy and Henruk Zatyhta (1994). *Na czamo*, *Zycie Gospodarsze* No. 10 [*At the helm, Life Life No. 10*] [in Polish].
7. Kostrzewa, Wojciech J. (1994) *Bank Centralny a sektor komercyjnych* [*Central Bank and commercial sector, mimeo*], Warsaw: Mimeo [in Polish].
8. Karlin, N.I. (2018). *Podatkovi systemy zarubizhnyx krayin* [*Tax systems in foreign countries*], Kyiv, Kondor [in Ukrainian].
9. Karlin, N.I. Ivashko, O.A. (2017). *Investycijni ofshory* [*Investment offshore*], Lutsk: Vezha-Dryk [in Ukrainian].
10. Strishenez, O. M. & Galiant S.M. (2018) *Instytucjonalna ekonomichna teoriya: nauково-teoretychni peredumovy zarodzhennya (nimeczka istorychna shkola)* [Institutional Economic Theory: Scientific and Theoretical Basis of Birth (German Historical School)]. *Ekonomichnyj chasopys Sxidnoyevropejskogo*

nacionalno universytetu imeni Lesi Ukrayinky : Zhurnal – Economic Journal of the Lesi Ukrainki Eastern European National University Journal, 3 16-21 [in Ukrainian].

11. Smart Home and Artificial Intelligence as Environment for the Implementation of New Technologies / R. Strilchuk // Traektoria Nauki=Path og Science. — 2018. - №9 — p. 2007-2012.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2019 р.

УДК 330.387

Стришенець Микола,
доктор історичних наук, професор,
м. Луцьк; e-mail: pavlova.olena@eenu.edu.ua

Павлова Олена,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування;
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0002-8696-5641
e-mail: strishenec.olena@eenu.edu.ua

Павлов Костянтин,
доктор економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0003-2583-9593
e-mail: pavlovkv@icloud.com

Купчак Володимир,
доктор економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; e-mail: yvrvua@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-14-21>

ПИТАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ У ПРАЦЯХ Г.Ф. СИМОНЕНКА

У статті висвітлюються наукові здобутки відомого українського вченого - економіста Г.Ф. Симоненка, співзвучні з інституціональною економічною теорією. Показується внесок ученого у розширення та поглиблення знань з даного напрямку економічної науки, зокрема про дію економічних законів у матеріальному і нематеріальному виробництвах. Адже розробка наукової програми подальшого соціально-економічного розвитку України передбачає вивчення теоретичних напрацювань вчених економічної науки, які можна було б використати для вироблення власної, національної моделі реформування економіки на ринкових засадах. Метою статті є вивчення творчих досягнень відомого українського вченого - економіста Г. Ф. Симоненка, де порушуються питання, співзвучні з інституціональною економічною теорією або дотичні до неї. В процесі дослідження підвищена увага зверталася на розкриття таких завдань, як: ставлення науковця до матеріального і нематеріального виробництв, їх взаємозв'язок та умови існування.

Ключові слова: інституціональна економічна теорія, Г.Ф.Симоненко, економічний закон, продуктивна праця, непродуктивна праця, міждисциплінарний підхід, методологія економічного дослідження.

Стришенець Николай,
д.и.н., проф. г. Луцк; e-mail: pavlova.olena@eenu.edu.ua

Павлова Елена,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,

заведующая кафедрой аналитической экономики и природопользования,
г. Луцк; ORCID ID 0000-0002-8696-5641
e-mail: strishenec.olena@eenu.edu.ua

Павлов Константин,
доктор экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования,
г. Луцк; ORCID ID 0000-0003-2583-9593
e-mail: pavlovkv@icloud.com

Купчак Владимир,
доктор экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования,
г. Луцк; e-mail: vrvrua@gmail.com

ВОПРОС ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ В ТРУДАХ Ф. СИМОНЕНКО

В статье освещаются научные достижения известного украинского ученого-экономиста Г. Ф. Симоненко, с институциональной экономической теорией. Показан вклад в расширение и углубление знаний по этому направлению экономической науки, в частности, о действиях экономических законов в материальном и нематериальном производстве. На самом деле разработка научной программы дальнейшего социально-экономического развития Украины предусматривает изучение теоретических разработок ученых экономической науки, которые могли бы быть использованы для разработки собственной, национальной модели реформирования экономики на Рыночная основа. Целью статьи является изучение творческих достижений известного украинского ученого-экономиста Г. Ф. Симоненко, где вопросы нарушаются с институциональной экономической теорией.

Ключевые слова: институциональная экономическая теория, г. Ф. Симоненко, экономическое право, продуктивный Труд, непродуктивный труд, методология экономических исследований.

Strishenets Nicholas,
Doctor of Historical, Professor, Lutsk; e-mail: pavlova.olena@eenu.edu.ua

Pavlova Olena,
Doctor of Economics, Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Head of the Department of Analytical Economics and Natural Resources,
Lutsk; ORCID ID 0000-0002-8696-5641
e-mail: strishenec.olena@eenu.edu.ua

Pavlov Konstantyn,
Doctor of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Analytical Economics and Natural Resources
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk; ORCID ID 0000-0003-2583-9593
e-mail: pavlovkv@icloud.com

Kupchak Volodymyr,
Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor of the Department of Analytical Economics and Natural Resources
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk; e-mail: vrvrua@gmail.com

QUESTION OF INSTITUTIONAL ECONOMIC THEORY IN LABORS F. SYMONENKO

In the article in Scientific achievements of the famous Ukrainian scientist-economist G. F. are being illuminated. Symonenko Tune with the institutional economic theory. The contribution to enlargement and deepening of knowledge on this direction of economic science is Shown, in particular about action of economic laws in material and intangible production.

The development of the scientific program of the further socio-economic development of Ukraine envisages studying the theoretical developments of scientists of economic science, which could be used to develop their own, national model of economic reform in Market basis. Our Domestic science has a whole tribe of prominent economists, who, despite different adverse circumstances, primarily lack of statehood, Fruitfully Worked on the scientific field. Among them-professor of Kyiv Imperial University of St. Vladimir G. F. Symonenko. His scientific works positive affected the development of economic science, in particular, its direction as institutional economic theory. The Study of scientific heritage of G. F. Symonenko will reduce the number of little-known scientists, will open (resurrect) new names in science. Native scientists from his scientific creativity will draw Enthusiasm, inspiration for his fruitful work, certain ideas for further creative development of economic theory.

Purpose of article There is a study of creative achievements of the well-known Ukrainian scientist-economist G. F. Symonenko, where questions are violated with the institutional economic theory or tangent to it. In the process of research increased attention to the disclosure of such tasks as: The attitude of G. F. Symonenko to material and intangible productions, their interrelation and conditions of existence; Reflections on the action of economic laws; Interpretation of the category of productive and unproductive work; Difference of theory of classical political economy from the teaching of old-historical economic school; Studying the ratio of individual and public welfare; Detail of analytical observation of economic phenomena and facts in different historical circumstances; Deepening of observation methodology and abstraction in economic research.

In the writings of G. F. Symonenko, the material and non-material production was investigated, the action of economic laws was studied, especially in creation of services and goods. By Changing the conditions of economic laws ' action, the State can influence economic relations and welfare of people. The natural nature of the laws, their manifestations in the process of economic activity of people is Underlined. The productive and unproductive work in the spirit of the requirements of institutional economic theory, their harmonious correlation is Considered. People's welfare in close connection with the political and moral conditions is being covered. The ratio of individual and public well-being was Studied.

In Depth methodology of economic research, it is indicated on equality and equal value of all methods of studying economic phenomena and processes. Methodological vision of the necessity of consideration of economic activity in the position of morality is Substantiated.

Key words: institutional economic theory, G.F. Symonenko, economic law, productive labor, unproductive labor, interdisciplinary approach, methodology of economic research.

Постановка проблеми. Розробка наукової програми подальшого соціально-економічного розвитку України передбачає вивчення теоретичних напрацювань вчених економічної науки, які можна було б використати для вироблення власної, національної моделі реформування економіки на ринкових засадах. Наша вітчизняна наука налічує цілу плеяду видатних учених- економістів, котрі, незважаючи на різні несприятливі обставини, передусім відсутність державності, плідно працювали на науковому полі. Серед них - професор Київського імператорського університету святого Володимира Г. Ф. Симоненко. Його наукова творчість позитивного позначилася на розвиткові економічної науки, зокрема такого її напрямку як інституціональна економічна теорія. Вивчення наукової спадщини Г. Ф. Симоненка скоротить кількість маловідомих учених, відкриє (воскресить) нові імена в науці. Вітчизняні вчені з його наукової творчості будуть черпати насагу, натхнення для своєї плідної роботи, певні ідеї для подальшого творчого розвитку економічної теорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інституціональної економічної теорії, її видатним ученим присвячено багато робіт у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі. Суттєвий внесок у розробку зазначеної проблеми зробили такі провідні вітчизняні науковці, як В. Д. Базилевич, Т. В. Гайдай, С. М. Злупко, П. М. Леоненко та ін. [1; 2; 3]. Проте, незважаючи на наявність значної кількості публікацій, наукова творчість професора Г. Ф. Симоненка залишається ще маловивченою. Лише фрагментарно згадується на сторінках наукової та навчальної літератури [4; 5; 6; 10]. Вивчення наукової спадщини Г. Ф. Симоненка зумовило вибір теми статті та її мету.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення творчих досягнень відомого українського вченого - економіста Г. Ф. Симоненка, де порушуються питання, співзвучні з інституціональною економічною теорією або дотичні до неї. В процесі дослідження підвищена увага зверталася на розкриття таких завдань, як: ставлення Г. Ф. Симоненка до матеріального і нематеріального виробництва, їх взаємозв'язок та умови існування; роздуми про дію економічних законів; трактування категорії продуктивна і непродуктивна праця; відмінність теорії класичної політичної економії від вчення староісторичної економічної школи; вивчення співвідношення індивідуального та

суспільного добробуту; деталізація аналітичного спостереження економічних явищ та фактів в різних історичних обставинах; поглиблення методології спостереження та абстракції в економічних дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. Чимало положень та питань, співзвучних інституціональній економічній теорії, містяться в працях відомого професора кафедри політичної економії та статистики Київського університету святого Володимира Г. Ф. Симоненка (1838-1905 рр.). Він підходив до вивчення економіки господарства в тісному зв'язку з усім спектром неекономічних інституцій. Учений зазначав: "Політична економія не може розглядати народне господарство поза зв'язком з політичними і громадськими установами країни, з її цивільним та адміністративним законодавством, поза впливом на економічний побут релігії, пануючого морального світогляду народу і його побутових особливостей, переважаючого напрямку ідей у дану епоху, загальних успіхів людського знання та техніки, промисловості особливо, одним словом, – поза зв'язком із всім ходом історичного розвитку" [7, с. 9].

Для розуміння деяких положень змісту інституціональної економічної думки України важливе значення має ставлення вченого до матеріального і нематеріального виробництва. Г. Ф. Симоненко глибоко розглядає дію економічних законів у матеріальному і нематеріальному виробництві, зокрема у галузі релігії, художньої та наукової творчості, педагогічної, державної та інших видів діяльності. Він пише: "Незважаючи на внутрішнє співвідношення між обома родами виробництва, щоб скласти якість певне поняття про їх закони, потрібно розглядати кожне з цих виробництв незалежно і окремо одне від іншого" [7, с. 62]. При цьому дослідник вказує на важливість вивчення дії економічних законів при створенні благ та послуг.

Проявом діяльності економічних законів у матеріальному і нематеріальному виробництві, їх органічним зв'язком між собою та взаємовпливом займався і відомий російський вчений акад. РАН А. Шторх (1766-1835 рр.). Він зазначав: "Людина лише в тому ступені спроможна виробляти багатство, в якому вона забезпечена внутрішніми благами, тобто в якому вона розвинула свої фізичні, розумові і моральні здібності, що передбачає такі засоби розвитку їх, як суспільні установи та ін. З другого боку, не менш очевидно, що людина тим більшою мірою може виробляти внутрішні блага, чим більше вона забезпечена матеріальним багатством" [7, с. 61]. За словами А. Шторха, цивілізація – це створення таких благ як освіта, мораль, безпека, дозволя, здоров'я, релігійність та ін. [3, с. 680].

Позитивно оцінюючи вчення А. Шторха, Г. Ф. Симоненко на його адресу висловив два критичні зауваження. По-перше, у вченні А. Шторха вважав за доцільне розглядати одні і ті ж самі економічні закони одночасно в матеріальному і нематеріальному виробництвах. По-друге, неправильно вжито термін цивілізація. "... під нею (цивілізація - С. Г.) слід розуміти розвиток не одних лише нематеріальних благ та здібностей, а й водночас і успіхи матеріального добробуту. Успіхи промисловості, сільського господарства, торгівлі такою ж мірою характеризують цивілізацію нації, як і успіхи наук, мистецтва, моральності та державної діяльності " [7, с. 63].

Цікавими є роздуми Г. Ф. Симоненка з питань продуктивної і непродуктивної праці. Незважаючи на свою прихильність до теорії класичної політичної економії, майже всі українські вчені - економісти періоду наукової діяльності Г. Ф. Симоненка, критично відносилися до трактування категорій продуктивна і непродуктивна праця, висловлених А. Смітом. Під продуктивною працею він вважав працю, котра обмінюється на капітал, а під непродуктивною таку працю, що обмінюється на дохід. Продуктивна праця матеріалізується в товарі, а непродуктивна - ні. На думку А. Сміта, виробники послуг живуть за рахунок землеробської чи промислової праці.

Відстоюючи нематеріальний характер послуг, А. Сміт та його послідовники не відкидали їх важливості і корисливості як непродуктивної праці. Частина українських учених - економістів, зокрема І. В. Вернадський, Г. М. Цехановецький та ін., вважали вчення А. Сміта про продуктивну і непродуктивну працю однією із найслабших ланок його економічної теорії.

Говорячи про продуктивну і непродуктивну працю, Г. Ф. Симоненко важливого значення надає визначенню змісту категорій. За основу пояснення бере потреби і зусилля людини за допомогою яких вона їх задовольняє. Тому будь-яка праця, котра з найменшими затратами задовольняє матеріальні та духовні потреби окремої особи або суспільства в цілому, є продуктивною. Г. Ф. Симоненко підкреслює: "А. Сміт, який заклав загалом принципову основу нинішньому виключенню державної сфери і взагалі будь – якої нематеріальної діяльності із сфери народного господарства, погрішив саме в тому, що з не достатньою увагою ставився до споживання багатства. Від цього недоліку далеко не звільнилось і багато його послідовників" [8, с. 237-238]. Продовжуючи думку, Г.

Ф. Симоненко наводить при цьому іронічне зауваження французького економіста І. Дроза, котрий з цього приводу писав, коли читати їх праці, складається враження, що не продукти створені для людей, а, навпаки, люди – для них (продуктів). Вважаючи будь-яку нематеріальну працю непродуктивною, вони розглядають її саму по собі, а не щодо людських потреб. Нематеріальність, невідчутність продуктивної праці не заважає задоволенню людських потреб.

Правильне вирішення питання про продуктивну і непродуктивну працю давало можливість у дусі інституціональної економічної теорії, за рахунок вивчення умов, належного гармонійного співвідношення та розвитку всіх видів виробничої і не виробничої діяльності людей забезпечити народний добробут. “Політична економія прагне підмінити загальні закони, властиві всім галузям народної діяльності, які обумовлюють, – писав Г. Ф. Симоненко, – гармонійне, спільне існування їх і розвиток. Вона розглядає вчення про народний добробут у зв’язку з умовами всього морального і політичного побуту країни” [7, с. 14].

Г. Ф. Симоненко не зводив економіку лише до матеріального, а народний добробут – до матеріального добробуту. Окрім сфери матеріального виробництва, сюди включалися нематеріальне, духовне виробництва і державна діяльність. Питання про народний добробут та його досягнення розглядаються у тісному зв’язку з мораллю, причому не окремих осіб, а всього суспільства в цілому. На перший план висувуються інтереси суспільства, проголошується їх пріоритет над індивідуальними, своєкорисними інтересами. Ставиться пріоритет соціальних критеріїв суспільного прогресу над економічними. Вчений зазначає, що “Основне, кінцеве завдання вчення про народне господарство – забезпечити народний добробут, аж ніяк не забезпечення окремих осіб, які можуть досягти такого збагачення способами, напевно шкідливими для загального блага, отже, і для всього народного господарства. З погляду останнього, потрібні способи повинні бути визнані неекономічними, збитковими, бо, забезпечуючи вигоду окремих небагатьох осіб, вони підривають в той же час добробут більшості народонаселення” [7, с. 21].

Вивчаючи співвідношення індивідуального та суспільного добробуту Г. Ф. Симоненко не розмежовував приватні господарства з народногосподарським підходом до економічної реальності. Сформулював тезу, що у приватному господарстві успіхи не завжди можуть досягатися справедливим способом. Несправедлива дія в межах всього народного господарства – невігідна. Умови успішної господарської діяльності окремого господарства не тотожні з умовами процвітання економіки в цілому. Примноження індивідуального та національного багатства може вступати навіть у суперечність, коли відсутні певні соціально - економічні умови. Вихідним пунктом загального добробуту вчений вважав основний економічний інтерес і мотив господарської діяльності, вказував на необхідність їх першочергового розв’язання. Економічна теорія, на його переконання, повинна займатися вивченням економічних законів, умов для забезпечення народного добробуту у тісному взаємозв’язку, поєднанні матеріального виробництва з впливом на нього різних неекономічних чинників. Це уже, по суті, думки, співзвучні з інституціональним економічним мисленням.

Заслуговують на увагу роздуми Г. Ф. Симоненка щодо вчення про економічні закони. Як й інші українські вчені, він багато місця у своїх працях відводить виясненню особливостей поглядів представників різних шкіл та напрямків економічної науки на характер, суть законів та їхні прояви. В центр уваги ставить розгляд поглядів (спільних і відмінних) учених класичної політичної економії та німецької історичної школи, зокрема так званих старих істориків. Спільним для всіх них було те, що вони вважали економічні закони незмінними. “Економічні закони розглядалися як природні закони народного господарства, тобто такі, що не залежать від волі, намірів, бажань, уподобань людей, але діють і проявляються у процесі господарської діяльності людей” [3, с. 657]. Відмінності у поглядах зводилися до наступного. По-перше, представники староісторичної економічної школи вважали економічні закони виявом географічних, політичних, історичних, суспільних, етнічних, національних та ін. умов. Під їх впливом закони могли видозмінювати характер, отримувати різні результати щодо народного добробуту. Тому дослідники не повинні обмежуватися лише висвітленням економічного побуту. Сюди повинні включатися й форми економічного життя у послідовному розвитку та динаміці. “Хоча природні економічні закони, – пише Г. Ф. Симоненко, подібно до законів зовнішньої природи, незмінні, але умови вияву їх змінюються з плином часу, розвитку освіти, громадських установ, морально- релігійних теорій та вірувань, з успіхами промисловості, сільського господарства, техніки тощо” [7, с. 239]. По-друге, держава може змінювати умови дії економічних законів і впливати на економічні відносини, розвиток народного добробуту. По-третє, дія економічних законів поширюється на матеріальне і нематеріальне виробництва, всі галузі народного господарства, зокрема на державну діяльність. Існування

“...економічних законів в державній галузі народної праці, незважаючи на досить різну відмінність її за своїми формами, метою і засобами від матеріальних сфер народної діяльності, вивчення них послужило первісно головним предметом для з'ясування економічних законів” [8, с. 6]. Це давало можливість виставляти оцінку роботи державних органів, уникати крайнощів, давати відсіч ортодоксальним теоріям, протекціоністам, індивідуалістам, соціалістам різних відтінків [3, с. 6-7].

Суттєву відмінність між класичною політичною економічною теорією і представниками староісторичної економічної школи Г. Ф. Симоненко вбачав у вченні про умови дії економічних законів. Учені староісторичної школи визнавали помітний вплив на розвиток господарства державних органів шляхом зміни умов дії економічних законів [7, с. 264-265]. На їх переконання, держава не може відмінити природні економічні закони, але вона може змінити результати їхньої діяльності, поставити в умови, сприятливі чи несприятливі для зростання народного добробуту. Коли економічна політика держави узгоджується з об'єктивною природою дії економічних законів, її заходи сприяють піднесенню народного господарства, загального добробуту населення. Економічна політика є дійсно практичною та доцільною. Коли ж цього не сталося, економічна політика держави перешкоджає економічному прогресу. В зв'язку з цим Г. Ф. Симоненко писав: “Завдання політичної економії, під цим кутом зору, полягає у продовженні справи А. Сміта шляхом подальшого з'ясування природних законів народного господарства і доповнення його дослідженнями тих різноманітних умов, за яких у різні епохи культурного розвитку людства ці закони діяли, забезпечуючи відтак суспільству різний рівень добробуту” [7, с. 265].

Не залишив осторонь Г. Ф. Симоненко й питань методології економічних досліджень. Вони висвітлювалися на сторінках наукових праць, у підручниках та навчальних посібниках. Вчений взяв активну участь навіть у знаменитому “спорі про методи” [3, с. 661]. Проте дискусія відбувалася тоді, коли між її учасниками було уже досягнуто злагоди щодо необхідності використання у наукових дослідженнях з економіки дедуктивних і індуктивних методів. Дозволялося використовувати будь-які методи дослідження. В одних галузях і напрямках економічної науки придатні були такі методи, в інших – інші. Зазначено, що без аналізу (послідовного спостереження за властивостями предмета для визначення порядку, в якому вони існують) і без абстракції (основних принципів загальних пропозицій) не можна правильно зрозуміти дійсність [3, с. 661]. Без аналітичного спостереження фактів, явищ економічного життя, без перевірки реальних тенденцій людських прагнень в історичних обставинах абстрактна побудова буде “мертвою схемою, а не живою реальністю” [9, с. 216].

Українські вчені прагнули використовувати у своїх дослідженнях всі найкращі теоретико-методологічні досягнення західноєвропейських наукових шкіл та окремих видатних учених. Більшість вітчизняних учених широко використовуює методи, прийняті в економічній науці, нерідко запозичає з інших галузей науки (біології, психології, історії, політології, математики та ін.). Міждисциплінарного підходу до вивчення соціально-економічних явищ і процесів дотримувався і Г. Ф. Симоненко. Обґрунтовуючи свої думки про розвиток економіки, він неодноразово звертався до історії народного господарства. Саме історією вчений пояснював помилку економістів, котрі недооцінювали значення протекціонізму в успіхах національної промисловості. Глибокі знання з історії економіки, на його думку, розвіяли б сумніви дослідників щодо цього питання [3, с. 658]. При цьому принагідно буде зауважити, що міждисциплінарний підхід – характерна риса методології інституціональної економічної теорії.

Між ученими, в період життя Г. Ф. Симоненка, відбувалися творчі дискусії, диспути, сесії з методології, хоча вони не характеризувалися особливою гостротою як у країнах Західної Європи. Активну участь у всіх цих заходах брав і вчений. Коли деякі вчені-економісти захотіли вилучити з арсеналу методології дослідницький метод, тобто метод спостереження та наукової абстракції, Г. Ф. Симоненко рішуче виступив проти цього. Аргументуючи свою позицію, він зазначав, що це сталося в результаті однобічного, неповного і недостатнього використання спостереження та абстрагування. В зв'язку з цим вчений писав: “У тому й полягає перевага дослідницького методу над іншим, що він у собі самому містить коректив своїх помилок: спостереження більш повне і всебічне, дослід, повторений декілька раз, виправляє висновки, зроблені із спостережень менш нових, однобічних чи менш точних” [7, с. 72].

Рішуче відкидав Г. Ф. Симоненко зауваження, висловлені на адресу історичного напрямку в економічній науці, визнавав рівноцінність та рівноправність різних напрямків і шкіл. Він стверджував: “Навпаки, головна відмітна риса цього напрямку полягає саме в прийнятті принципу відносності за основу і вихідний пункт всієї господарської політики. Цей напрямок постійно прагне

зробити очевидною істину, що не все, застосоване до життя одного народу, стосовне з таким же успіхом до життя іншого” [7, с. 66].

Г. Ф. Симоненко наполягав на більш широкому застосуванні “складного дослідницького методу”, залученні до спостереження якомога більшої кількості явищ морально-суспільного характеру. Вихід на економічні закони, що керують економічними явищами, можна буде здійснити лише при спостереженні за ними в сукупності, а не поодинці. Причому відмінності між економічними і природними законами досить відносні щодо ступеня охоплення спостережених явищ чи процесів. Природознавці мають справу з явищами менш складного характеру, ніж вчені гуманітарних і суспільних наук. Звідси впливає недостатність спостереження в економічних науках над одиничними явищами, що характеризують ту чи іншу сторону економічного життя. Учений стверджував, що “Більша частина законів економічних, подібно до законів статистичної науки, є закони великих чисел, застосовані до більшості випадків, а не до кожного зокрема. Як закони великих чисел, вони тому не мають такого абсолютного характеру, яким відрізняються закони природничих наук. Вони виводяться переважно із середніх величин, що спираються на спостереження над масами, бо лише тоді індивідуальні особливості в напрямку волі окремих осіб перестають затуляти собою властивості, що визначають волю більшості населення” [8, с. 75].

Висновки. У працях Г. Ф. Симоненка досліджено матеріальне і нематеріальне виробництва, вивчено дію економічних законів, особливо при створенні послуг і благ. Змінюючи умови дії економічних законів, держава може впливати на економічні відносини, добробут народу. Підкреслено природний характер законів, їх прояви в процесі господарської діяльності людей. Розглянуто продуктивну і непродуктивну працю у дусі вимог інституціональної економічної теорії, їх гармонійне співвідношення. Висвітлено народний добробут у тісному зв'язку з політичними і моральними умовами. Вивчено співвідношення індивідуального та суспільного добробуту.

Поглиблено методологію економічного дослідження, вказано на рівноправність та рівноцінність всіх методів вивчення економічних явищ і процесів. Обґрунтовано методологічне бачення необхідності розгляду господарської діяльності з позицій моральності

Джерела та література

1. Горкіна Л. П. Нариси з історії політичної економії в Україні (остання третина XIX - перша третина XX ст.). К.: Наукова думка, 1994. 243 с.
2. Злупко С. М. Українська економічна думка. Постаті і теорії. Львів. нац. ун-ту ім. І.Я. Франка, 2004. 544 с.
3. Історія економічних учень. Підручник. За редакцією проф., член-кор. НАН України В.Д.Базилевича. К. Знання, 2004. 1300 с.
4. Васильєва Р., Горкіна Л., Петровська Н. та ін. Історія економічної думки України. Навчальний посібник. Либідь, 1993. 272 с.
5. Корнійчук Л. Я. Історія економічної думки України. Навчальн. Посібник. КНЕУ, 2004. 431с.
6. Коропецький І. С. Українські економісти XIX століття та західна наука. К. Либідь, 1993. 193с.
7. Симоненко Г. Ф. Политическая экономия в ее новейших направлениях. Обзор и критическая оценка учений главных представителей современной экономической науки, особенно новоисторической школы. Варшава, 1900. 298 с.
8. Симоненко Г. Ф. Государство, общество и право с точки зрения законов народного хозяйства. Опыт политико - экономического анализа государственной и общественной деятельности. Москва, 1870. 186 с.
9. Злупко С. М. Українська економічна думка. Хрестоматія. К. Знання, 1998. 376 с.
10. Юхименко П. І., Леоненко П. М. Історія економічних учень. Навчальн. посібник. 3 - вид., виправ. К. Знання-Прес, 2002. 514 с.

References

1. Gorkina, L.P. (1994). *Narysy z istoriyi politychnoyi ekonomiyi v Ukrayini (ostannya tretyna KHKH – persha tretyna KHKH st.)* [Essays on the history of political economy in Ukraine (the last third of the nineteenth century – the first third of the twentieth century)] – K.: Scientific Opinion [in Ukrainian].
2. Zlupko, S.M. (2004). *Ukrayins'ka ekonomichna dumka. Postati i teoriyi* [Ukrainian economic thought. Statements and theories] – Lviv: View in Lviv. nats un-that im. Ivan Franko [in Ukrainian].
3. Bazilevich, V.D. (Eds.) (2004). *Istoriya ekonomichnykh uchen'* [Ukrainian economic thought. Statements and theories]. - K.: Znannya [in Ukrainian].

4. Vasiliev, R., Gorkina, L., Petrovskaya, N. (1993). *Istoriya ekonomichnoyi dumky Ukrayiny [History of economic thought of Ukraine]*. - K.: Lybid [in Ukrainian].
5. Korniychuk, L.Ya. (2004). *Istoriya ekonomichnoyi dumky Ukrayiny [History of economic thought of Ukraine]*. - K.: View in KNEU [in Ukrainian].
6. Koropetsky, I.S. (1993). *Ukrayins'ki ekonomisty KHIKH stolittya ta zakhidna nauka [Ukrainian economists of the 19th century and Western science]*. - K.: Lybid [in Ukrainian].
7. Simonenko, G.F. (1900). *Politicheskaya ekonomiya v yeye noveyshikh napravleniyakh. Obzor i kriticheskaya otsenka ucheniy glavnykh predstaviteley sovremennoy ekonomicheskoy nauki, osobenno novoistoricheskoy shkoly [Political economy in its newest directions. Review and critical assessment of the teachings of the main representatives modern economics, especially the new history school]*. – Warsaw [in Russian].
8. Simonenko, G.F. (1870). *Gosudarstvo, obshchestvo i pravo s tochki zreniya zakonov narodnogo khozyaystva. Opyt politiko - ekonomicheskogo analiza gosudarstvennoy i obshchestvennoy deyatelnosti [State, society and law in terms of laws National economy. Experience of political and economic analysis state and public activities]*. – Moscow [in Russian].
9. Zlupko, S.M. (Eds.) (1998). *Ukrayins'ka ekonomichna dumka. [Ukrainian economic thought.]* - K.: Znannya [in Ukrainian].
10. Yukhimenko, P.I., & Leonenko, P.M. (2002). *Istoriya ekonomichnykh uchen' [Ukrainian economic thought. Statements and theories]*. - K.: Znannya-Press [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.03.2019 р.

РОЗДІЛ II

Економіка й управління національним господарством

УДК 339.5.053

Бочко Олена,
доктор економічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра маркетингу і логістики,
м. Львів; ORCID ID 0000-0003-3422-4654
e-mail: Bochkoolena@ukr.net

Васелевський Мірослав,
доктор економічних наук,
Суспільна вища школа підприємництва та управління, декан,
м.Лодзь; ORCID ID 0000-0002-4467-7975
e-mail: Miroclawwas@ukr.net

Рожко Наталія,
кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний технічний університет
ім. І. Пулюя, кафедра промислового маркетингу,
м. Тернопіль; ORCID ID 0000-0002-1400-9503
e-mail: kaf_mv@tu.edu.te.ua
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-22-30>

РИНОК ОРГАНІКИ ОВОЧІВ ТА ФРУКТІВ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УКРАЇНА ТА СВІТ

У статті проведено аналіз обсягу органічних сільськогосподарських земель світу та України. Встановлено зростання даного показника за 2010-2017 рр. в світі майже в два рази, який станом на 2017р. становив у 69,8 млн. га., а в Україні за досліджуваний період аналогічний показник зріс у 1,6 раза та в 2017р. становить 421500 га. Обґрунтовано, що найвищу питому вагу органічних сільгоспугідь в загальній структурі країни можна спостерігати в Уруйваї – 7,42%, дещо менше - в Італії – 4,95 % та Іспанії – 3,89 %, найменшу - в Китаї – 0,17 %, в Україні цей показник становить 0,68%. Доведено, що в Україні спостерігається позитивна динаміка зростання кількості господарств, що займаються виробництвом органічної продукції у 3,4 раза та в 11 разів збільшення обсягів ринку органічних продуктів, проте навіть така позитивна динаміка далека від світових показників.

Ключові слова: ринок органічних продуктів, органічне виробництво, органічні сільськогосподарські землі світу, органічні сільськогосподарські угіддя.

Бочко Елена,
доктор экономических наук, доцент,
Национальный университет «Львовская политехника»,
кафедра маркетинга и логистики,
г. Львов; ORCID ID 0000-0003-3422-4654
e-mail: Bochkoolena@ukr.net

Васелевський Мирослав
доктор економічних наук,
Общественная высшая школа предпринимательства
и управления, декан,
м.Лодзь; ORCID ID 0000-0002-4467-7975
e-mail: Miroclawwas@ukr.net

Рожко Наталия,
кандидат экономических наук, доцент,
Тернопольский национальный технический университет им. И. Пулюя,
кафедра промышленного маркетинга,
г. Тернополь; ORCID ID 0000-0002-1400-9503
e-mail: kaf_mv@tu.edu.te.ua

РЫНОК ОРГАНИКИ ОВОЩЕЙ И ФРУКТОВ: СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УКРАИНА И МИР

В статье проведен анализ объема органических сельскохозяйственных земель мира и Украины. Установлено рост данного показателя за 2010-2017 гг. В мире почти в два раза, который по состоянию на 2017. составил в 69800000. га., а в Украине за исследуемый период аналогичный показатель вырос в 1,6 раза и в 2017. составляет 421 500 га. Обосновано, что самый высокий удельный вес органических сельскохозяйственных земель в общей структуре страны можно наблюдать в Уругвае - 7,42%, несколько меньше - в Италии - 4,95% и Испании - 3,89%, наименьшую - в Китае - 0,17%, в Украине этот показатель составляет 0,68%. Доказано, что в Украине наблюдается положительная динамика роста количества хозяйств, занимающихся производством органической продукции в 3,4 раза и в 11 раз увеличение объемов рынка органических продуктов, однако даже такая положительная динамика далека от мировых показателей.

Ключевые слова: рынок органических продуктов, органическое производство, органические сельскохозяйственные земли мира, органические сельскохозяйственные угодья.

Bochko Olena,
Doctor of Economics, Associate Professor
Lviv Polytechnic National University,
Department of Marketing and Logistics,
Lviv; ORCID ID 0000-0003-3422-4654
e-mail: Bochkoolena@ukr.net

Mirosław Wasielewski,
Doctor of Economics,
University of Social Sciences,
Lodz; ORCID ID 0000-0002-4467-7975
e-mail: Miroclawwas@ukr.net

Rozhko Nataliya,
PhD in Economics, Associate Professor,
Ternopil Ivan Puluj National Technical University,
Department of Industrial Marketing,
Ternopil; ORCID ID 0000-0002-1400-9503
e-mail: kaf_mv@tu.edu.te.ua

MARKET OF ORGANIC VEGETABLES AND FRUIT: COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF UKRAINE AND THE WORLD

The article supplies analysis of the area of organic agricultural lands in the world and Ukraine. The research confirms almost twice growth of the mentioned index for the period of 2010-2017 in the world. In 2017, the figure was 69.8 million hectare. However, in Ukraine the index has increased 1.6 times in the same period and

constitutes 421500 hectares. It is argued that the highest share of organic agricultural lands in the total structure of the country is marked in Uruguay, i.e. 7.42 %; in Italy, it is a little lower one and constitutes 4.95 % and in Spain – 3.89 %; while the lowest index is in China – 0.17 %. In Ukraine, the index takes 0.68 %. The work confirms a positive dynamics of growth of the number of enterprises, engaged in production of organic products in Ukraine. However, that positive dynamics is far from the world indices.

The research determines main problems of development in the field of organic production and sale of productions. The article stresses the necessity to improve regulatory support for organic production, because there is no legally approved uniform interpretation of the concept of “organic arable farming”, while arable farming is the basis for organic production. The authors of the work ground the necessity of control for the process of production of organic products, point a poor assortment and insufficient amount of biological means of plant protection. One observes little application and practical use of resource-saving technologies, inappropriate conditions for products storage, forcing the necessity of urgent solution of those problems. Generally, it will improve the indices of production and sale of organic products. However, it will not much approach the world market tendencies.

Key words: market of organic products, organic production, organic agricultural lands of the world, organic agricultural lands.

Постановка проблеми. Ринок органічної продукції в Україні розвивається досить швидкими темпами. Проте цей процес повинен бути досить системним та інформаційним для населення. Доцільно відмітити, що органічна продукція є досить дорогою, порівняно з звичайною, та й не кожен пересічний громадянин може скористатися такою пропозицією. В сучасних умовах розвиток органічного виробництва входить до переліку пріоритетних напрямів розвитку країни (Стратегічні пріоритети 3+5 Міністерства аграрної політики та продовольства України та Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки), який забезпечує перехід на органічне виробництво. У зв'язку з цим підвищується зацікавленість практиків та науковців до ґрунтового вивчення ринку органічної продукції та зростає актуальність досліджуваної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку органічного виробництва розкривалися в працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема Зайчук Т. О. доводить, що один із стратегічних напрямів розвитку України є виробництво екологічно чистих продуктів харчування [5]. В контексті вказаного напрямку дослідження були здійснені і Шлапак В.О. [9]. Шубравська О. детально вивчала ринок органічної продукції та перспективи його розвитку в Україні [10]. Проблема розвитку світового ринку органічної продукції була розкрита в працях Артиша В. І. [2]. Комплексне обґрунтування системи становлення органічного виробництва в Україні, формування попиту та пропозиції, оптимізації цінової політики досліджували Н. Берлач, О. Варченко, В. Вовк, Л. Дейнеко, А. Дуб, О. Корчинська, Ю. Манько та ін. Також досить ґрунтовно цю тему вивчали такі вітчизняні вчені: А. Антонець, С. Антонець, Л. Сокол, М. Шикуча та ін. Проте авторами не приділено належної уваги співставленню вітчизняного ринку органіки із світовими показниками. Не вказано на завдання, які доцільно вирішити для досягнення світових показників.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення ринку органіки овочів та фруктів України та порівняння із світовими показниками.

Вклад основного матеріалу дослідження. В Україні ринок органічної продукції розвивається досить швидкими темпами: зростає конкуренція, попит та пропозиція. Проте хоч і спостерігаються позитивні зміни в даному напрямку Україна далеко не досягає світових тенденцій виробництва та реалізації органічної продукції. Українці споживають значно менше органічних продуктів, ніж в світі та країнах ЄС. Загалом можна достовірно спостерігати щорічне зростання обсягів органічних сільськогосподарських земель світу (рис.1). Якщо в 2010 році цей показник становив 35,7 млн.га, то до 2017р. він зріс майже в два рази та становить 69,8 млн.га.

В світі відомо 179 країн із наявним сертифікованим органічним виробництвом. Серед країн лідерів: Австралія із 22,7 млн.га, Аргентина 3,1 млн.га, США 2,0 млн.га. В Україні станом на початок 2018 року задекларовано 550 га земель органічного призначення [13]. Крім того, загалом відомо 70 країн із наявним сформованим законодавством у сфері органічного виробництва.

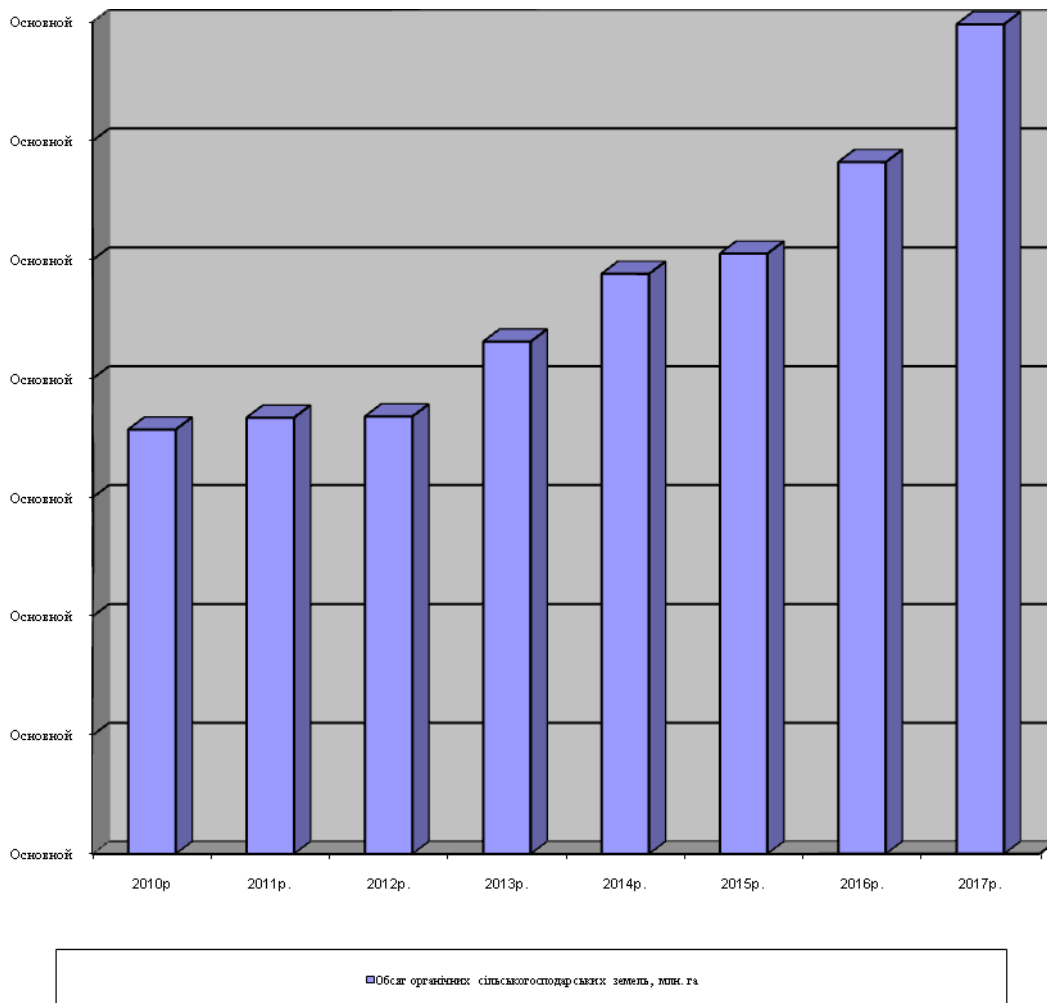

Рис. 1. *Обсяг органічних сільськогосподарських земель світу**

*Джерело: [12]

Серед країн лідерів, в межах яких можна спостерігати найбільші обсяги органічних сільгоспугідь Австралія - 22690000 га. З розривом у 19616558 га відстає Аргентина. Третє місце посідає США (рис. 2).

За результатами проведених досліджень можемо стверджувати, що найвищу питому вагу органічних сільгоспугідь в загальній структурі країни можна спостерігати в Уругваї – 7,42%, дещо менше - в Італії – 4,95 % та Іспанії – 3,89 %.

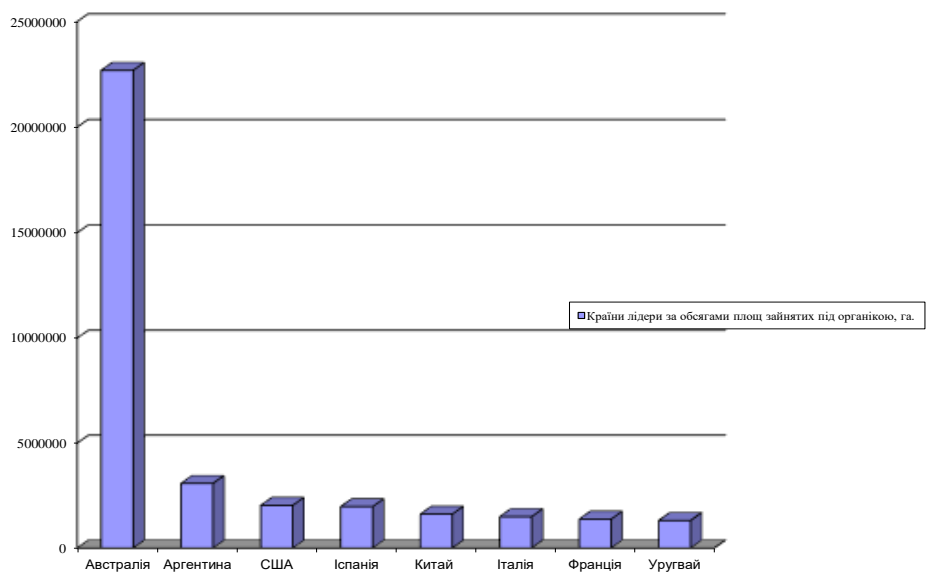

Рис. 2. Країни лідери з найбільшими обсягами органічних сільгоспугідь, га*

Джерело: [12]

Найменшу питому вагу органічних сільгоспугідь в загальній структурі країни можна спостерігати в Китаї – 0,17 %. (табл. 1). В Україні питома вага органічних сільгоспугідь в загальній структурі країни становить 0,68%.

Таблиця 1

Обсяги органічних сільгоспугідь окремих країн світу, 2017 р.

Країна	Загальна площа країни, га	Площа, зайнята під органічними сільгоспугіддями, га	Питома вага органічних сільгоспугідь в загальній структурі країни, %
Австралія	769200000	22 690000	2,94
Аргентина	278000000	3073412	1,11
США	983400000	2029327	0,21
Іспанія	50599000	1968570	3,89
Китай	959700000	1609928	0,17
Італія	30133800	1492579	4,95
Франція	64380100	1375328	2,14
Уругвай	17621500	1307421	7,42
Індія	328700000	1180000	0,36
Німеччина	35738600	1088838	3,05
Україна	60362800	410550	0,68

Джерело: [8]

Загалом на душу населення обсяги виробництва та реалізації органічної продукції в Україні складає 3€, тоді як у ЄС — 53,7 €. За обсягом внутрішнього ринку органічних продуктів Україна займає 25-те місце в Європі: з гектара органічних угідь на внутрішній ринок потрапляє продукції на 50 €, тоді як у Європі — на 2345 €. За останні десять років площа органічних земель в Україні

збільшилася майже вдвічі – з 42 тис. га до 421 тис. га – це 11-й показник в Європі. Найбільше серед органічної продукції ми вирощуємо зернові, проте набирає популярності вирощування нішевих культур, зокрема ягід. Очікується, що виробництво органічної продукції в Україні збільшуватиметься й далі, оскільки європейські потужності не здатні задовольнити місцевий попит на неї [1]. Відмітимо, що серед основних країн світу з найбільшими ринками органічних продуктів харчування перше посідає США, друге – Німеччина та Франція. Україна входить в двадцятку (рис. 3).

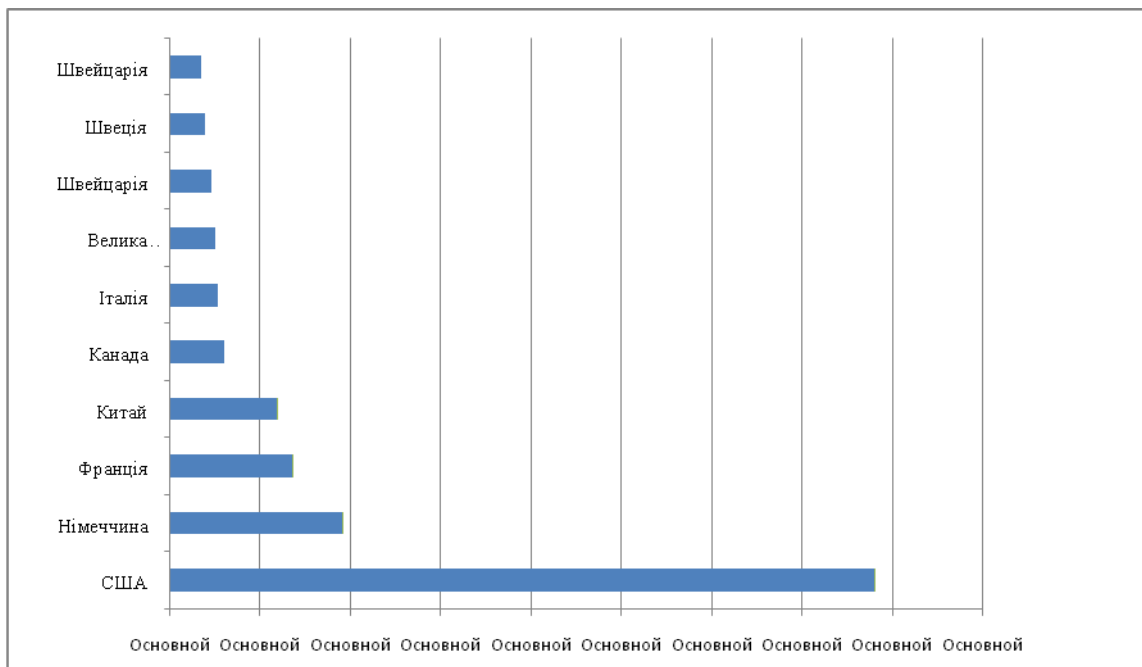

Рис. 3. ТОП 10 країн з найбільшими ринками органічних продуктів харчування, 2016р. (роздрібні продажі, млн. євро)*

Джерело: [12]

Досліджуючи найвищий рівень споживання органічних продуктів на душу населення, то доцільно відмітити, що перше місце посідає Швейцарія (рис. 4).

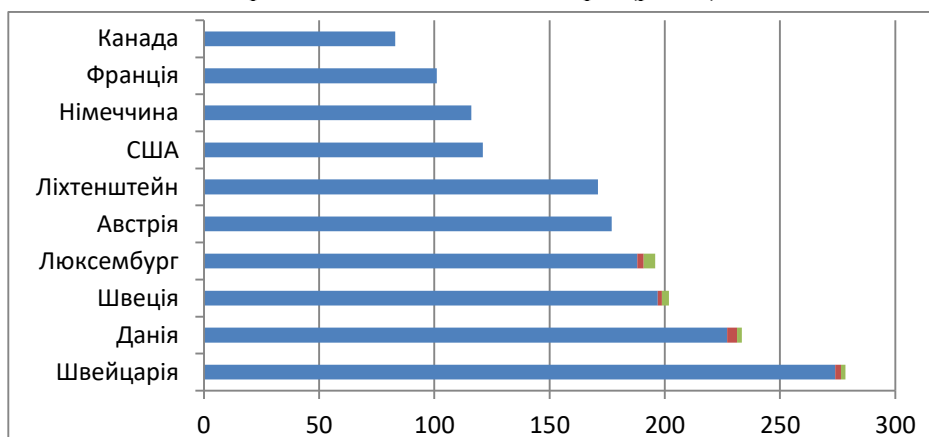

Рис. 4. ТОП 10 країн з найвищим споживанням на душу населення, 2016р., €*

Джерело: [12]

Якщо США має найбільші ринки органічних продуктів харчування, то серед рівня споживання на душу населення воно посідає 7 місце. Досить протилежною ситуацією є в Швейцарії: оскільки вона лідирує за рівнем споживання на душу населення, то серед наявних найбільших ринків органічних продуктів харчування вона посідає 8 місце. Така тенденція пов'язана із тим фактом, що

органічна продукція може і бути імпортована з сусідніх держав, високою вартістю органічної продукції та рівнем доходу на душу населення.

В Україні, хоча і спостерігається зростання площі органічних сільськогосподарських угідь та кількість органічних господарств у 1,6 раза (табл.2), проте дані щодо споживання органічної продукції є далекими від світових тенденцій.

Таблиця 2

Загальна площа органічних сільськогосподарських угідь та кількість органічних господарств в Україні, 2010–2017 рр.*

Роки	Площа, га	Кількість господарств, од.	Обсяги ринку органічних продуктів, млн євро
2010	270226	142	2,4
2011	270320	155	5,1
2012	272850	164	7,9
2013	393400	175	12,2
2014	400764	182	14,5
2015	410550	210	17,5
2016	411200	360	21,2
2017	421500	485	26,8
2017р. у % до 2010р.	156,0	341,5	1116,7

* За даними [8]

За даними табл. 2 ми бачимо позитивну динаміку зростання кількості господарств у 3,4 раза та в 11 разів збільшення обсягів ринку органічних продуктів.

Україні загалом, ще потрібно багато зусиль витрати на покращення ситуації щодо підвищення рівня споживання органічної продукції, в розрахунку на душу населення.

Зокрема, за результатами проведених досліджень виданням <https://agropolit.com>[13] серед опитаної аграрної аудиторії сформовано основні завдання для розвитку аграрного сектору, серед яких:

- 1) розробити чітку стратегію – 41% за збільшення продукції переробки та збереження статусу виробника «чистої» (без ГМО) та органічної агропродукції;
- 2) запровадити ринок землі – 29% за відкритий ринок з обмеженнями (право купувати землю має лише фіз особа та держава);
- 3) забезпечити належний рівень державної підтримки – 44% за рівні податкові умови та захист права власності;
- 4) зменшити податкове навантаження – 38% за диференційовану систему залежно від розміру річного обороту компанії та кількості задіяних у виробництві людей
- 5) запровадити державні компанії – 41% хоче змінити кадрову політику на цих підприємствах і заробляти, а не продавати за копійки;
- 6) підвищити рівень експорту – 50% за зменшення бюрократичних перепон для освоєння експортних ринків;
- 7) збільшити обсяги фінансових ресурсів – 48% за цільове рефінансування НБУ під агропроекти та купівлю с/г земель для аграріїв [7].

Крім того на даний час доцільно звернути увагу на нормативно-правове забезпечення щодо органічного виробництва, оскільки в законодавстві навіть відсутнє єдине обґрунтоване поняття «органічне землеробство», хоча в основі виробництва органічної продукції покладено саме землеробство. Відсутній контроль за процесом виробництва органічної продукції, досить обмежений асортимент та кількість біологічних засобів захисту рослин, малий обсяг застосування та практичного використання ресурсозберігаючих технологій, неправильні умови зберігання продукції що призводить до необхідності негайного вирішення таких проблем. Загалом, це призведе до

покращення показників виробництва та реалізації органічної продукції, проте не набагато наблизить до світових ринкових тенденцій.

Висновки із проведеного дослідження. Встановлено, що за 2010-2017 рр. обсяг органічних сільськогосподарських земель світу зріс майже в два рази та на сьогодні становить 69,8 млн. га. В нашій державі за досліджуваний період аналогічний показник зріс у 1,6 рази та в 2017р. становить 421500 га. Найвищу питому вагу органічних сільгоспугідь в загальній структурі країни можна спостерігати в Уругваї – 7,42%, дещо менше - в Італії – 4,95 % та Іспанії – 3,89 %. Найменшу питому вагу органічних сільгоспугідь в загальній структурі країни можна спостерігати в Китаї – 0,17 %. В Україні цей показник становить 0,68%. Загалом в Україні спостерігається позитивна динаміка зростання кількості господарств, що займаються виробництвом органічної продукції у 3,4 рази та в 11 разів збільшення обсягів ринку органічних продуктів за досліджуваний період. Проте навіть така позитивна динаміка далека від світових показників.

Джерела та література

1. Аналіз ринку органічної продукції в Україні [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://agropolit.com/spetsproekty/407-analiz-rinku-organichnoyi-produktsiyi-v-ukrayini>. (дата звернення: 21.04.2019)
2. Артиш В. І. Розвиток світового ринку органічної продукції. Економіка АПК. 2010. № 3. С. 113-116.
3. Бочко О. Ю., Карпій О.П. Сучасний стан забезпечення відповідності товарів першої необхідності міжнародним вимогам ISO. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2016. Вип. 16. С. 85–90 (Серія економічна).
4. Все про органічну продукцію в Україні та світі [Електронний ресурс]. - 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://agropolit.com/infographics/view/22> (дата звернення: 19.04.2019)
5. Зайчук Т. О. Виробництво екологічно чистих продуктів харчування як стратегічний напрям розвитку України. Економіка і регіон. 2009. № 1. С. 100–105.
6. Милованов Є. Тенденції розвитку ринку української органічної продукції. Матеріали наук. практичного семінару «Сучасні тенденції виробництва та маркетингу органічної продукції» (Львів, 31 березня 2004 р.). – С. 37 - 42.
7. Українці озвучили ТОП-7 завдань для розвитку агросектору в наступні п'ять років для нового Президента. [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://agropolit.com/news/11101-ukrayintsi-ozvuchili-top-7-zavdan-dlya-rozvitku-agrosektoru-v-nastupni-ryat-rokiv-dlya-novogo-prezidenta> (дата звернення: 21.04.2019)
8. Федерація органічного руху України. URL: <http://organic.com.ua/uk/weblinks> (дата звернення: 25.12.2018)
9. Шлапак В.О. Про вирощування екологічно чистої овочевої продукції в Україні. Матеріали наук. практичного семінару «Сучасні тенденції виробництва та маркетингу органічної продукції», (Львів, 31 березня 2004 р.). С. 30 -33.
10. Шубравська О. Ринок органічної продукції та перспективи його розвитку в Україні. Економіка України. 2008. № 1. С. 53–61.
11. EuropeanOrganicFarmingStatistics. URL: <http://organic-Europe.net> (дата звернення: 18.04.2019)
12. GlobalOrganicFarmingStatisticsandNews URL: <http://Organic-world.net> (дата звернення: 16.04.2019)
13. URL: <https://agropolit.com> (дата звернення: 21.04.2019)
14. URL: <https://ukraine.fibl.org/fileadmin> (дата звернення: 19.04.2019)

References

1. Analizrynkuorganichnoyiprodukciyi v Ukrayini [Analysis of organic products market in Ukraine]. (2018). Retrieved from <https://agropolit.com/spetsproekty/407-analiz-rinku-organichnoyi-produktsiyi-v-ukrayini> (in Ukrainain).
2. Artysh V. I. (2010). Rozvytoksvitovogorynkuorganichnoyiprodukciyi [Development of the organic products world market]. Ekonomika APK, 3, 113-116. (inUkrainain).
3. Bochko O. Yu., Karpij O.P. (2016). Suchasnyjstanzabezpechennyavidpovidnostitovarivpershoyineobxidnostimizhnarodnymvymogam ISO [The current state of ensuring conformity to the first necessity goods to the international requirements of ISO]. Scientific proceedings of L'viv University of Business and Law, 16, 85-90. (inUkrainain).
4. Vseproorganichnuprodukciju v Ukrayinitasviti [All about organic products in Ukraine and in the world]. (2017). Retrieved from <https://agropolit.com/infographics/view/22> (inUkrainain).

5. Zajchuk T. (2009). VyrobnycztvoekologichnochystyxproduktivharchuvannyayakstrategichnyjnapryamrozvytkuUkrayiny [Productionofecologicallypurefoodas a strategicdirectionofUkraine'sdevelopment]. *Economy and region*, 1, 100-105. (inUkrainain).
6. Mylovanov Ye. (2004). Tendenciyirozvytkuryнкуukrayins`koyiorganichnoyiprodukciyi [Trends in the development of Ukrainian organic products market]. Materials of the scientific-practical seminar "Modern trends of production and marketing of organic products". L'viv, 37-42. (inUkrainain).
7. Ukrayinciozvuchyly TOP-7 zavdan` dlyarozvytkuagrosektoru v nastupni'pyat` rokivdlyanovogoPrezydenta [Ukrainians voiced TOP-7 challenges for agro-sector development in the next five years for the new president]. (2019). Retrievedfrom<https://agropolit.com/news/11101-ukrayintsi-ozvuchili-top-7-zavdan-dlya-rozvitku-agrosektoru-v-nastupni-pyat-rokiv-dlya-novogo-prezidenta> (inUkrainain).
8. FederaciyaorganichnogoruxuUkrayiny [Federation of Organic Movement of Ukraine]. RetrievedDecember 25, 2018 from<http://organic.com.ua/uk/weblinks> (inUkrainain).
9. Shlapak V.O. (2004). Pro vyroshhuvannyaekologichnochystoyiovochevoyiprodukciyi v Ukrayini [About growing of environmentally friendly vegetable products in Ukraine]. Materials of the scientific-practical seminar "Modern trends of production and marketing of organic products". L'viv, 30-33. (inUkrainain).
10. Shubravs`ka O. (2008). Rynokorganichnoyiprodukciyitaperspektyvyjogorozvytku v Ukrayini [The market of organic products and prospects for its development in Ukraine]. *Ukraine economy*, 1, 53-61. (inUkrainain).
11. EuropeanOrganicFarmingStatistics. (2019). Retrievedfrom<https://www.organic-europe.net/home-europe.html>
12. GlobalOrganicFarmingStatisticsandNews. (2019)Retrievedfrom<https://www.organic-world.net/index.html>
13. AgrarianandpoliticalsiteofUkraine. (2019) Retrievedfrom<https://agropolit.com/>.
14. Organic Market Development in Ukraine. (2019) Retrievedfrom<https://ukraine.fibl.org/en/ua-about-project.html>.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2019 р.

УДК 338.45:620.9].012.42.(477)

Сорокопуд Ія,
аспірант I року навчання, спеціальності «Економіка»,
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0001-9261-2538
e-mail: sorokopyd.ija@eenu.edu.ua
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-30-36>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

У статті досліджено ринок електроенергетики України, його формування та динаміку. Визначено організаційно-економічних напрямів процесів електроенергетики з позицій імплементації інвестиційно-інноваційного забезпечення енергетичного ринку регіону до Європейських стандартів та зроблено загальну оцінку ступеня трансформації національного сектора енергетики для створення конкурентного і ефективного ринку.

Розглянуто нормативно-правове забезпечення формування вітчизняного електроенергетичного ринку України, з'ясовано запровадження європейської практики ефективних механізмів державного регулювання, проаналізовано діяльність на оптовому ринку електроенергії, яка регулюється Законом України «Про електроенергетику» за моделлю ринку «Єдиного покупця», що впливатиме на вирішення проблем вдосконалення національного електроенергетичного сектора. Доведено напрями вдосконалення електроенергетичного ринку, на основі конкретизування для кожного з регіональних електроенергетичних ринків України.

Ключові слова: нормативно-правове забезпечення, ринок електроенергетики, організаційно-економічні механізми, інвестиційно-інноваційне забезпечення, державне регулювання, оптовий ринок електроенергії, регіональний електроенергетичний ринок.

Сорокопуд Ія,
аспірант I года обучения, специальности «Экономика»,
Восточноевропейского национального
университета имени Леси Украинки,

г. Луцк; ORCID ID ORCID ID 0000-0001-9261-2538
e-mail: sorokopyd.ija@eenu.edu.ua

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО РЫНКА УКРАИНЫ

В статье исследован рынок электроэнергетики Украины, его формирование и динамику. Определены организационно-экономических направлений процессов электроэнергетики с позиций имплементации инвестиционно-инновационного обеспечения энергетического рынка региона к европейским стандартам и сделано общую оценку степени трансформации национального сектора энергетики для создания конкурентного и эффективного рынка.

Рассмотрены нормативно-правовое обеспечение формирования отечественного электроэнергетического рынка Украины, установлено внедрение европейской практики эффективных механизмов государственного регулирования, проанализирована деятельность на оптовом рынке электроэнергии, регулируется Законом Украины «Об электроэнергетике» по модели рынка «Единого покупателя», который будет влиять на решение проблем совершенствования национального электроэнергетического сектора. Доказано направления совершенствования электроэнергетического рынка, на основе конкретизування для каждого из региональных электроэнергетических рынков Украины.

Ключевые слова: нормативно-правовое обеспечение, рынок электроэнергетики, организационно-экономические механизмы, инвестиционно-инновационное обеспечение, государственное регулирование, оптовый рынок электроэнергии, региональный электроэнергетический рынок.

Sorokopud Iia,
Graduate student of the 1st year of study, specialty «Economics»,
of the East European National University named after Lesya Ukrainka,
Lutsk; ORCID ID ORCID ID 0000-0001-9261-2538
e-mail: sorokopyd.ija@eenu.edu.ua

NORMATIVE LEGAL SUPPLY OF THE ELECTRIC POWER ENGINEERING MARKET OF UKRAINE

The article deals with the main model of the Ukrainian electricity market, its formation and dynamics. The organizational and economic directions of the electric power engineering processes from the point of view of implementation of investment and innovation support of the energy market of the region to the European standards are determined and a general assessment of the degree of transformation of the national energy sector to create a competitive and efficient market.

The normative-legal support, foreign experience and formation of the domestic electricity market of Ukraine are considered, the European practice of effective mechanisms of state regulation is clarified, activity on the wholesale electricity market is analyzed, which is regulated by the Law of Ukraine "On Electricity" according to the "Single Buyer" Market Model, which will affect the solution of the problems of improving the national electricity sector. The peculiarities of the development of the world electricity market, indicators of the national electricity market, organizational and economic changes of the national electricity market are analyzed. The directions of improvement of the electric power market, based on the specification for each of the regional electricity markets of Ukraine, are proved.

The strategic directions and risks in reforming the national electricity market are substantiated, directions of integration into the European space are determined. The forms and stages of organizational and economic directions in the national electricity market are outlined.

The formation of the Ukrainian electricity market and the substantiation of organizational and economic changes in the energy sector to create a competitive and efficient national electricity market are considered. In order to achieve the intended purpose in the article the following tasks are set: to give a description of the electricity market of Ukraine; to investigate organizational and economic changes in the energy market; to consider the basic legal framework for the functioning of the national electricity market; to analyze the implementation of investment and innovation support of the energy market to European standards.

Key words: legal and regulatory framework, electricity market, organizational and economic mechanisms, investment and innovation support, state regulation, wholesale electricity market, regional electricity market.

Постановка проблеми. Електроенергетичний сектор – це основа національної економіки держави. Завдяки йому здійснюється виробництво та уможливорюється передача тепла й електроенергії. Електроенергетичний сектор впливає на усі галузі країни, а тим самим на

національну економіку та умови життя суспільства. Тому, електроенергетичний ринок займає провідне місце в національній економіці держави [1, с. 11].

Реформування електроенергетичного сектору України розпочалося у дев'яностих роках і потребувало вдосконалення нормативно-законодавчої бази, яка створить можливості: інвестиційно-інноваційної політики для електроенергетичного ринку; переходу від вертикально інтегрованої структури до більш ліберальних ринків та забезпечить збереження цілісності діяльності об'єднаної енергетичної системи; інтегрування у європейський енергетичний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням енергетичного ринку, його структури, нормативно-правового забезпечення та загалом реформуючим процесом енергетики присвячені праці як вітчизняних так і зарубіжних вчених: Л. Беляєва, І. Коссе, А. Кожевнікова, Б. Слупського, С. Ханта, Л. Щербіна та ін.

Але, недостатньо зроблено загальну оцінку процесів трансформації електроенергетичного ринку України, не отримано роз'яснення організаційно-економічних напрямів розвитку ринку електроенергетики України з огляду імплементації вимог міжнародного законодавства та не адаптовано існуючі процеси до певних змін в національній економічній системі.

Метою є дослідження формування електроенергетичного ринку України та обґрунтування організаційно-економічних змін сектора енергетики для створення конкурентного та ефективного національного електроенергетичного ринку. Для досягнення наміченої мети у статті поставлено наступні завдання:

- охарактеризувати електроенергетичний ринок України;
- дослідити організаційно-економічні зміни на ринку енергетики;
- розглянути базисне нормативно-правове забезпечення функціонування національного електроенергетичного ринку;
- проаналізувати імплементацію інвестиційно-інноваційного забезпечення енергетичного ринку до Європейських стандартів.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах глобалізації електроенергетика стає все більш важливим фактором економічного розвитку. Постачання електроенергії можливе за умови впровадження комплексної й чітко збалансованої нормативно-правової бази для стимулювання розвитку національної економіки. За оцінкою міжнародних енергетичних організацій, реформування електроенергетичних ринків – один з найголовніших етапів розвитку цієї сфери.

Поглиблення конкуренції на лібералізованих ринках стимулює до більш ефективної роботи електроенергетичних систем і впровадження інновацій та прийнятних інвестицій.

Успішний розвиток національного ринку електроенергетики визначається рівнем його конкуренції та входженням у єдиний лібералізований міжнародний ринок.

Без електроенергетичної галузі не буде економічного розвитку будь-якої держави. Ефективна електроенергетична діяльність є необхідною передумовою для стабілізації, структурних змін національної економіки та безперервного виробництва електричної енергії. Від того, як функціонує енергетичний сектор залежать темпи нарощення економічного потенціалу та енергетична безпека держави.

Реформування енергетичного сектору України розпочалося у дев'яностих роках ХХ століття. В нову модель функціонування електроенергетичного ринку покладено принципи, які сприяють збереженню Об'єднаної електроенергетичної системи країни та здійснення управління нею. Діяльність на оптовому ринку електроенергії (ОРЕ) регулює Закон України від 16.10.1997 р. №575/97-ВР «Про електроенергетику» за моделлю ринку «Єдиного покупця». Ця модель є аналогічною тій, що функціонувала і успішно розвивалася у ряді іноземних держав. Вона сприяла запровадженню ефективного контролю за розрахунками в електроенергетичній галузі, вирішенню проблем неплатежів та бартеризації розрахунків [3, с. 310].

Більш як десять років в Україні функціонує регульований оптовий ринок електроенергетики – модель «Єдиний покупець». Державне регулювання енергетичного ринку здійснює Національна комісія регулювання електроенергетики та комунальних послуг (НКРЕКП).

Правові та організаційні засади, які покладено в основу діючої моделі ОРЕ, визначено Законом України «Про електроенергетику», нормативними актами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, НКРЕ.

З 1994 року відбувалося реформування електроенергетики. В таблиці 1 наведемо хронологію законів, за якими здійснюється регулювання діяльності національного електроенергетичного ринку.

Таблиця 1

Хронологія законів України у сфері електроенергетики

Дата прийняття	Назва
01 липня 1994 р.	Закон України №74/94 «Про енергозбереження»
16 жовтня 1997 р.	Закон України від 16.10.1997 №575/97 – ВР «Про електроенергетику»
14 січня 2000 р.	Закон України від № 14.01.2000 №1391-XIV «Про альтернативні види палива»
20 лютого 2003 р.	Закон України від 20.02.2003 №555-IV «Про альтернативні джерела енергії»
02 червня 2005 р.	Закон України від 02.06.2005 № 2633-IV «Про тепlopостачання»
05 квітня 2005 р.	Закон України від 05.04.05 №2509-IV «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії та використання скидного енергопотенціалу»
13 квітня 2017 р.	Закон України від 13.04.2017 «Про ринок електричної енергії» № 2019-VIII
22 червня 2017 р.	Закон України від 22.06.2017 «Про енергетичну ефективність будівель» № 2118-VIII

Сформовано на основі джерела [3].

В таблиці 2 відображено нормативно-правові акти та постанови, які було затверджено, Кабінетом Міністрів України, для збереження цілісної діяльності об'єднаної енергетичної системи як головного чинника енергетичної безпеки держави.

Таблиця 2

Основні постанови, які регулюють діяльність ринку електроенергетики України

Дата прийняття	Назва
31 червня 1996р.	Постанова НКРЕ №28 від 31 червня 1996 року «Правила користування електричною енергією».
12 серпня 1996р.	Постанова НКРЕ №36 від 12 серпня 1996 року «Про затвердження Умов та Правил здійснення підприємницької діяльності з постачання електричної енергії за нерегульованим тарифом»
07 серпня 1996р.	Постанова КМУ №929 від 7 серпня 1996 року «Про посилення контролю за режимами споживання електричної і теплової енергії».
13 червня 1996р.	Постанова НКРЕ №15/1 від 13 червня 1996 року «Про затвердження Умов та Правил здійснення підприємницької діяльності з постачання електричної енергії за регульованим тарифом».
24 березня 1999р.	Постанова КМУ №441 від 24 березня 1999 року «Про невідкладні заходи щодо стабілізації фінансового становища підприємств електроенергетичної галузі».
28 січня 2004 р.	Постанова КМУ №93 від 28 січня 2004 року «Про затвердження Порядку обмеження електроспоживання споживачів до рівня екологічної броні електропостачання або повного припинення їм електропостачання та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 31 серпня 1995 р. №705».
2 листопада 2006р.	Постанова КМУ №1540 від 2 листопада 2006 року «Про затвердження Положення про Міністерство палива та енергетики України».
25 березня 2010р.	Постанова Національної комісії регулювання електроенергетики України від 25.03.10 №299 «Про затвердження Порядку формування та ведення реєстру об'єктів електроенергетики, що використовують альтернативні джерела енергії».

Сформовано на основі джерела [3].

Крім того, Кабінетом Міністрів України, було прийнято постанови та розпорядження щодо регулювання розрахунків на оптовому ринку електроенергії.

Питання про взаємовідносини, що пов'язані із здійсненням купівлі та продажу електричної енергії, постали з моменту незалежності України. Вони регулювались нормативними актами органів виконавчої влади України. Після того, як затвердження Закону України «Про електроенергетику» електроенергія є товаром. Нині оптова купівля та продаж електроенергії здійснюється тільки на

оптовому ринку електроенергії України, який, в свою чергу, утворюється через затвердження відповідного договору [9, с. 60].

Основні організаційні та правові засади, які створюють загальні умови діяльності діючої моделі ринку (оптового ринку електроенергії) є визначені Конституцією України, нормативними актами Президента України та Кабінету Міністрів України та НКРЕКП.

Для того, щоб безперервно та надійно забезпечувалися господарські процеси України електричною енергією та відбувалося ресурсозбереження, беручи до уваги особливості електроенергетичної сфери, було прийнято Укази Президента України.

Таблиця 3

Укази Президента України щодо підвищення ефективності діяльності ринку електроенергетики

Дата та номер	Характеристика
21 травня 1994р., №244	«Про заходи щодо ринкових перетворень в галузі електроенергетики України» і від 4 квітня 1995 р. № 282 «Про структурну перебудову в електроенергетичному комплексі України», якими було започатковано ринкові перетворення в галузі та визначено організаційну структуру ОРЕ.
21 квітня 1998р., №335	«Питання Національної комісії з регулювання електроенергетики України», згідно з яким утворена у 1994 році Національна комісія з питань електроенергетики, перейменована на Національну комісію регулювання електроенергетики; затверджено положення про НКРЕ.
14 квітня 2000р., №598	«Про Міністерство палива та енергетики України», яким було затверджено Положення про Міністерство палива та енергетики України - центральний орган виконавчої влади, який здійснює державне управління паливно-енергетичним комплексом.
03 грудня 2001р., №1169	«Про додаткові заходи щодо реформування електроенергетичної галузі», яким регулюються питання приватизації енергетичних компаній.

Сформовано на основі джерела [3].

На подальший розвиток відносин на оптовому ринку електроенергії позитивно вплинуло розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2001 р. № 133-р «Про систему заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для розвитку електроенергетичної галузі». Це розпорядження узаконює можливість відключення від джерел енергетичного постачання споживачів, які заборгували за електричну енергію. Також, у розпорядженні є заборона органам виконавчої влади втручатися в функціонування енергопостачальних компаній, що пов'язане з відключенням споживачів за заборгованість за оплату електроенергії.

Варто зазначити, що значна нормативно-правова база була розроблена Національною комісією регулювання електричної енергетики України.

Для майбутнього розвитку економічних відносин в електроенергетичній галузі була розроблена Концепція функціонування та розвитку ОРЕ України, яка ухвалена постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 року № 1789. Ця Концепція була розроблена для того, щоб покращити організаційні, правові та економічні засади функціонування оптового ринку електроенергії для підтримки ефективного виробництва, розподілу, постачання та передачі електроенергії для розвитку конкурентної електроенергетичної галузі.

Виконання положень Концепції має сприяти для впровадження конкурентного середовища електроенергетичного ринку. Упровадження Концепції має декілька етапів. Ринок буде включати двосторонні угоди між виробниками, споживачами, постачальниками; балансуєчий ринок продажу-купівлі електроенергії; ринок системних додаткових послуг; ринок фінансових угод, визначення організаційних та правових засад балансуєчого ринку та його функцій.

У 2004-2005 роках було розроблено і прийнято законодавчі та нормативно-правові акти, спрямовані на виконання Концепції, удосконалено нормативно-договірну базу, яка встановлює умови діяльності оптового електроенергетичного ринку України, для забезпечення економічної диспетчеризації, прозорого розподілу коштів, дотримання балансу інтересів між постачальниками і виробниками електроенергії, оптимізації оптових тарифів.

Для поетапного впровадження цієї Концепції та з метою розроблення заходів і контролю за їх виконанням затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17 березні 2004 р. № 328 створення Міжвідомчої комісії з спрямування діяльності, яка пов'язана із реалізацією Концепції функціонування та розвитку оптового ринку електроенергії України.

Для того, щоб відбувався розвиток оптового ринку електроенергії, потрібно виконати наступні заходи, які спрямовані на вдосконалення нормативно- правової бази діяльності електричної енергетики та взаємовідносин на оптовому ринку електричної енергії [2].

Для того, щоб була вдосконалена нормативно-правова база функціонування оптового ринку електроенергії та для забезпечення розвитку електричного ринку потрібно встановити на законодавчому рівні наступне:

- визначити функції, за які відповідають конкретні структури щодо здійснення державного регулювання та управління на ОРЕ;

- удосконалити систему тарифоутворення на ОРЕ у розділі, де містяться пункти про втрати в електричних мережах, особливості утворення тарифів для атомних енергогенеруючих підприємств, умови повернення інвестицій суб'єктами електроенергетики;

- впорядкувати етапи ліцензування, а саме розробку певних правил щодо ліцензування;

- покращити організаційну структуру оптового ринку електричної енергії, а саме створити енергетичну біржу та розробити відповідні правила торгівлі на цій біржі;

- розробити заходи, що дозволять вирішити проблеми, пов'язані з боргами;

- запровадити заходи, що пов'язані з забезпеченням повної та вчасної оплати;

- створити додаткові механізми забезпечення виконання зобов'язань згідно договорів;

- встановити міру відповідальності через несанкціоноване споживання електроенергії;

- розробити вимоги та процедури комерційного обліку електроенергії;

- удосконалити процедури митного оформлення імпорту, експорту та транзиту електроенергії;

- внести зміни у порядок купівлі та продажу електроенергії під час функціонування конкурентного ринку електроенергії у пункті ліквідації оптового постачальника електроенергії, а також зміни системи договорів та розрахункових взаємовідносин учасників ОРЕ [3, с. 310-312].

Для подальшого розвитку ОРЕ та завдань, які визначені концепцією, існує потреба у затвердженні нових або удосконаленні діючих підзаконних актів в електроенергетиці.

11 червня 2017 року вступив в силу Закон України «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017 № 2019–VIII. Даним законом визначаються економічні, правові та організаційні засади функціонування ринку електроенергії. Здійснюється регулювання взаємовідносин, пов'язаних з виробленням, передачею, розподілом, купівлею-продажем, постачанням електричної енергії для забезпечення надійного та безперебійного постачання електричної енергії споживачам з урахуванням їх інтересів, розвитку ринкових відносин, мінімізації витрат на постачання електричної енергії та зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище [6].

Цей закон розроблений згідно вимог Європейського Союзу. Завдяки цьому закону буде відбуватися конкуренція на ринку електроенергії та буде забезпечена прозорість і відповідальність суб'єктів в цій галузі.

Національна комісія, яка відповідає за регулювання на ринку електроенергетики, затвердила документи, які є основою вторинного законодавства, що регулює діяльність нової моделі національного конкурентного електроенергетичного ринку. Документи були затверджені 14 березня 2018 року і включають: «Правила на ринку», «Правила ринку «на добу вперед» і «внутрішньодобового ринку», «Кодекс системи передачі», «Кодекс розподільчої системи», «Кодекс комерційного обліку» та «Правила роздрібного ринку електричної енергії».

Висновки. Реформування національного ринку електроенергетики триває вже понад 20 років та вимагає формування нової моделі лібералізованого ринку електричної енергії, котра має забезпечувати збереження об'єднаної електроенергетичної системи держави та здійснення раціонального та ефективного управління нею. Оптовий ринок електроенергетики заснований на базі Закону України «Про електроенергетику» відповідно до моделі ринку «Єдиного покупця». Ця модель є практично аналогічною тій, що використовується в іноземних країнах. За допомогою цієї моделі вдалося запровадити контроль за здійсненням розрахунків в електричній галузі, вирішити проблеми з неплатежами та бартеризацією розрахунків. На теперішній час для України основним

завданням є реалізація довгострокової стратегії щодо розвитку електроенергетичного національного ринку, а саме: здійснити максимальний захист від ймовірних економічних ризиків, дотримання національних інтересів і створення сприятливих умов для інноваційної діяльності.

Джерела та література

1. Про ринок електричної енергії : Закон України : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19/>.
2. Про засади функціонування ринку електричної енергії України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України* : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/663-18>.
3. Олійник Я. І. Ринок електроенергії України: сучасний стан і перспективи розвитку. Маркетинг та логістика в системі менеджменту. Національний університет «Львівська політехніка». Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. С. 310-312.
4. Павлов К. В., Федина К. М. Проблеми екологічної безпеки як складової енергетичної безпеки України. *Актуальні проблеми прикладної економіки* : колективна монографія / за заг. ред. О. М. Стрішенець. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. С. 85-98.
5. Павлов К. В., Стрішенець О. М. Фінансові аспекти енергозбереження. *Кліматичні фінанси* : колективна монографія / за заг. ред. М. І. Карліна. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. С. 158-183.
6. Про обов'язкове відокремлення видів діяльності в електроенергетиці : Проект Закону України (доопрацьований з урахуванням наданих зауважень) : <<http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=244969618>>.
7. Стрішенець О. М., Павлов К. В., Лагодієнко В. В. Модель соціоекологоекономічної безпеки регіону. *Концептуальні основи соціоекологоекономічної безпеки* : колективна монографія / за заг. ред. Л. М. Черчик. Луцьк : Терен, 2018. С. 265-272.
8. Стрішенець О. М., Павлов К. В., Коротя М. І. Енергетична складова соціоекологоекономічної безпеки регіону. *Концептуальні основи соціоекологоекономічної безпеки* : колективна монографія / за заг. ред. Л. М. Черчик. Луцьк : Терен, 2018. С. 175-182.
9. Суходоля, О. М. Досвід реформування ринку електричної енергії в Україні. Стратегічні пріоритети, 2014. №1. С. 59-68.
10. R. Strilchuk Smart Home and Artificial Intelligence as Environment for the Implementation of New Technologies. *Traektoria Nauki=Path of Science*. 2018. № 9. P. 2007-2012.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro rynek elektrichnoyi enerhiyi» [The Law of Ukraine «On the Electricity Market»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19/print> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro zasady funktsionuvannya rynku elektrichnoyi enerhiyi Ukrainy» [The Law of Ukraine «On the principles of functioning of the electricity market of Ukraine»]. (n.d.). zakon2.rada.gov.ua Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/663-18> [in Ukrainian].
3. Oliyivnyk, Y. I., & Kosar, N. S., & Hayduk, A. B. (2012). *Rynek elektroenerhiyi Ukrainy: suchasnyy stan i perspektivy rozvytku* [Electricity Market in Ukraine: Current State and Development Prospects]. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing [in Ukrainian].
4. Pavlov, K. V., & Fedin, K. M. (2017). Problemy ekolohichnoyi bezpeky yak skladovoyi enerhetychnoyi bezpeky Ukrainy [Problems of environmental safety as an integral part of Ukraine's energy security] *Aktual'ni problemy prykladnoyi ekonomiky - Current problems of applied economics* (pp. 85-98). Lutsk: Tower-Print [in Ukrainian].
5. Pavlov, K. V., & Strishnets, O. M. (2017). Finansovi aspekty enerhozberezhennya [Financial aspects of energy saving] *Klimatichni finansy - Climate finance* (pp. 158-183). Lutsk: Tower-Print [in Ukrainian].
6. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro обов'язкове відокремлення видів діяльності в електроенергетиці» [The Law of Ukraine «On Mandatory Separation of Activities in the Electric Power Industry" (revised in the light of the comments provided)»]. (n.d.). mpe.kmu.gov.ua Retrieved from <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=244969618> [in Ukrainian].
7. Pavlov, K. V., & Strishnets, O. M., & Lagodienko, V. V. (2018). Model' sotsioekolohoekonomichnoyi bezpeky rehionu [Model' sotsioekolohoekonomichnoyi bezpeky rehionu] *Kontseptual'ni osnovy sotsioekolohoekonomichnoyi bezpeky - Conceptual bases of socioecological and economic safety* (pp. 265-272). Lutsk: Teren [in Ukrainian].
8. Pavlov, K. V., & Strishnets, O. M., & Korotia, M. I. (2018). Enerhetychna skladova sotsioekolohoekonomichnoyi bezpeky rehionu [Energy component of socioecological and economic safety of the region] *Kontseptual'ni osnovy sotsioekolohoekonomichnoyi bezpeky - Conceptual bases of socioecological and economic safety* (pp. 175-182). Lutsk: Teren [in Ukrainian].
9. Sukhodolya, O. M. (2014). Dosvid reformuvannya rynku elektrichnoyi enerhiyi v Ukraini [The Experience of Reforming the Electricity Market in Ukraine]. *Stratehichni priorytety - Strategic Priorities*, 1, 59-68 [in Ukrainian].
10. R. Strilchuk Smart Home and Artificial Intelligence as Environment for the Implementation of New Technologies. *Traektoria Nauki=Path of Science*. 2018. № 9. P. 2007-2012.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2019 р.

РОЗДІЛ III

Економіка та управління підприємствами

УДК 005.931.11:331.522.4:658.5

Ліпич Любов,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-9059-7271
e-mail: lglipych@gmail.com

Хілуха Оксана,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-1228-7171
e-mail: lglipych@gmail.com

Кушнір Мирослава,
кандидат економічних наук, доцент,
Львівський університет бізнесу та права,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування;
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-4441-4278
e-mail: lglipych@gmail.com

Мохнюк Анна,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0001-5583-6698
e-mail: anymomcheva@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-37-43>

ЕВОЛЮЦІЯ РОЛІ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ В УПРАВЛІННІ БІЗНЕС-СТРУКТУРАМИ

В статті обґрунтовано, що зі зміною особливостей розвитку виробництва та суспільства, змінювалася праця, а відповідно і вклад людських ресурсів. Криза «етики праці» зумовила перехід до концепції управління «людськими ресурсами». Сучасні форми управління людськими ресурсами бізнес-структур трактують працівників як вартість, здатну до швидкого і багатогранного розвитку, тобто відбувся перехід до управління людським капіталом, яке виходить за рамки конкретного підприємства і спонукає перетворенню традиційного суб'єкта господарювання у складну організаційну структуру. Організаційні зв'язки цієї структури визначають методи контактів персоналу бізнес-структури з внутрішнім і зовнішнім середовищем, а також можливості внутрішньої міграції працівників. Доведено, що в цьому процесі вплив на людей як капітал трансформується в нову цінність – управління капіталом знань бізнес-структури.

Ключові слова: управління людськими ресурсами, управління людським капіталом, управління капіталом знань, інтелектуальний капітал.

Липыч Любовь,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра экономики, безопасности и инновационной деятельности,
г. Луцк; e-mail: ORCID ID 0000-0002-9059-7271
e-mail: lglipych@gmail.com

Хилуха Оксана,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра экономики, безопасности и инновационной деятельности предприятия,
г. Луцк ORCID ID 0000-0002-1228-7171
e-mail: lglipych@gmail.com

Кушнир Мирослава,
кандидат экономических наук,
Львовский университет бизнеса и права
кафедра финансов, банковского дела и страхования,
г. Луцк ORCID ID 0000-0002-4441-4278
e-mail: lglipych@gmail.com

Мохнюк Анна
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинский,
кафедра экономики, безопасности и инновационной деятельности предприятия,
г. Луцк; ORCID ID 0000-0001-5583-6698
e-mail: anyamomcheva@gmail.com

ЕВОЛЮЦИЯ РОЛИ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В УПРАВЛЕНИИ БИЗНЕС-СТРУКТУРАМИ

В статье обосновано, что с изменением особенностей развития производства и общества, изменялся труд, а соответственно и вклад человеческих ресурсов. Кризис «этики труда» обусловил переход к концепции управления «человеческими ресурсами». Современные формы управления человеческими ресурсами бизнес-структур определяют работника как стоимость, способную к быстрому и многогранному развитию, то есть произошел переход к управлению человеческим капиталом, которое выходит за рамки конкретной бизнес-структуры и побуждает превращение традиционного предприятия в сложную организационную структуру. Организационные связи этой структуры определяют методы контактов персонала бизнес-структуры с внутренней и внешней средой, а также возможности внутренней миграции работающих. Доказано, что в этом процессе влияние на людей как капитал трансформируется в новую ценность - управление капиталом знаний бизнес-структуры.

Ключевые слова: управление человеческими ресурсами, управление человеческим капиталом, управление капиталом знаний, интеллектуальный капитал.

Lubov Lipych,
Professor, Doctor of Economics,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Enterprise Economics, Security and Innovative Activities,
Lutsk; e-mail: ORCID ID 0000-0002-9059-7271
e-mail: lglipych@gmail.com

Khilukha Oksana,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Enterprise Economics, Security and Innovative Activities,
Lutsk; ORCID ID 0000-0002-1228-7171
e-mail: lglipych@gmail.com

Kushnir Myroslava,
PhD in Economics,
Lviv University of Business and Law,
Department of Finance, Insurance and Banking,
Lutsk; ORCID ID 0000-0002-4441-4278
e-mail: lgliptych@gmail.com

Anna Mokhniuk,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Enterprise Economics, Security and Innovative Activities,
Lutsk; ORCID ID 0000-0001-5583-6698
e-mail: anyamomcheva@gmail.com

EVOLUTION OF THE ROLE OF HUMAN RESOURCES IN BUSINESS MANAGEMENT

Investments in human resources are becoming a long-term factor of competitiveness and survival of businesses. The change in the peculiarities of the development of production and society has caused the change in labour itself, and, consequently, in human resources contribution, their significance and value. The crisis of “labour ethics” has led to a gradual transition to the concept of “human resources” management. Modern forms of human resources management went further by treating workers as a value itself, capable of rapid and many-sided development, that is, the transition to the human capital management. The management of human capital goes beyond a specific enterprise and thus induces the transformation of the traditional business unit into a complex organizational structure. Organizational links of this structure determine the ways how personnel of corporate entities contacts with the internal and external environment, as well as the possibility of internal migrating of workers. In other words, in this process, the impact on people as capital is transformed into a new value that is called enterprise knowledge management.

Therefore, in the age of globalization corporate entity should be considered as the knowledge capital management, which is the key to market success.

The essence of modern management regards the perception of business intellectual capital in the light of individual characteristics of each employee. Intellectual capital of an employee is determined by the certain factors such as education, experience, genotype (heritage) and reactions in specific life situations. They also include physiological capabilities of the person, acquired knowledge and perception, which are formed in the process of education and practice. The task of management is to highlight the features, that are most valuable for business, in each employee. Without training, the employee will not receive the necessary skills, so it is important to encourage employees to self-development and training by creating the appropriate conditions for them.

In competitive environment the main purpose of collective work is to achieve synergy by creating such relationships among employees so that the work of a certain group is more effective than the sum of individual work. Thus, the business generates added value and improves its competitive position.

Therefore, only a creative combination of workforce management, human resource management and human capital management, as well as the creation of a unique knowledge management system allows corporate entities develop in the long run.

Key words: human resources management, human capital management, knowledge management, intellectual capital.

Постановка проблеми. В умовах зростаючої глобалізації світової економіки, загострення глобальної конкуренції найбільш важливим чинником національної конкурентоспроможності є висококваліфіковані і вмотивовані людські ресурси. Для управління ними характерно те, що персонал розглядається як важливий стратегічний ресурс бізнес-структур, який потребує інвестицій, модернізації, вдосконалення та відповідної зміни парадигми менеджменту. Вкладення в людські ресурси стають довгостроковим чинником конкурентоспроможності та виживання бізнес-структур. У зв'язку з цим витрати, пов'язані з персоналом, розглядають як інвестиції в людський капітал, який є основним джерелом прибутку. Таким чином, управління персоналом, система взаємозалежних організаційно економічних і соціальних заходів з метою створення умов для нормального функціонування, розвитку й ефективного використання потенціалу робочої сили на рівні бізнес-структур, має бути органічно поєднане з концепцією їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню сутності цієї категорії та особливостями управління нею займалася велика група як закордонних, так і вітчизняних вчених і науковців в сферах економіки та менеджменту, починаючи від А. Сміта, Д. Рікардо, В. Петті та Дж. Мілля, які в цілому аналізували роль людини в суспільному прогресі, а також М. Армстронга, Л. Безтілесної, Г. Беккера, Х. Грехема, К. Девіса, О. Кузьміна, Е. Лібанової, О. Мельник, А. Пізам, С. Сардак, Т. Шульца, які розглядали різні аспекти та проблеми управління людськими ресурсами на різних рівнях. Однак не зважаючи на це в теорії та практиці відсутня ідентифікація ролі людських ресурсів в управлінні бізнес-структурами та недостатньо обґрунтована необхідність взаємозалежності їх розвитку з розвитком бізнес-структур.

Мета та завдання дослідження. Метою даного дослідження є аналіз еволюції ролі людських ресурсів, а також їх зв'язку їх розвитку зі стратегією бізнес-структур для підвищення ефективності даного процесу.

Вклад основного матеріалу. Процеси прийняття рішень на підприємстві завжди відбуваються за участю працівників. Проте нинішній погляд на їх роль в бізнес-структурах дещо видозмінився.

Враховуючи історичні особливості розвитку виробництва (від матеріального до нематеріального) та суспільства в цілому (від індустріального до постіндустріального, інформаційного) змінювалася і сама праця, а відповідно і вклад людських ресурсів, їх значимість та вартість (цінність).

Ретроспектива започаткування наукового терміну «людські ресурси» пов'язується з втратою актуальності категорій «трудові ресурси» та «персонал», і розвитком теорії людського капіталу. Аналіз наукового доробку дає змогу констатувати, що термін «людські ресурси» почали активно використовувати у 70-80-х роках ХХ століття в системі американського менеджменту щодо персоналу бізнес-структур унаслідок переосмислення ролі людини на виробництві та переходу від «управління персоналом» до «управління людськими ресурсами». Як справедливо зазначає А. Кредісов, криза «етики праці», яка проявила себе у 1980-х, поставила питання про відмову від наявної системи управління «людським фактором» і необхідність поступового переходу до концепції управління «людськими ресурсами». У цій концепції людські ресурси розглядаються як найцінніші активи організації, як люди, що індивідуально та колективно здійснюють свій внесок у досягнення організаційних цілей [1, с.35]. Причиною цього стала третя індустріальна революція (цифрова), яка спрямувала розвиток суспільства у бік наукомістких виробництв, які у другій половині ХХ століття зробили наступний значний стрибок у науково-технічному прогресі, використанні інформаційно-комунікаційних технологій. А це стало можливим за рахунок акумулювання та ефективного використання нагромаджених знань, що в свою чергу зміцнило позиції людини як носія цих знань та того, хто їх може продукувати. Все це підтверджується значною популярністю з кінця 60-х років школи «людського капіталу» (Г. Беккера та Т. Шульца) [2,3].

Поняття «людські ресурси» є більш містким, ніж «трудові ресурси» та «персонал», оскільки до нього належить сукупність соціокультурних характеристик й індивідуально-психологічних властивостей людей [3, с.373]. Воно включає в себе такі структурні елементи, як трудовий потенціал, стан здоров'я, рівень освіти, здібностей і культури, професійні знання для роботи в сфері суспільно корисної діяльності. Трудові ресурси – це економічно активна, працездатна частина населення регіону, яка володіє фізичними і культурно-освітніми можливостями для участі в економічній діяльності бізнес-структур. Цей термін введено в науку в 20-ті роки ХХ століття академіком С. Струмиліним як планово-економічний показник визначення ефективності робочої сили. Персонал – це сукупність постійних працівників, що отримали необхідну професійну підготовку та (або) мають досвід практичної діяльності [4, с.191]. Персонал - це особовий склад організації, що охоплює всіх найманих працівників, а також працюючих акціонерів і власників.

Тобто, у класичному розумінні ми маємо справу з особистісною функцією працівника бізнес-структури і, отже, трактуванні трудових ресурсів в об'єктивному сенсі (кількість працівників конкретних спеціальностей для виконання конкретних завдань). Цей підхід трактується як управління трудовими ресурсами (УТР) на відміну від більш пізньої концепції управління людськими ресурсами (УЛР), яка концентрує увагу на організації трьох видів процесів: набір персоналу (підбір і відбір), розвиток персоналу (навчання, мотиваційні системи оплати праці) та обмін персоналом (зовнішні та внутрішні міграції, пенсії тощо).

Сучасні форми управління людськими ресурсами на підприємстві пішли ще далі, трактуючи працівників як вартість саму по собі, здатну до швидкого і багатогранного розвитку, тому представляється доцільним визначити цей підхід як управління людським капіталом (УЛК). Управління людським капіталом вища форма управління людськими ресурсами означає необхідність всебічного вивчення працівників бізнес-структур, включаючи поза професійні аспекти їхнього життя. Управління людським капіталом виходить за рамки конкретного підприємства і, таким чином, спонукає перетворенню традиційного суб'єкта господарювання у складну організаційну структуру. Організаційні зв'язки цієї структури визначають методи контактів персоналу бізнес-структури з внутрішнім і зовнішнім середовищем, а також можливості внутрішньої міграції працівників. Тобто, в цьому процесі вплив на людей як капітал трансформується в нову цінність - управління капіталом знань бізнес-структури. Унікальні ресурси внутрішньо-організаційних знань є основною конкурентоспроможною перевагою, що забезпечує розвиток підприємства шляхом удосконалення його гнучкості. Саме тому ефективне управління знаннями має визначальне значення для підприємства на заключному етапі комплексних стратегічних процесів управління.

Отже, сучасне підприємство (в епоху глобалізації) слід розглядати як управління капіталом знань (УКЗ), що є ключем до ринкового успіху. На рис.1 представлено зв'язки між етапами процесу управління трудовими та людськими ресурсами, людським капіталом та капіталом знань, що трактується як результат зміни підходів до ролі людських ресурсів у розвитку підприємства.

Варто також зупинитися на такому понятті як інтелектуальний капітал. На кожному зі згаданих етапів управління (управління трудовими ресурсами, управління людськими ресурсами, управління людським капіталом, управління капіталом знань) бізнес-структура піднімається на вищій щабель. Інтелектуальний капітал – це вартість нагромадженого запасу інтелекту (творчості) та його продуктів (власних або придбаних), які можуть бути використані та/або використовуються в процесі виробництва (матеріальному та/або нематеріальному) з метою отримання додаткових економічних вигод та/або задоволення потреб організацій [5, с.15]. Він є фундаментом людського капіталу, який, з позиції людських ресурсів, слід розглядати на трьох рівнях: працівник, команда працівників (структурний підрозділ, проектна група тощо), бізнес-структура.

При управлінні персоналом бізнес-структура працює на загальному організаційному рівні, управління людськими ресурсами зорієнтоване на колективні потреби групи працівників, у той час як в управлінні людським капіталом акцент робиться на персоналізованій системі мотивації працівників.

Суть сучасного менеджменту (управління людським капіталом і управління капіталом знань), передбачає сприйняття інтелектуального капіталу бізнес-структури через призму індивідуальних характеристик кожного з працівників підприємства. Інтелектуальний капітал працівника визначають окремі чинники, зокрема, освіта (освітньо-кваліфікаційний рівень, місце отримання дипломів, професорсько-викладацький склад навчального закладу тощо), досвід (методи та засоби, що використовуються при співпраці), генотип - спадщина (таланти, схильності), реакції в конкретних життєвих ситуаціях (модель освіти, етичні установки, система цінностей, що відповідає цивілізаційному і культурному рівню) тощо. В їх склад входять також психофізіологічні можливості особи, набуті знання і сприйняття, що формуються в процесі виховання та практичної діяльності. Завдання менеджменту виокремити найбільш цінні для бізнес-структури в кожному працівнику. Зрозуміло, що без навчання працівник не отримає необхідних навичок, тому важливо заохочувати працівників до саморозвитку та навчання створюючи їм відповідні умови.

Рівень використання людського капіталу багато в чому залежить від ефективності системи управління, адже вона впливає на продуктивність праці через правила щодо умов і режиму робочого часу, мотиваційної системи, заробітної плати, внутрішньої атмосфери в трудовому колективі і відчуття стабільності праці, відповідності працівника команді та завданню.

В умовах глобалізації організаційна структура підприємств стає більш гнучкою. Цього вимагає вирішення великої кількості діаметрально протилежних завдань, які необхідно координувати, направляючи в одне русло.

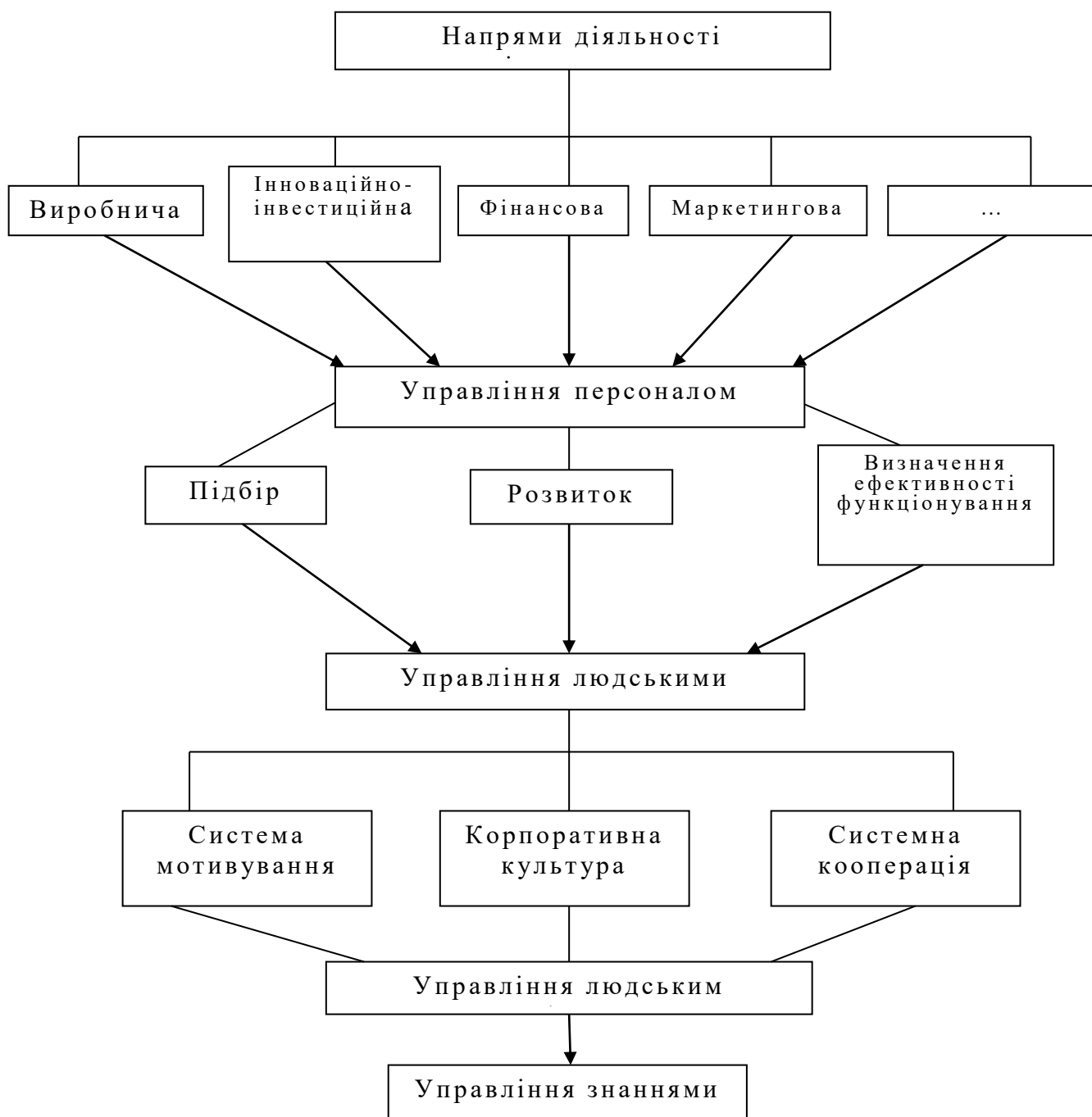

Рис. 1. Взаємозв'язок між управлінням засобами праці, управлінням людськими ресурсами та управлінням людським капіталом

Сучасна бізнес-структура зазвичай є зібранням команд орієнтованих на виконання завдань, що забезпечують її успіх через співпрацю в межах окремих груп і між ними. Менеджер (як координатор цього процесу) має управляти людським капіталом підприємства, максимально використовувати його внутрішні і зовнішні умови для реалізації стратегії, орієнтованої на сталий і довгостроковий розвиток. Людський капітал це не просто сума знань, навичок та досвіду окремих працівників, включених до складу команди. Це було б схоже на розуміння команди як групи осіб, якій визначені стандартизовані завдання. Тоді поставлене завдання ділиться між членами команди, які виконують

тільки визначений обсяг роботи. Такий традиційний підхід до командної роботи не забезпечив би сучасній бізнес-структурі розвитку у довгостроковій перспективі.

Головна мета колективної роботи в умовах постійного конкурентного тиску в епоху глобалізація полягає у досягненні синергії шляхом створення таких зв'язків між працівниками, щоб робота певної групи була більш ефективною, ніж сума індивідуальної роботи. Таким чином, бізнес-структура генерує додану вартість і покращує свою конкурентну позицію.

Необхідно також звернути увагу на соціальний аспект управління людськими ресурсами тобто умови, що забезпечують взаємне навчання, передачу знань і атмосферу співпраці замість конкуренції. Завданням бізнес-структур є правильний підбір персоналу (рекрутинг), який буде реалізовувати свій інтелектуальний потенціал лише в процесі управління ним (управління інтелектуальним потенціалом) шляхом визначення слабких і сильні позицій окремих працівників і використання та спрямування їх у відповідні організаційні підрозділи (команди).

Висновки. Отже, лише правильно організований процес управління людськими ресурсами дозволяє виокремити індивідуальний інтелектуальний капітал притаманний кожному працівнику і таким чином перетворити людські ресурси підприємства в його капітал. Таким чином, управління людськими ресурсами на підприємстві в умовах глобалізації набуває особливого значення. Лише творче поєднання всіх попередніх процесів (управління трудовими ресурсами, управління людськими ресурсами, управління людським капіталом) і створення унікальної системи управління капіталом знань дозволяє бізнес-структурі розвиватися в довгостроковій перспективі.

Джерела та література

1. Кредісов А. Стратегічний менеджмент на початку XXI ст.: зміна парадигми. *Економіка України*. № 2 (591). 2011. С. 28-37.
2. Becker G. S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. *Journal of Political Economy*. Supplement. Oct., 1962.
3. Shultz T. Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. N.Y., 1968, vol. 6.
4. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В.Ковбасюка, В.П.Трощинського, Ю.П.Сурміна. Київ : Наукова думка, 2010. 820 с.
5. Ліпич Л. Г. Економіка підприємства: навч. посіб. / Ліпич Л. Г., Буняк Н. М., Загоруйко В. Л. та ін. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 492с.
6. Кузьмін О. Є., Ліпич Л. Г., Хілуха О. А. Управління інтелектуальним капіталом монографія. Луцьк Вежа-Друк, 2014. 218с.

References

1. Kredisov A. (2011). Strategichny`j menedzhment na pochatku XXI st.: zmina parady`gmy [Strategic management at the beginning of the XXI century: a paradigm shift]. *Ekonomika Ukrayiny – Economics of Ukraine* [in Ukrainian].
2. Becker G. S. (1962). Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. *Journal of Political Economy*. Supplement [in English].
3. Shultz T. (1968). Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences [in English].
4. Encyklopedychnyj slovnyk z derzhavnogo upravlinnya (2010). Yu. P. Surmin, V. D. Bakumenko, A. M. Muxnenko ta in.; za red. Yu.V.Kovbasyuka, V.P.Troshhynskogo, Yu.P.Surmina. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
5. Lypych L. G., Bunyak N. M., Zagorujko V. L. et. al (2010). Ekonomika pidpry`yemstva: navch. posib. [Business Economics]. Lutsk: Voly`n.nacz.un-t im.Lesi Ukrayinky.
6. Kuzmin O. Ye., Lypych L. G., Xiluxa O. A. (2014). Upravlinnya intelektualnym kapitalom [Intellectual Capital Management]. Lutsk: Tower-Print [in Ukrainian].

Стаття надійшла в редакцію 30.03.2019 р.

УДК 339.166.5

Турило Анатолій,
доктор економічних наук, професор,
Криворізький національний університет,
кафедра фінансів суб'єктів господарювання та інноваційного розвитку,
м. Кривий Ріг; ORCID ID 0000-0002-8136-1048
e-mail: tam05@i.ua
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-44-50>

КОНЦЕПЦІЯ ОЦІНКИ І УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

В статті обгрунтовано необхідність розроблення концепції, головною відзнакою якої є те, що вона повинна змістовно і структурно об'єднувати в собі пізнання і оцінювання людських якостей з позиції, по-перше, людина – як цінність суспільства, по-друге, людина – як особистість.

Обгрунтовано концепцію дослідження оцінювання і управління якісними характеристиками певної людини в процесі її розвитку, у т.ч. людським капіталом.

В основу даної концепції покладено положення, що людина – це головна цінність і головне джерело інноваційно-економічного і соціального розвитку будь-якого суб'єкта господарювання.

Ключові слова: концепція, цінність людини, людський ресурс, людський капітал, оцінка, управління, якість.

Турило Анатолій,
доктор экономических наук, профессор,
Криворожский национальный университет,
кафедра финансов субъектов ведения хозяйства и инновационного развития
г. Кривой Рог; ORCID ID 0000-0002-8136-1048
e-mail: tam05@i.ua

КОНЦЕПЦІЯ ОЦЕНКИ И УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМ КАПИТАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье обоснована необходимость разработки концепции, главным отличием которой является то, что она должна содержательно и структурно объединять в себе познание и оценивание человеческих качеств с позиции, во-первых, человек - как ценность общества, во-вторых, человек – как личность.

Обоснована концепция исследования оценивания и управления качественными характеристиками определенного человека в процессе ее развития, в т.ч. человеческим капиталом.

В основе данной концепции находится положение о том, что человек - это главная ценность и главный источник инновационно-экономического и социального развития любого субъекта ведения хозяйства.

Ключевые слова: концепция, ценность человека, человеческий ресурс, человеческий капитал, оценка, управление, качество.

Turylo Anatolii
Doctor of Economic Science, Professor, Krivoy Rog National University,
Department of finances of subjects of menage and innovative development,
Krivoy Rog; ORCID ID 0000-0002-8136-1048
e-mail: tam05@i.ua

CONCEPT OF ASSESSMENT AND MANAGEMENT OF HUMAN CAPITAL AT THE ENTERPRISE

The article shows that the human role in society and social production is growing rapidly, and most importantly it is changing its quality and requirements for its existence, development and realization. In this critical aspect, the problem of human formation and development in the coordinates of social life and production in its various forms is considered. The concept of research and evaluation of qualitative characteristics of a certain human in their development is substantiated.

The basis of this concept is the provision that the human being is the main value and the main source of social, economic and progressive development of any subject of economic activity. The concept is based on the unity of the three categories: the human being - as the main value, the human being - as a bearer of unique individual qualities, the human being - as a human capital. The first two categories are related to the sphere of social development and the third one is related to the sphere of production, entrepreneurship, economy of market relations.

It is considered and determined the objectivity of the origin, significance and connection of the categories "human value", "human resource" and "human capital in the aspect of improving the possibilities for the definition of more clear and grounded ways and means of ensuring the desired level of quality of life and work.

The author's vision and interpretation of the concepts of "human value", "human resource" and "human capital" are given in the article. The criteria for differentiating these concepts are defined. It is considered the foreign experience from the standpoint of using a set of important indicators and indices related to life, quality and human development. For example, it is the indicated relevance and widespread use of indicators such as the index of human intellectual development in various spheres and at different levels of social development. It is noted that the international community has developed the necessary, adequate and appropriate analytical tools for the development of such indicators that reflect all the specificity and uniqueness of the human being and ones' personal or social status and development. It is presented the method of evaluation of the human being and human capital indicators. There are structurally determined the main components for the systematic coverage of the essence of the category "human capital of an employee of an enterprise" (the intellectual capital of an employee, the social capital of an employee, the psychological capital of an employee, organizational and creative capital of an enterprise, physiological capital of an enterprise).

The method of estimating the level of human capital of an employee of an enterprise is an important element in the assessment of human capital at the enterprise level as a whole. It is concluded that the concept proposed by the author:

- 1) allows more responsible, deep and systematic approach to the issue of researching the essence of human capital of an enterprise;
- 2) focuses on the integrated approach in the process of formation and development of human capital of the employee of an enterprise;
- 3) defines theoretical and methodical approaches to the assessment of human capital of the employee of the enterprise and on these principles, the formation of improved system of personnel management of the enterprise and its human capital.

Keywords: conception, value of man, human resource, human capital, estimation, management, quality.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світової економіки називають економікою знань, інноваційною економікою, інформаційно-інтелектуальною економікою тощо. Терміни у такої економіки різні, але сутність у них одна – людський капітал став вирішальним чинником за обсягом та впливом на прогресивний і конкурентний розвиток будь-якого суб'єкта господарювання.

Міжнародна економічна статистика показує, що в вартості найбільш крупних і провідних корпорацій (підприємств) світу величина фізичних (матеріальних) активів вже суттєво уступає величині їх нематеріальних (інтелектуальних) активів.

Така тенденція закономірно торкнеться і всіх інших підприємницьких структур, бо того вимагає загальний цивілізаційний вектор розвитку суспільства.

Більшість науковців світу не оминають в своїх працях роль, значимість, умови розвитку і силу впливу людського чинника на стан та перспективи існування глобального світу, його окремих складових і їх економік зокрема.

Інвестиції в людський капітал стали найбільш пріоритетними і найбільш прибутковими. В швидкому динамічному світі необхідну динамічну адаптацію до глобальних і конкурентних змін в будь якій економіці може забезпечити тільки людський капітал.

Саме цим визначається абсолютна актуальність, значимість і пріоритетність людського капіталу серед всіх інших видів ресурсів підприємства (фірми, корпорації).

Аналіз досліджень і публікацій. Питання сутності, ролі і управління персоналом, людським капіталом тощо постійно знаходяться в полі зору багатьох вчених [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 та ін.]. Однак не всі специфічні особливості і аспекти з даної проблематики в них розкрито.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка концепції оцінки і управління людським капіталом.

Виклад основного матеріалу. В даній роботі представлено концепцію розуміння і визначення теоретико-методичних підходів до розкриття змісту, зв'язку і оцінювання категорій «цінність людини», «людський ресурс», і «людський капітал».

Це означає, що не тільки на категорії «людський капітал» треба зосереджуватись і не з неї потрібно починати дослідження такого важливого для суспільства питання.

На наш погляд, категорії «людський капітал» передують такі категорії як «цінність людини» і «людський ресурс». Така постановка питання об'єктивно і логічно розставляє всі акценти відносно людини, пріоритетів її становлення, розвитку та значення в суспільстві, економіці та виробництві.

Розгляд даних категорій в системі – основа запропонованої концепції.

Людський капітал – це категорія ринкових відносин, підприємництва і в цьому специфіка даної категорії, а його зв'язок з цінністю людини і людським ресурсом людини представлено на рисунку 1.

Рис.1. Основні стадії і критерії утворення людського капіталу підприємства

Із рисунку, представленого нами, видно, що людина за межами ринку праці по мірі вікового зростання спочатку формує себе як особистість, а потім за певних умов стає носієм певного виду (за змістом) людського ресурсу.

В момент виходу людини на ринок праці вона, як носій людського ресурсу, перетворюється на людину з потенційним людським капіталом.

В ситуації, коли відбувся процес найму людини на роботу на підприємство вона стає працівником даного підприємства, а її людський ресурс трансформується в людський капітал, що представляє собою, у специфічній формі, одну із різновидностей загального капіталу підприємства.

Ми вважаємо, що категорія «людський ресурс» по відношенню до категорії «людський капітал» є більш емною і значущою.

Людина, як особистість, унікальне явище природи і головна цінність суспільства, формується і розвивається все своє життя.

Для людини високий її людський ресурс – це запорука здорового, щасливого та заможного життя.

Для суспільства людина з високим (якісним) людським ресурсом – головна мета і можливість подальшого прогресивного свого розвитку (знову – таки на користь кожної окремої людини).

Однак, забезпечення відповідного рівня людського ресурсу в суспільстві неможливо без суспільного виробництва (такі закони соціального і економічного розвитку). Тому і з'являється об'єктивна потреба в людському капіталі. Але навіть в процесі виробничо-господарській діяльності (на фірмі, в корпорації тощо) людина продовжує розвивати свій людський ресурс під впливом сукупності зовнішніх (всі відносини і дії в зовнішньому світі) та внутрішніх (як працівник підприємства) чинників, а потім реалізує його у формі людського капіталу.

Таким чином, зростання (чи тимчасове падіння, і таке можливе) рівня людського ресурсу відбувається постійно в процесі життєдіяльності людини і коли вона працює на підприємстві, і коли ні.

Високі вимоги на підприємстві до індивідуального (і колективного) людського капіталу, і як факт зростання його рівня, відбувається на засадах зростання рівня його людського ресурсу, бо кожен елемент людського капіталу має в своїй основі відповідний елемент людського ресурсу.

Капітал, як категорія ринкових відносин, в загальновизнаному розумінні зарубіжних і вітчизняних вчених економістів, приносить як вартість (від свого використання в підприємницькій діяльності) додаткову вартість. Тому дуже важливо відрізнити такі поняття як «стадія формування людського ресурсу (СФЛР)», «людський ресурс (ЛР)», «потенційний людський капітал» і «людський капітал (ЛК)». Таким чином людина є носієм людського ресурсу, а працівник – носієм людського капіталу.

Критерієм переходу людського ресурсу в людський капітал є дотримання ринкових вимог до людини на ринку праці, а умовами такого переходу є те, що закладено в людину, тобто якість людського ресурсу.

Момент переходу людського ресурсу в людський капітал є момент укладення і підписання трудового договору (контракту) між потенційним працівником (людиною кандидатом на відповідну посаду) і керівником підприємства.

Людський капітал змістовно і структурно є складною категорією. Основними складовими людського капіталу, на наш погляд, виступають інтелект, соціальність, психологія і життєва історія людини (вклад людини в розвиток суспільства або конкретного середовища, в якому він існує).

Методологія вимірювання людського капіталу визначається сутністю та єдністю всіх специфічних складових даної категорії і поставленою метою стосовно предмету дослідження.

Економічний інструментарій і методика оцінювання людського капіталу базується на вибраній методології і можливостях науки для певного етапу її розвитку і суспільства в цілому.

Представимо наше трактування категорій «людський ресурс» і «людський капітал» на рівні особистості.

Людський ресурс – це сукупність унікальних якостей носіями яких є тільки людина і які визначають її виключну індивідуальну особистість, що формується, розвивається і реалізується системі суспільного розвитку і має багатогранну форму особистого прояву у вигляді поглядів, переконань, поведінки, дій, результатів тощо.

Людський капітал – це людський ресурс людини, який вона, як особистість, вільно і свідомо вирішила реалізувати в певний момент і в певній сфері трудової діяльності на умовах трудового договору (контракту), як засіб свого існування, розвитку і самореалізації.

Характерні риси розглянуті вище щодо категорій «людський ресурс» і «людський капітал» будуть принципово мати той же зміст і на вищих рівнях їх дослідження і оцінювання (за ринковим критерієм розмежування понять «людський ресурс» і «людський капітал»), наприклад, для фірми, галузі, регіону тощо.

Далі дуже важливо підійти до проблеми оцінювання категорій «людський ресурс людини» і «людський капітал працівника».

Який стан даного питання на сьогодні? Вважаємо дуже далекий від потреб розвитку суспільства. Нагальність і об'єктивна необхідність розуміння сутності людини, її внутрішнього світу мотивів і чинників поведінки неймовірно зростає в період стрімкої глобалізації, інформаційно-квантових змін глибинніших трансформаційних процесів на всіх рівнях суспільного розвитку і конкретній людині зокрема.

В цьому ракурсі одним із аспектів даної проблеми є потреба в умінні поглянути на людину, як головну цінність, побачити всю її складність і багатогранність через певні ціннісні критерії.

Зрозуміло, що неможливо розкрити внутрішній світ людини і її поступки ніякими моделями, критеріями і показниками (економічними, біологічними, технічними, соціальними, інтелектуальними, математично-інформаційними, кібернетичними тощо), принаймі на сьогодні і близьке майбутнє.

Але рухатись в цьому напрямку потрібно, що і підтверджує вся історія розвитку суспільної науки. Найбільш відомий і широковикористовуваний в оцінці людини, а точніше і його розуму, інтелекту є показник IQ (Intelligence Quotient). IQ – це кількісна оцінка рівня інтелекту людини.

В даній роботі робиться певна спроба піти далі, і оцінити людину – не по окремому напрямку, а системно: людина – як цінність для суспільства.

Великий древньо-грецький філософ Сократ вказував, що знання не є розум, а добро має свою більш широку основу. Напрошується висновок, що інтелект – це далеко не вся цінність людини, і тим більш важливо, як вона поєднується з іншими його якостями та здібностями.

Цінність людини – це категорія, що відображає дуже складний і багатогранний внутрішній світ людини, може бути оцінена в реальності в момент прояву людини в системі певних суспільних відносин і зміст якої формується і змінюється в часі під впливом різноманітних чинників.

Таким чином, будь-яка людина є носієм певної цінності, і сприймається «зовнішнім світом» саме через призму даної цінності, тобто як вона себе проявляє в діях і вчинках в різний час і в різних обставинах.

Індикатори і критерії, по яким оцінюється цінність людини, визначаються в загальному сенсі вектором цивілізаційного розвитку, а в кожному конкретному випадку – нормами і правилами, визначеними суспільством, або тим чи іншим суспільним загалом.

Оцінка людини і її цінності – це суб'єктивна даність і вона історично завжди існувала і буде існувати.

Річ в тім, що тут не існує точних мірил, та вони і не потрібні. А от мати достатньо просту і прийнятну методику в цьому аспекті важливо. Тим більше, що вже існує позитивний і всіма визнаний метод оцінки інтелекту людини (через коефіцієнт IQ), який широко використовується в різних сферах життєдіяльності людини завдяки його відносній простоті та востребуваності.

І це є важливим шагом для подальшого пізнання людини, а в нашому випадку, для більш системного її оцінювання через дослідження категорії «цінність людини», а через неї підійти до аналізу таких економічних категорій як «людський ресурс людини» і «людський капітал працівника».

В цьому плані необхідно виділити, в певних логічно-обґрунтованих межах, базові якості людини, що формують її загальну цінність для суспільства. Вважаємо, що потрібно розрізнити варіант цінності, яку визначає для себе сама людина і варіант цінності, що визначається з позиції суспільства, певного оточення людини, де вона існує і розвивається.

Ми всі знаємо відомий меседж сучасності: знання – це сила. Але тут треба уточнити і додати, що будь-яка сила має на щось спиратися, мати певний фундамент. Інтелект людини формується і має своє джерело – основу; він розвивається у єдності з іншими невід'ємними його якостями. До головних якостей, що дозволяють більш менш повно оцінити категорію «цінність людини», на наш погляд, потрібно віднести: інтелектуальність, соціальність, психологічність, організаційно-креативність, здоров'я (фізіологічність).

Метод вимірювання даної категорії наступний:

$$IHPV \text{ (ІПЦЛ)} = IQ \text{ (І)} + SI \text{ (ІС)} + PI \text{ (ІП)} + IOС \text{ (ІОК)} + H'I \text{ (ІЗ)}, \quad (1)$$

де IHPV (ІПЦЛ) – індикатор потенціалу цінності людини;

IQ (І) – індикатор інтелекту;

SI(ІС) – індикатор соціальності;

PI(П) – індикатор психологічності;

IOС(IOK) – індикатор організаційно-креативності;

H'I(IЗ) – індикатор здоров'я (індикатор фізіологічності).

Для економічної категорії людський капітал формула (1) запишеться:

$$\text{ПЛКП} = \text{ПК} + \text{ІСК} + \text{ППК} + \text{ІОКК} + \text{ІЗК}, \quad (2)$$

ПЛКП – індикатор потенціалу людського капіталу працівника;

ПК – індикатор інтелектуального капіталу;

ІСК – індикатор соціального капіталу;

ППК – індикатор психологічного капіталу;

ІОКК – індикатор організаційно-креативного капіталу;

ІЗК – індикатор фізіологічного капіталу (капітал здоров'я).

У світовій практиці є багато прикладів розрахунку міжнародними організаціями, асоціаціями тощо показників, що дуже важливі для міжнародної спільноти і які пов'язані з людиною і його життєдіяльністю. Необхідність таких показників обумовлена багатьма об'єктивними чинниками і головне для пізнання та забезпечення суттєвого покращення якості людини.

Так, під егідою організації об'єднаних націй (ООН) визначені і розраховуються як найважливіші для розвитку людства такі показники, як індекс якості життя людини, індекс щастя людини, індекс економічної свободи тощо.

Наявність таких показників вказує не тільки на їх важливість для суспільства, а і на можливості широкого спектру їх використання в різних сферах діяльності людини у відповідності з поставленими завданнями.

Потреба в подібних показниках все більше виникає і на мікрорівні. Відсутність таких специфічних показників на мікрорівні стримує прогрес і соціально-економічний розвиток всіх суб'єктів господарювання.

Кожне підприємство може по своєму, за своєю чи запозиченою методикою, визначати основну сукупність якостей працівника за кожним елементом формули 2.

За своїм же рішенням топ-менеджмент підприємства вибирає методику розрахунку показника ПЛКП із існуючих у світі чи розробляючи власну на основі залучення провідних науковців, практиків, фахівців, експертів тощо в цій сфері.

Така загальна методика оцінювання ПЛКП (формування основних якостей працівника і метод вимірювання їх в сукупності) має виключно важливе значення в системі забезпечення якості та інноваційності персоналу підприємства і головне найвищої конкурентності людського капіталу і підприємства в цілому.

Мета такої методики – не абсолютна точність, що в принципі неможливо забезпечити (до того ж такий підхід несе в собі значну і невиправдану складність та трудомісткість), а просту, зрозумілу, обґрунтовану і достатньо-об'єктивну оцінку людського капіталу на підприємстві.

У формулі 2 складові соціальний і психологічний капітал можуть бути, як близькі між собою якості, об'єднані в єдиний соціально-психологічний капітал працівника підприємства (СПК, ІСПК), а значення кожного елемента ПЛКП в забезпеченні необхідних для підприємства результатів визначати з врахуванням відповідних коефіцієнтів вагомості (Кв1, Кв2, Кв3, Кв4):

$$\text{ПЛКП} = \text{ПК} * \text{Кв1} + \text{ІСПК} * \text{Кв2} + \text{ІОКК} * \text{Кв3} + \text{ІЗК} * \text{Кв4}, \quad (3)$$

Соціальний капітал в системі оцінки людського капіталу працівника підприємства характеризує и широкому сенсі його соціальність, тобто соціальну свідомість, відповідність працівника соціальним вимогам і умовам розвитку підприємства тощо.

Психологічний капіталу працівника підприємства характеризує особисті психологічні якості працівника (психологічний тип); його психологічну стабільність, психологічну адекватність і на цих засадах придатність до виконання певної функції, того чи іншого виду діяльності з урахуванням психологічної сумісності працювати в колективах різного гатунку і кількості співробітників.

Організаційно-креативний капітал працівника підприємства характеризує, як ємна категорія, сукупність якостей працівника, пов'язаних з його здібностями в сфері організації креативності, інноваційності, комунікабельності, ініціативності, конфліктології тощо.

Капітал здоров'я працівника підприємства характеризує ефективність його діяльності в залежності від стану його здоров'я.

Висновки. 1. Потрібна нова концепція оцінювання і управління людським капіталом підприємства, в основі якої знаходиться системний підхід до дослідження сутності і вимірювання таких категорій як «цінність людини», «людський ресурс» і «людський капітал».

2. Існуючих методів вимірювання людського капіталу достатньо для вирішення важливих та багатоаспектних завдань в галузі планування і управління людським капіталом. Тим більше, що з часом вони будуть поліпшуватись.

3. Запропоноване в роботі дослідження дозволяє більш ґрунтовно і системно розкривати базові категорії, пов'язані з людиною і її діяльністю.

4. Запропонований в роботі підхід до оцінювання людського капіталу працівника підприємства орієнтує і дозволяє: 1) досліджувати цей аспект з позиції отримання синергетичного ефекту від врахування у єдності всіх видів капіталів працівника підприємства та їх сукупного впливу на результати діяльності підприємства; 2) розробити ґрунтовну інноваційну систему управління людським капіталом на підприємстві.

Джерела та література

1. Турило А. М., Короленко Р. В. Визначення сутності економічної категорії «людський капітал працівника підприємства». *Інвестиції: практика та досвід: науково-практичний журнал*. Київ, 2014. №7 С. 52-56.
2. Stewart T. *The Intellectual capital. The New Wealth of Organizations*. - N.Y.; L.: Cuzzen-cy. – 1997.
3. Армстронг М. *Практика управления человеческими ресурсами*. СПб: Питер, 2009. 848с.
4. Базилевич В. Д. *Інтелектуальна власність : підручник*. Київ : Знання, 2008. 481с.
5. Турило А.М., Короленко Р.В. Основи формування стратегії управління людським капіталом працівника підприємства. *Економічний форум*. Луцьк, 2014. №3. С. 208-214.
6. Гари Деапер. *Управление персоналом*. М. Бином, 1997. 459с.
7. Виноградский М. Д. *Управление персоналом*. навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2009. 562с.

References

1. Turylo A., Korolenko R. (2014) Vyznachennya sutnosti ekonomichnoyi kategorii «lyudskyj kapital pracivnyka pidpryyemstva» [Defining the essence of economic categories «human capital of the company employee an employee»]. *Investy`ciyi: prakty`ka ta dosvid: naukovo-prakty`chny`j zhurnal - Investments: practice and experience : scientific and practical journal*. 7, 52-56 [in Ukrainian].
2. Stewart T. (1997) *The Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations*. N.Y.; L.: Cuzzen-cy [in English].
3. Armstrong M. (2009) *Praktyka upravlenyya chelovecheskymy resursamy* [Practice of Human Resources Management]. St. Petersburg: Peter. 848p. [in Russian].
4. Bazilevich V. (2008) *Intelektual`na vlasnist* [Intellectual Property;textbook] K.: Knowledge,. 481p. [in Ukrainian].
5. Turylo A., Korolenko R. (2014) *Osnovy formuvannya strategiyi upravlinnya lyuds`kym kapitalom pracivnyka pidpryyemstva* [Fundamentals of the strategy of human capital management of a company employee]. *Economic Forum* : Lutsk, 3, pp. 208-214. [in Ukrainian].
6. Gary Deaper. (1997) *Upravlenye personalom* [Personnel management]. M. Bean. 459p. [in Russian].
7. Vinogradsky M. (2009) *Upravleny`e personalom. navch. posib*. [Personnel management. teach manual]. Kyiv: 562p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.04.2019 р.

УДК 338.24.021.8

Шира Тарас,
кандидат економічних наук, доцент,
Українська академія друкарства,
кафедра фінансово-економічної безпеки, обліку і оподаткування,
м. Львів; ORCID ID 0000-0002-3525-8883,
e-mail: taras.sh13@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-51-56>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Історія виникнення та розвитку корпорацій має давні історичні корені, але в Україні зроблені лише перші кроки, які покликані сприяти поширенню цієї найбільш ефективної форми організації бізнесу. Використання переваг корпорації в конкурентній боротьбі можливе за умови забезпечення на належному рівні її корпоративної безпеки. Сьогодні існує лише кілька визначень терміну «корпоративна безпека», а теоретико-методологічні підходи, методичні основи та практичні рекомендації перебувають на стадії формування. Обґрунтовано власне визначення корпоративної безпеки як діяльності спрямованої на досягненні взаємоузгоджених корпоративних інтересів шляхом ефективного використання наявних ресурсів та захисту від негативної дії загроз, що уможливило формування безпечних умов для стійкого розвитку підприємства. Визначено та обґрунтовано концептуальні засади забезпечення корпоративної безпеки на українських підприємствах.

Ключові слова: корпорація, корпоративна безпека, безпека, загроза, інтерес, акціонер, підприємство

Шыра Тарас,
кандидат экономических наук, доцент,
Украинская академия печати,
кафедра финансово-экономической безопасности, учета и налогообложения,
г. Львов; ORCID ID 0000-0002-3525-8883,
e-mail: taras.sh13@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОРПОРАТИВНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

История возникновения и развития корпораций имеет давние исторические корни, но в Украине сделаны лишь первые шаги, которые призваны способствовать распространению этой наиболее эффективной формы организации бизнеса. Использование преимуществ корпорации в конкурентной борьбе возможно при условии обеспечения на должном уровне ее корпоративной безопасности. Сегодня существует лишь несколько определений термина «корпоративная безопасность», а теоретико-методологические подходы, методические основы и практические рекомендации находятся в стадии формирования. Обоснованно собственное определение корпоративной безопасности как деятельности, направленной на достижение взаимосогласованных корпоративных интересов путем эффективного использования имеющихся ресурсов и защиты от негативного воздействия угроз, что делает возможным формирование безопасных условий для устойчивого развития предприятия. Определены и обоснованы концептуальные основы обеспечения корпоративной безопасности на украинских предприятиях.

Ключевые слова: корпорация, корпоративная безопасность, безопасность, угроза, интерес, акционер, предприятие.

Shyra Taras,
PhD in Economics, Associate Professor, Ukrainian Academy of Printing,
Department of Financial and Economic Security, Accounting and Taxation,
Lviv; ORCID ID 0000-0002-3525-8883,
e-mail: taras.sh13@gmail.com

CONCEPTUAL BASES OF CORPORATE SECURITY OF THE ENTERPRISES

The history of the emergence and development of corporations has long historical roots, but in Ukraine only the first steps have been taken, which are designed to contribute to the spread of this most effective form of business organization. The advantages of the corporate form of organization of business activities, along with the strengthening of globalization processes, motivates representatives of domestic business to prefer corporations. Taking advantage of the corporation's competitive advantage is possible provided its corporate security at the proper level. Today, there are only a few definitions of the term "corporate security", and theoretical and methodological approaches, methodological foundations and practical recommendations are in the formative stage. The own definition of corporate security as an activity aimed at achieving mutually agreed corporate interests through the effective use of available resources and protection from the negative impact of threats, makes it possible to create safe conditions for the sustainable development of the enterprise. Borrowing foreign corporate security is impossible due to significantly different business conditions. Solving the problem of ensuring corporate security requires first of all an awareness of its essence, determining the range of tasks and determining the possibility of achieving it. The conceptual framework for ensuring corporate security in Ukrainian enterprises in the following set was determined and substantiated: protection of the rights and interests of shareholders; parity balance of interests of all stakeholders; transparency of corporate governance; awareness of the financial and economic status and results of the company; protection of property and interests of the corporation; sound management proper corporate control over the enterprise; effective use of corporate resources; high corporate culture; Social responsibility. The application of the conceptual framework should contribute to the formation of a corporate security system in the conditions of each enterprise, which would take into account the actual conditions of the national economy and reduce the likelihood of the negative impact of key external and internal threats. The gradual approximation of the national practice of the functioning of corporations with the standards of countries with developed economies will allow maximum use of the advantages of corporations with a reduction of their shortcomings.

Keywords: corporation, corporate security, security, threat, interest, shareholder, enterprise

Постановка проблеми. Пріоритетність формування методологічного базису забезпечення корпоративної безпеки підприємств в Україні сьогодні обумовлюється перш за все двома ключовими обставинами. По-перше, необхідністю створення безпечних умов розвитку для кожного суб'єкта господарювання, що визначається ризикованістю підприємницької діяльності загалом та складними умовами ведення бізнесу в Україні через тривалість трансформаційних процесів та нестабільність в національній економіці. По-друге, важливістю ролі функціонуючих сьогодні корпорацій, яку вони уже відіграють в економічних процесах нашої країни та зростання їх впливу, по аналогії із іншими країнами, в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням забезпечення безпеки підприємств багато уваги приділяють вітчизняні та закордонні вчені, зокрема: Л. Абалкін, О. Ареф'єва, І. Білько, З. Варналій, О. Власюк, Т. Васильців, З. Герасимчук, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, З. Живко, О. Захаров, В. Ковальов, Г. Козаченко, О. Ляшенко, В. Мунтіян, Є. Олейников, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Пономаренко, В. Франчук, Л. Шемаєва, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Ярочкін та інші. Однак, доцільно відзначити недостатню увагу науковців щодо визначення поняття «корпоративна безпека» та формуванню відповідного теоретико-методологічного базису її забезпечення в умовах українських підприємств.

Постановка завдання. Метою статті окреслення концептуальних засад забезпечення корпоративної безпеки українських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Здійснений науковий пошук дозволив виявити, що проблемі забезпечення корпоративної безпеки не приділяється належна увага. Так, сьогодні існує лише кілька визначень цього терміну, а теоретико-методологічні підходи, методичні основи та практичні рекомендації перебувають на стадії формування. Для прикладу, процитуємо два визначення корпоративної безпеки. В науковій роботі П. Кравчука цей термін визначено як «...стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від різноманітних внутрішніх та зовнішніх загроз, що гарантує найбільш ефективне використання корпоративних ресурсів суб'єктів господарювання для забезпечення стабільного функціонування та динамічного розвитку» [1, с. 166], тобто автор ставить акцент на важливості захисту бізнесу та ефективному використанню наявних ресурсів. В. Франчук подає корпоративну безпеку як «...стан корпоративної системи в межах граничних значень і здатність протидіяти загрозам та забезпечувати реалізацію власних інтересів» [3, с. 162], тим самим наголошуючи на важливості формування системи корпоративної безпеки для ефективної протидії загрозам.

У своїй дослідженні вважаємо за доцільне при формуванні визначення корпоративної безпеки спиратися на суть двох базових понять, тобто «безпека» та «корпорація». Відтак корпоративну безпеку, в нашому розумінні, можна визначити як діяльність спрямовану на досягнення взаємоузгоджених корпоративних інтересів шляхом ефективного використання наявних ресурсів та захисту від негативної дії загроз, що уможлиблює формування безпечних умов для стійкого розвитку підприємства.

Вважаємо за доцільне погодитися із авторами наукової роботи за ред. А. Штангрета [2, с. 22], що корпоративна безпека є більш широким поняттям у порівнянні із економічною безпекою, оскільки визначає необхідність виконання більш широкого кола завдань. Відтак в нашому розумінні до цих завдань належить і контроль за процесом виробництва та реалізації продукції для виявлення невикористаних можливостей із подальшим збільшенням ефективності використання наявних корпоративних ресурсів; формування необхідного інформаційного підґрунтя для прийняття тактичних і стратегічних рішень менеджерами усіх рівнів із врахуванням безпекового аспекту, в т.ч. за результатами проведення ділової розвідки; захист інформаційного поля підприємства, зокрема комерційної таємниці; забезпечення фізичного захисту майна корпорації та попередження і припинення внутрішніх конфліктів між групами працівників; робота із претендентами на роботу місця та персоналом корпорації для покращення системи мотивації та більш ефективного використання особистого потенціалу кожного працівника; захист корпоративних прав учасників; недопущення та ліквідація суперечностей між інтересами менеджерів та акціонерами і т.д.

В доволі широкому колі завдань, на нашу точку зору, особливу увагу заслуговує те, що пов'язано не лише із узгодженням інтересів менеджерів й акціонерів, а безпосередньо зменшення ймовірності конфліктів між учасниками корпорації. Зазначене пояснюється практично типовою структурою власності українських корпорацій, в яких контрольним пакетом акцій володіє один із акціонерів, а інша частина розпорощена між великою кількістю акціонерів. Міноритарні акціонерами виступають працівники підприємства, або їх родичі, які акції отримали у спадок. Така структура капіталу пов'язана із результатами приватизаційних процесів в національній економіці і є специфікою, яка ускладнює застосування іноземного досвіду забезпечення корпоративної безпеки.

Сьогодні на практиці акціонер, який володіє контрольним пакетом акцій, не лише має суттєвий вплив на корпоративне управління, але й приймає участь в ньому, зокрема шляхом посилення корпоративного контролю. Зазначене суперечить базовим принципам формування та розвитку корпоративних структур, які застосовуються в країнах із розвинутою економікою, зокрема «виконання управлінських функцій відокремленими від учасників органами», що суттєво зменшують визначені вище переваги корпорацій в Україні. Така ситуація спричиняє виникнення загроз, які пов'язані із нерівністю прав учасників корпорації, адже міноритарії позбавленні не лише контролю за діяльністю корпорації та можливістю досягнення власних інтересів у вигляді доходів у розрахунку на кількість наявних акцій, але стають об'єктами зловживань зі сторони мажоритаріїв.

Поточна ситуація в корпоративному секторі національної економіки характеризується наявністю ряду суттєвих проблем, розв'язання яких можливе завдяки забезпеченню на належному рівні корпоративної безпеки, основою чого повинні бути концептуальні засади (рис. 1.).

Сутність окремих із визначених концептуальних засад нами уже частково розглянуто. Водночас інші потребують більше ретельного обґрунтування та викладення авторського трактування. Розпочнемо з того, що стрілки, які скеровані від і до певного учасника відносин вказують, що кожна із концептуальних засад як стосується, так і повинна бути забезпечена його діями. Наприклад, інформованість про фінансово-господарський стан й результати діяльності підприємства залежить від менеджменту, який повинен сформувати необхідне інформаційне забезпечення та дати доступ до нього зацікавленим особам, тобто іншим учасникам. Рішення про створення такого інформаційного забезпечення залежить від акціонерів, зокрема в умовах українських корпорацій від мажоритаріїв та від державних органів, які можуть на законодавчому рівні зобов'язати до наданням такої інформації. Іноземний довід, зокрема країн, які застосовують англо-американську модель, доводить, що висока інформованість сприяє:

- зменшенню внутрішнього корпоративного напруження у стосунках між учасниками;
- налагодженню співпраці із органами місцевої влади;

- стає підґрунтям для можливості реалізації стратегічних планів завдяки підтримці працівників підприємства;
- забезпечує покращенню репутації корпорації, формує основи для посилення конкурентної позиції на ринку і т.д.

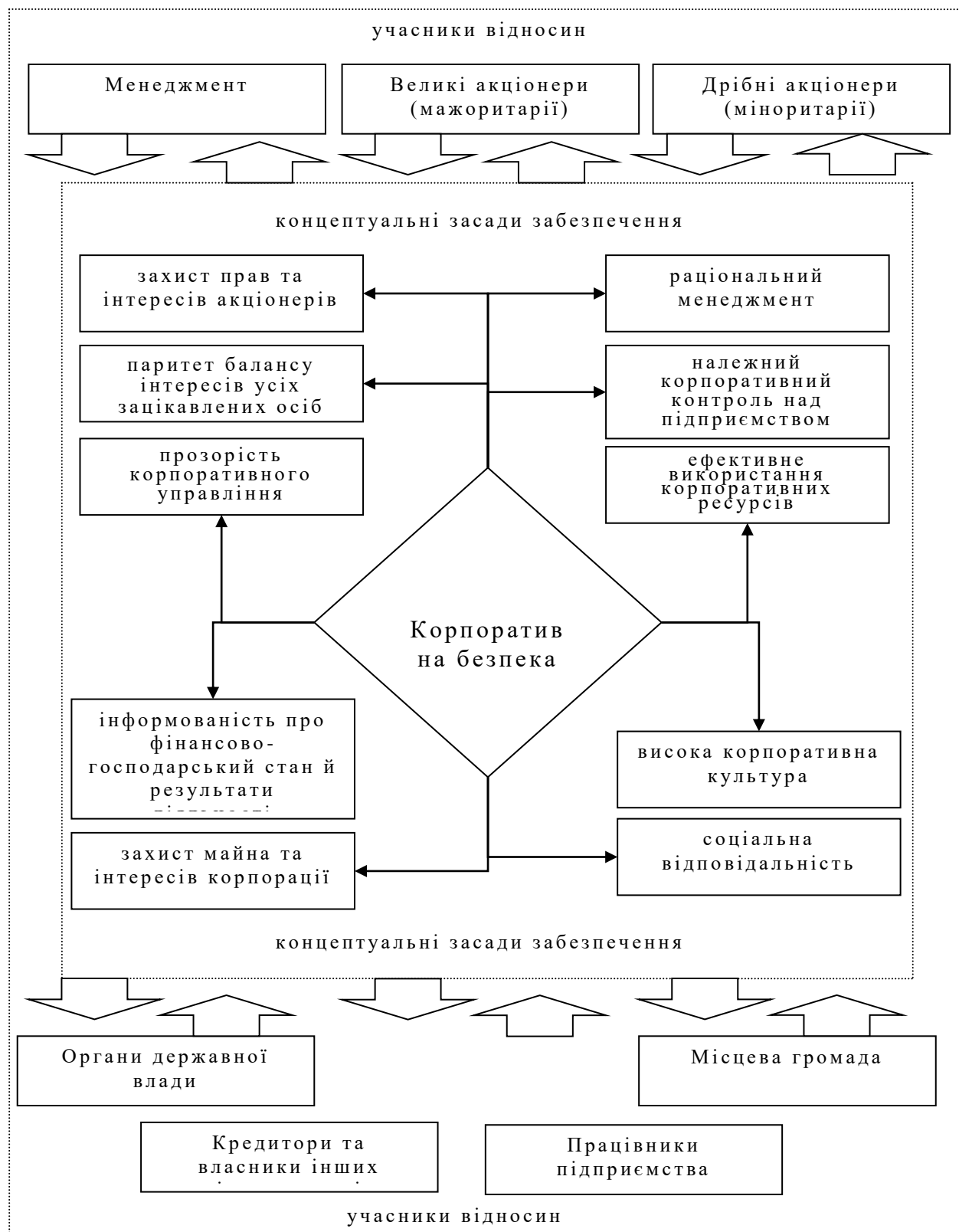

Рис. 1. Концептуальні засади забезпечення корпоративної безпеки підприємств

Позитивні моменти від збільшення інформованості не повинні спричинити виникнення загроз, зокрема пов'язаних із втратою конфіденційної інформації, розголошення якої може спричинити погіршення конкурентних позицій підприємства. Відтак саме в процесі забезпечення корпоративної безпеки необхідно забезпечити баланс в задоволенні інформаційних потреб усіх учасників.

Нами уже наголошувалося в структурі власності більшості українських корпорацій основна частка належить одному акціонеру, або ж пов'язаній між собою невеликій групі осіб. Великі акціонери безпосередньо впливають на менеджерів та здійснюють управління фінансово-господарською діяльністю підприємства. Виділена нами концептуальна засада як «паритет балансу інтересів усіх учасників» покликана сприяти досягненню інтересів усіх учасників. Важливість вирішення цієї проблеми пов'язано ще й з тим аспектом, що в більшості дрібними акціонерами виступають працівники підприємства, відтак обмеження їх прав як учасників суттєво впливає не лише на продуктивність праці, але й спричиняє виникнення суттєвих внутрішніх загроз. Відтак забезпечення корпоративної безпеки повинно ґрунтуватися на врівноваженні потреб та інтересів усіх учасників, зокрема і шляхом виплати дивідендів акціонерів, перш за все міноритаріям, та їх участі в управлінні корпорацією.

Прозорість корпоративного управління формує в акціонерів довіру до корпорації, до менеджерів, які повинні максимально ефективно використовувати залучені інвестиції. Відтак налагодження взаєморозуміння й взаємодії між менеджерами та акціонерами повинно здійснюватися в межах забезпечення належного рівня корпоративної безпеки. Зазначене ґрунтується на тому факті, що в обох цих груп наявні певним чином відмінні інтереси, а з врахуванням національних особливостей йдеться фактично про три групи: менеджери, великі акціонери та дрібні акціонери. Реальний вплив кожної групи на фінансово-господарську діяльність українських корпорацій нами був уже розглянутий, але поточний етап розвитку корпоративного сектору вимагає узгодження, що без прозорого корпоративного управління неможливо. Саме забезпечення корпоративної безпеки повинно зменшити ймовірність виникнення загроз у взаємовідносинах цих учасників та забезпечити найбільш ефективну їх взаємодію.

Корпоративний контроль повинен застосовуватися не лише акціонерами стосовно менеджерів для перевірки результативності їх дій щодо управління підприємством, але й дрібними акціонерів та кредиторам стосовно мажоритаріїв, загальними зборами акціонерів щодо рішень наглядової ради, державою щодо ефективності використання її корпоративних прав і т.д. Як і раніше підкреслюємо, що ця концептуальна засада стосується усіх учасників, оскільки дозволяє формувати допустимі межі дій, вихід за які буде передбачати адекватну реакцію інших сторін. Застосування корпоративного контролю повинно забезпечити не лише стабілізацію ситуації, але й надати необхідну інвестиційну привабливість українським корпораціям при їх виході на зовнішні ринки, укладанні зовнішньоекономічних контрактів і т.д.

Захист майна та інтересів корпорації з однієї сторони виходить за рамки корпоративних відносин, але з іншої, на чому уже наголошувалося, корпоративна безпека включає усі процеси фінансово-господарської діяльності підприємства, в т.ч. фізичний захист майна, фінансових та інформаційних ресурсів, персоналу та й акціонерів. Сьогодні можна вважати, що загроза рейдерського захоплення є чи не найбільш суттєвішою для будь-якої корпорації. Захист від дій рейдерів, які сьогодні об'єднуються у професійні групи до числа яких входять не лише фізично місці бійці, але перш за все висококваліфіковані юристи та економісти, не може обмежуватися силовим захистом, а потребує консолідації зусиль усіх підрозділів корпорації під керівництвом суб'єктів безпеки із отриманням необхідної підтримки від правоохоронних органів.

Застосування раціонального менеджменту – важлива концептуальна засада, адже йдеться про ефективне здійснення виконавчих органів своїх завдань щодо управління діяльністю підприємства, при цьому мінімізуючи наявні ризики та забезпечуючи необхідний рівень прибутку для виплати дивідендів акціонерам. Корпоративна безпека покликана не лише узгодити завдання, які ставляться перед менеджментом, із інтересами акціонерів, але й унеможливити зловживання щодо неефективного використання корпоративних ресурсів чи виведення активів на непідконтрольні корпорації структури.

Суттєвою відмінністю національної моделі корпоративного управління від іноземних є й недостатній рівень корпоративної культури. Об'єктивними причинами можна вважати спадок планової економіки, коли держава створювала підприємство, забезпечувала його ресурсами, визначала асортимент продукції та й здійснювала реалізацію продукції. За таких умов співпраця між окремими учасниками відносин була обмежена і мала місце під контролем державних органів. Сьогоднішні умови ведення бізнесу вимагають як формування взаємної довіри, так і врахування інтересів усіх учасників, адже недовіра та нечесні дії призводять до втрати репутації, пониження конкурентних позицій і т.д., тобто розвиток корпоративної культури стає все більш актуальним, що знову ж таки пов'язано із корпоративною безпекою.

Сьогодні ще не актуалізується важливість соціальної відповідальності корпорації перед власними працівниками та місцевою громадою. Пов'язано це із необхідністю вирішення нагальних поточних проблем, але не виходячи із стратегічних цілей. Лише в останні роки Україна відчула проблему «кадрового голоду», а бізнес робить перші кроки по збереженню кадрового складу. Поступове усвідомлення того факту, що найціннішим ресурсом є все таки працівник, а його не лише мотивація, але й втримання на робочому місці уже не залежить від рівня заробітної плати, а потребує застосування комплексного підходу, вимагає говорити про актуальність соціальної відповідальності. Окремо потрібно наголосити і на важливості співпраці із місцевими органами влади, представниками громадських організацій, громадськими активістами, які можуть не лише позитивно вплинути на сприйняття компанії місцевим населенням, але й сприяти у вирішенню ряду важливих проблем, зокрема в сфері корпоративної безпеки.

Висновки. Узагальнюючи доцільно ще раз підкреслити, що забезпечення стійкого розвитку українських підприємств в умовах високої непрогнозованої зміни середовища функціонування є можливим лише у випадку приділення належної уваги проблемі безпеки, зокрема корпоративної безпеки. Запозичення іноземного досвіду є неможливим в наслідок суттєво відмінних умов формування корпоративних структур в Україні. Вирішення проблеми забезпечення корпоративної безпеки потребує перш за все усвідомлення її сутності, окреслення кола завдань та визначення можливості досягнення. Забезпечення необхідного для ефективного функціонування та розвитку рівня корпоративної безпеки важливе з точки зору переконання громадян в безпечності інвестування власних заощаджень в акції із можливістю отримання належного рівня доходу із мінімальним ризиком. Поступове наближення національної практики функціонування корпорацій до стандартів країн із розвинутою економікою уможливить максимальне використання переваг корпорацій із зменшенням недоліків. Подальшого дослідження потребує розроблення методологічних засад формування системи корпоративної безпеки в умовах українських підприємств.

Джерела та література

1. Кравчук П. Я. Сутність та передумови виникнення поняття корпоративної безпеки підприємства. *Науковий вісник Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки*. 2005. №1. С.165–170.
2. Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства : монографія / за заг. ред. А. М. Штангрета. Львів : Укр. акад. друкарства, 2017. 276 с.
3. Франчук В.І. Теоретичні засади корпоративної безпеки. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 7. С. 161–167.

References

1. Kravchuk P.Ya. (2005), *Sutnist` ta peredumovy` vy`ny`knennya ponyattya korporaty`vnoyi bezpeky` pidpry`yemstva [The essence and prerequisites for the emergence of the concept of enterprise corporate security]*. *Naukovy`j visny`k Voly`ns`kogo derzh. un-tu im. Lesi Ukrayinky`*. 2005, Vol. 1: 165–170 [in Ukrainian].
2. Shtanhret, A. M. (2017), *Oblikovo-analitychne zabezpechennya upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpry`yemstva [Accounting and analytical support for managing the economic security of the enterprise]*. *Ukr. akad. drukarstva, L'viv*, [in Ukrainian].
3. Franchuk V. I. (2009), *Teorety`chni zasady` korporaty`vnoyi bezpeky` [Theoretical foundations of corporate security]*. *Aktual`ni problemy` ekonomiky*. 2009, Vol. 7: 161–167 [in Ukrainian].

Стаття надійшла в редакцію 07.05.2019 р.

УДК 339.138: 339.372

Krykavskyy Ye. V.,
Doktor nauk ekonomicznych, profesor,
Uniwersytet Narodowy «Politechnika Lwowska»,
Kierownik Katedry Marketingu i Logistyki,
Lviv; ORCID ID 0000-0002-1847-586X,
e-mail: ywkryk@ukr.net

Kasian S. Ya.,
Kandydat nauk ekonomicznych, docent,
Dniprowski Uniwersytet Narodowy imienia Olesia Gonczara,
Katedra Teorii Ekonomicznej i Marketingu,
Dnipro; ORCID ID 0000-0002-7103-4457,
e-mail: syakasian@ukr.net
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-57-65>

KOMUNIKACJE MARKETINGOWE A INTEGRACJA SERWISU LOGISTYCZNEGO PRZEDSIĘBIORSTW W SFERZE ZAOSZCZĘDZANIA POTOKÓW ENERGETYCZNYCH

We współczesnych warunkach gospodarki, opartej na wiedzę bardzo ważne jest zaopatrzenie logistycznego serwisu na poziomie zaawansowanym. Zorganizowanie logistycznego serwisu pozwoli zwiększyć wartość rynkową przedsiębiorstwa oraz jego towarów i usług. Celem badania naukowego jest doskonalenie teoretycznych, metodologicznych, naukowych i praktycznych składników dotyczących komunikacji marketingowych a integracji serwisu logistycznego przedsiębiorstw w sferze zaoszczędzania potoków energetycznych. W artykule uzasadniono współdziałanie marketingowych komunikacyjnych i logistycznych składników skutecznego zaoszczędzenia potoków energetycznych przedsiębiorstw. Prowadzono projektową analizę SWOT systemu typowej galerii handlowej w Polsce i na Ukrainie w przestrzeni której są zlokalizowane sklepy, biura, supermarkety. W pracy określono zastosowanie alternatywnych źródeł energii w kontekście rozwoju odpowiednich logistycznych systemów integracyjnych.

Słowa kluczowe: Komunikacje marketingowe, Serwis logistyczny, Współdziałanie, Przedsiębiorstwa, Potoki energetyczne.

Крикавський Євген,
доктор економічних наук, професор,
Національний університет «Львівська політехніка»,
завідувач кафедри маркетингу і логістики,
м. Львів; ORCID ID 0000-0002-1847-586X,
e-mail: ywkryk@ukr.net

Касян Сергій,
кандидат економічних наук, доцент,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
кафедри економічної теорії та маркетингу,
м. Дніпро; ORCID ID 0000-0002-7103-4457,
e-mail: syakasian@ukr.net

МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЯ ЛОГІСТИЧНОГО СЕРВІСУ ПІДПРИЄМСТВ У СФЕРІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПОТОКІВ

У сучасних умовах економіки знань важливим є забезпечення логістичного сервісу на розвиненому рівні. Організація логістичного сервісу дозволить збільшити ринкову вартість підприємства, а також його товарів і послуг. Метою наукового дослідження є удосконалення теоретичних, методологічних, наукових і практичних складових, що стосуються маркетингових комунікацій і інтеграції логістичного сервісу підприємств у сфері збереження енергетичних потоків. У статті обґрунтована взаємодія маркетингових комунікаційних і

логістичних складових ефективного збереження енергетичних потоків підприємств. Проведено проектний SWOT-аналіз системи типової торгівельної галереї в Польщі і Україні в просторі якої розміщені магазини, офіси, супермаркети.

У статті описано застосування альтернативних джерел енергії в контексті розвитку відповідних логістичних інтеграційних систем. Сьогодні тенденція до заощадження ресурсів, логістичного забезпечення дистрибуції і споживання енергетичних потоків відображає економічну успішність організації виробництва і є домінуючою інтеграційною складовою господарської політики в країнах ЄС, США, Канади, Японії і Китаю. Універсалізація споживання потребує відповідної уніфікації комплексу маркетингових комунікацій і інтеграції логістичного сервісу у сфері збереження енергетичних потоків, які мають бути інтегровані в глобальний простір ринкових процесів маркетингу бізнес-взаємодії. Застосування альтернативних джерел енергії в інноваційних технологіях потребує розвитку відповідних логістичних інтеграційних систем, в яких повинна враховуватися ефективна організація логістики рециклінгу.

На основі проведеного дослідження ураховано взаємодію маркетингових комунікаційних і логістичних складових ефективного заощадження енергетичних потоків підприємств. Варто проводити аналіз розвитку торгової інфраструктури в контексті створення інноваційних маркетингових систем, особливо в містах України і Польщі. Поінформованість споживачів про особливості використання продукції, що заощаджує енергію, потрібно здійснювати на основі розробки відповідних стратегій маркетингового менеджменту, щодо діяльності генеруючих і розподіляючих енергію фірм.

Ключові слова: маркетингові комунікації, логістичний сервіс, взаємодія, підприємства, енергетичні потоки.

Krykavskyy Yevgen,
Doctor of Economics, professor,
Lviv Polytechnic National University,
Chef of the Marketing and Logistics Department,
Lviv; ORCID ID 0000-0002-1847-586X,
e-mail: ywkryk@ukr.net

Kasian Sergij,
Candidate of Economics, Assistance of professor,
Oles Honchar Dnipro National University,
Associate Professor of the Economic Theory and Marketing Department,
Dnipro; ORCID ID 0000-0002-7103-4457,
e-mail: syakasian@ukr.net

THE MARKETING COMMUNICATIONS AND INTEGRATION OF LOGISTICS SERVICE OF THE ENTERPRISES IN THE SPHERE OF ENERGY FLOWS SAVING

In modern conditions of knowledge economy ensuring logistics service at the developed level is important. The organization of logistics service will allow to increase the market value of the enterprise and also goods and services. The purpose of scientific research is improvement of the theoretical, methodological, scientific and practical components concerning marketing communications and integration of logistics service of the enterprises in the sphere of energy flows saving. In an article interaction of marketing communication and logistic components of effective saving of energy flows of the enterprises is proved. It is carried out SWOT analysis of a system of typical trade gallery in Poland and Ukraine in space of which shops, bureau, supermarkets are placed. In work application of alternative energy sources in the context of development of the corresponding logistics integration systems is described. Today the tendency to saving of resources, logistic ensuring distribution and consumption of energy flows displays economic success of the organization of production and is the dominating integration component of economic policy in EU countries, the USA, Canada, Japan and China. The universalization of consumption needs the corresponding unification of a complex of marketing communications and integration of logistics service in the sphere of saving of energy flows which have to be integrated into global space of market processes of business interaction marketing. Application of alternative energy sources in innovative technologies needs development of the corresponding logistics integration systems in which the effective organization of recycling logistics has to be considered.

On the basis of the conducted research interaction of marketing communication and logistic components of effective saving of the enterprises energy flows is considered. It is expedient to carry out the analysis of trade infrastructure development in the context of creation of innovative marketing systems, especially in the cities of

Ukraine and Poland. The awareness of consumers on features of use of products which saves energy needs to be formed on the basis of development of the corresponding marketing management strategy. Such strategies are developed concerning activity of the firms generating and distributing energy.

Keywords: Marketing communications, Logistics service, Interaction, Enterprises, Energy Flows.

Ogólny opis problemu i jego związek ze znaczącymi zadaniami naukowymi albo praktycznymi.

Dobry rozwój gospodarki i technologii przeważnie odbywa się dzięki generacji i przyspieszonemu rozpowszechnieniu wiedzy innowacyjnych. Dyfuzja takiej wiedzy jest w pełnej mierze właściwa działalności ekonomicznej i marketingowej przedsiębiorstw wysokotechnologicznych. W warunkach rozwoju innowacyjnego technologii komunikacyjnych efektywna integracja osiąga się na bazie systemowego przenikania się wzajemnego kompleksu komunikacji marketingowych i logistyki dystrybucji. Działania marketingowe firmy to przede wszystkim zbiór wzajemnie powiązanych procesów i instrumentów rynkowych w celu realizacji jak największej sprzedaży towarów i usług w środowisku konkurencyjnym.

Środowisko sprzyjające rozwojowi przedsiębiorstw w jakim znajduje się rozwijająca gospodarka krajów Europy Środkowo-Wschodniej, w szczególności Ukrainy, tworzy szczególne podstawy rozwojowe koncepcji marketingu-mix. We współczesnych warunkach gospodarki, opartej na wiedzę bardzo ważne jest zaopatrzenie logistycznego serwisu na poziomie zaawansowanym. Mianowicie, zorganizowanie logistycznego serwisu pozwoli zwiększyć wartość rynkową przedsiębiorstwa oraz jego towarów i usług. Więc dobrze zorganizowany serwis logistyczny umożliwi otrzymanie osiągnięć w sferze marketingu, komunikacji marketingowych. Zorganizowanie serwisu logistycznego jest związane ze strategiami dystrybucji w marketingu.

Analiza ostatnich badań i publikacji z tematu badania. Modelowanie zorganizowania wielkich systemów produkcyjnych wymaga dużo czasu, wysiłków i zasobów. Globalizacja ekonomiczna wpływa na kształtowanie rynku światowego surowców energetycznych przy ustaleniu wygórowanych cen na energię tradycyjną przez monopol.

Kompleks współczesnych zagadnień dotyczących funkcjonowania międzynarodowych rynków usług logistycznych, rozpowszechnieniu potoków informacyjnych i komunikacji marketingowych, integracji instrumentów innowacyjnych komunikacji marketingowych, e-logistyki i Internet-marketingu są opisano w artykułach i monografiach ukraińskich, polskich naukowców-marketingowców, logistyków, mianowicie: I. Bilyk, O. Dejneg, Radosław Dziuba, Zdzisław Knecht, Radosław Pastusiak, Dawid Szostek, M. Waselewski, Jan W. Wiktor, Zofia Wysokińska oraz inni.

Wyodrębnianie nierozwiązanych wcześniej zagadnień, które są częścią ogólnego problemu. Przecież, uwzględniając zaznaczony naukowy dorobek uczonych, dynamiczne zmiany w sferze nauki i praktyki zarządzania logistycznego, organizacji e-logistyki dziś potrzebują niekiedy dopracowywania i sprecyzowania metodologicznego kompleks skomplikowanych zagadnień, dotyczących innowacyjnego zwiększenia skuteczności marketingowej w systemach logistycznych. Docelowo też poszerzać główne kierunki rozwoju logistycznych strategii w biznes-obszarze, cyfrowe zapewnienie integracji potoków logistycznych w granicach informacyjnej rynkowej przestrzeni UE. Czyli potrzebne są badania różnych aspektów poziomu konkurencji, energetyki wodnej, charakteru regulacji państwowych na określonych rynkach tak Polski jak i Ukrainy.

Zauważymy, co źródłem do wysokiej jakości nauczania, prowadzenia badań naukowych na poziomie zorganizowania interdyscyplinarnych międzywydziałowych studiów doktoranckich z marketingu, zarządzania, energetyki i logistyki jest świadome współtworzenie treści gospodarowania, wartości marketingowej w ramach gospodarki opartej na wiedzy.

Celem badania naukowego jest doskonalenie teoretycznych, metodologicznych, naukowych i praktycznych składników dotyczących komunikacji marketingowych a integracji serwisu logistycznego przedsiębiorstw w sferze zaoszczędzania potoków energetycznych.

Odpowiednio do zaznaczonego celu w artykule określono takie **zadania**:

- uzasadnić współdziałanie marketingowych komunikacyjnych i logistycznych składników skutecznego zaoszczędzenia potoków energetycznych przedsiębiorstw;
- prowadzić projektową analizę SWOT systemu typowej galerii handlowej w Polsce i na Ukrainie w przestrzeni której są zlokalizowane sklepy, biura, supermarkety;
- określić zastosowanie alternatywnych źródeł energii w kontekście rozwoju odpowiednich logistycznych systemów integracyjnych.

Obiekt badania – proces organizacji i integracji komunikacji marketingowych i logistyki przedsiębiorstw.

Przedmiot badania – naukowo-metodyczne składniki i aspekty metodologiczne stosownie zorganizowania komunikacji marketingowych a integracji serwisu logistycznego przedsiębiorstw w sferze zaoszczędzania potoków energetycznych.

Ta praca bazuje się na użyciu takich ogólnie naukowych i stosowanych metod badania naukowego: teoria przewag konkurencyjnych, logistyki, marketingu, kapitału, wartości rynkowej, podejście systemowe, współczesna teoria zarządzania logistycznego.

Wykład materiału głównego badania. Poznanie energetycznych szczegółów funkcjonowania systemu produkcyjnego przedsiębiorstw, przygotowania mistrzostw Świata i Europy, zawodów olimpijskich daje możliwość wykorzystania doświadczenia energetycznego poprzednich imprez i uniknięcia błędów popełnionych wcześniej. W warunkach interaktywnego biznes-współdziałania marketingowego docelowo przeprowadzać logistyczny audyt bezpieczeństwa terytoriów. Taka inicjatywa marketingowa i społeczna sprzyja integracji działań gromady, struktury samorządu lokalnego, partnerów biznesowych, konsumentów i stakeholderów.

W kontekście rozpowszechnienia logistycznego i energetycznego bezpieczeństwa terytoriów docelowo rozbudowywać infrastrukturę inkluzji miast i gromad. Taka logistyczna infrastruktura powinna odpowiadać decyzji szczytu ONZ do spraw stałego rozwoju, przeprowadzonego w 2015 roku. Na tym szczycie uchwalono 17 globalnych celów bezpiecznego rozwoju do 2030 roku. Dobrą logistyczną infrastrukturą i komfortowymi marketingowymi komunikacjami powinni cechować się tak oddzielne działki, jak terytoria obszaru publicznego i wpał publicznego [9].

Dzisiaj tendencja do ekonomii zasobów, logistycznego zaopatrzenia dystrybucji i konsumpcji potoków energetycznych odbija ekonomiczną skuteczność organizacji produkcji i jest dominującą integracyjną składową polityki gospodarczej w krajach UE, USA, Kanady, Japonii i Chin. Szczególny integracyjny aspekt ma naukowa współpraca w kontekście wdrożenia innowacyjnych technologii oszczędzenia energii z uczelni zagranicznymi, z którymi są zawarte czynne dwustronne umowy o współpracy i wymianie naukowej [1; 10]. Podczas naukowej aplikacji aspiranci, doktoranci są w stanie otrzymać innowacyjne wiedze z energetyki innowacyjnej dzięki współdziałaniu z wielu naukowo-badawczymi centrami na Ukrainie, w celu przeprowadzenia międzydyscyplinarnego badania naukowego.

Naszym zdaniem, ważnym było wyznaczenie kluczowych zakresów współpracy dwóch państw – Polski i Ukrainy w przygotowaniu do turnieju, a także wyznaczenia konkretnych przedsięwzięć, które wspólnie zarówno ukraińska jak i polska strona zrealizowali w celu należytego przygotowania i przeprowadzenia EURO 2012 [3].

Uniwersalizacja konsumpcji potrzebuje odpowiedniej unifikacji kompleksu komunikacji marketingowych a integracji serwisu logistycznego w sferze zaoszczędzania potoków energetycznych, które powinni być zintegrowane w globalny obszar procesów rynkowych marketingu biznes-współdziałania. Dystrybucja marketingowa emocyjnie napełnionych, znanych brandów i marek handlowych na rynkach energetycznych Polski i Ukrainy pozwala oczekiwać na zwiększenie skuteczności biznes-współdziałania partnerskiego kosztem dobrych poprzednio ustalonych stosunków partnerskich.

Zdaniem wielu ekspertów strategia STP-marketingu jest w samym sercu nowoczesnego marketingu strategicznego. Nazwa STP-marketing koncepcja pochodzi od pierwszych liter angielskich słów – segmentacji (segmentation), kierowanie (wybór rynku docelowego) i pozycjonowania (positioning) [2, s. 6].

Przedstawiciel szkoły naukowej ekonomicznej Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź (Polska) Radosław Pastusiak bada funkcjonowanie przedsiębiorstw w strefach specjalnych ekonomicznych, uwzględniając przewagi finansowe i ekonomiczne takiej działalności. On słusznie zauważa, co zasady prawne takiej działalności w Polsce regulują się na podstawie Ustawy „O specjalnych strefach ekonomicznych”. Naukowiec sprawiedliwie podkreśla o celowej integracyjnej działalności w takich strefach ekonomicznych, skierowaną na rozwój nowych innowacyjnych technologicznych decyzji, zwiększenia przewag konkurencyjnych innowacyjnej produkcji, że wytwarza się w tych strefach. Niewątpliwie, również działalność tych przedsiębiorstw pozytywnie wpływa na ustalenie równowagi ekologicznej w regionie [5, s. 155, 156].

Naszym zdaniem, rozszerzenie obszaru gospodarczego specjalnych stref ekonomicznych jak w Polsce, tak i na Ukrainie sprzyja wdrożeniu innowacyjnych technologii, zaoszczędzających potoki energetyczne. Zastosowanie alternatywnych źródeł energii w takich technologiach potrzebuje rozwoju odpowiednich logistycznych systemów integracyjnych, w których powinna uwzględnić się skuteczna organizacja logistyki recyklingu [10].

Staranne procesy marketingowe przedsiębiorstw prowadzą do bardziej szczegółowego zbadania marketingu mix, który jest prezentowany w systemu 12P. Takie podejście wymaga kreowania zachowania konsumentów i ma bardziej wzmocnioną rynkową strukturę. Fachowcy z marketingu twierdzą, że kompleks marketingu w takim przypadku składa się z dwunastu następujących narzędzi:

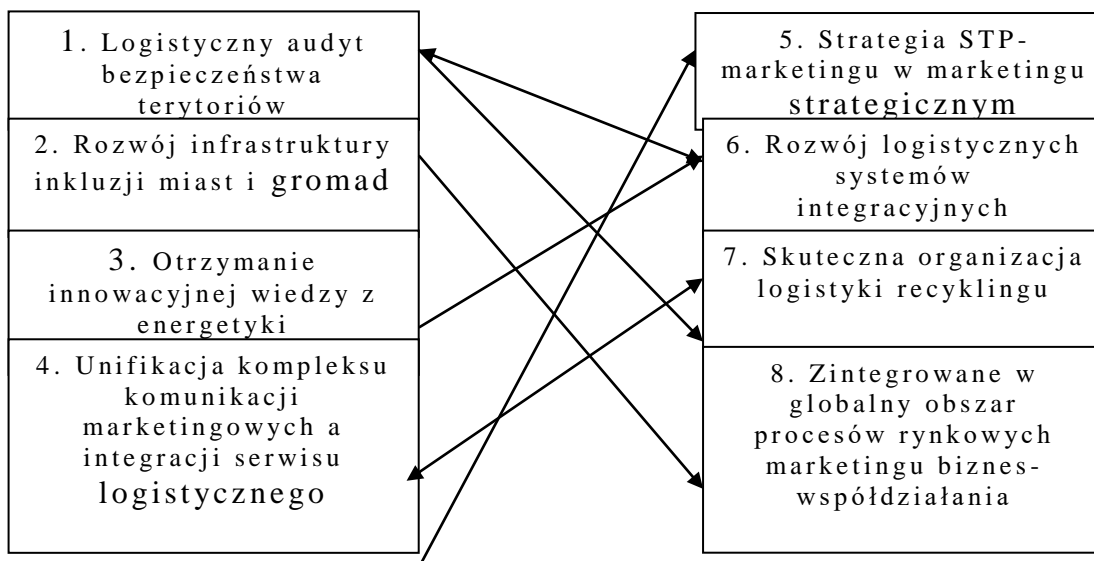
- 1). product – produkt;
- 2). price– cena;
- 3). place– kanały / punkt sprzedaży;
- 4). personnel-marketing – marketing wewnętrzny;
- 5). points of contacts – punkty kontaktu z konsumentem;
- 6). process of sales – proces sprzedaży i serwis;
- 7). points of feedback – punkt / kanał nadchodzenia opinii klientów;
- 8). positioning / differentiation – pozycjonowanie i dyferencjacja przedsięwzięć marketingowych;
- 9). promotion & public relations – promocja i public relations;
- 10). participation – przyciąganie konsumentów;
- 11). program of loyalty – programy lojalnościowe;
- 12). politic of social responsibility – polityka odpowiedzialności społecznej [2, s. 8-9].

Zdzisław Knecht określa celowość orientacji rynkowej przedsiębiorstw, co na podstawie racjonalnych administracyjnych decyzji w marketingu zaopatrza osiągnięcie przewag konkurencyjnych w toku zarządzania marketingiem, mianowicie: wysoką kwalifikację personelu, społeczną i gospodarczą odpowiedzialność biznesu. Naukowiec wyodrębnia dwa podejścia do współdziałania przedsiębiorstw w otoczeniu marketingowym: statyczne (zewewnętrzne otoczenie i wewnętrzny system podtrzymania marketingowy), dynamiczne (zmienne czynniki wpływów na ustalenie na przedsiębiorstwach decyzji co do kontroli i analizy informacyjnej dotyczącej współdziałania z niezależnymi od przedsiębiorstwa elementami otoczenia marketingowego) [4, s. 27, 28]. Uważamy, że strategicznymi przewagami konkurencyjnymi przedsiębiorstw w warunkach zdrożenia zasobów energetycznych i intensyfikacji marketingu biznes-współdziałania jest opracowanie i wdrożenie logistycznych mechanizmów marketingowych rozpowszechnienia na rynkach współczesnych energo zaoszczędzających technologii, w których kompleksowo wykorzystują się alternatywne źródła energii i efekt integracji [10].

Na podstawie przeprowadzonego badania uwzględnimy współdziałanie marketingowych komunikacyjnych i logistycznych składników skutecznego zaoszczędzenia potoków energetycznych przedsiębiorstw, rysunek 1.

L. K. Yatsyshina bada brand-strategii w kontekście funkcjonowania systemów marketingowych galerie rozrywkowo-handlowych, co sprzyja zwiększeniu ich konkurencyjności. Ona podkreśla, co systemowy branding odzwierciedla korporacyjną etykę, troskę o naturze. Oznaczone formuje stale zaufanie konsumentów do pewnej marki handlowej, brandu. Oprócz tego należy zwracać uwagę na zorganizowanie brand-komunikacji, która warto rozumieć w ogólnym społecznym kontekście [12, s. 70-71]. Naszym zdaniem, branding jako znaczący element komunikacji marketingowych należy wdrażać systemowo pod czas pozycjonowania towarów i usług na rynkach docelowych. Koncepcja brandingu może być skutecznie zastosowana też przy zorganizowaniu logistyki dystrybucji potoków zasobów energetycznych.

Zauważymy, co warto prowadzić analizę rozwoju infrastruktury handlowej w kontekście kreowania systemów innowacyjnych produkcyjnych, w szczególności w miastach Ukrainy i Polski. Różne przedsięwzięcia marketingowe innowacyjne mają efekt ekonomiczny i społeczny, też ekologiczny i innowacyjny, który może być określony przy analizie SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats).

Rys. 1. Współdziałanie marketingowych komunikacyjnych i logistycznych składników skutecznego zaoszczędzenia potoków energetycznych przedsiębiorstw.

Źródło: pogłębiano przez autorów na bazie [1; 2; 3; 5; 8].

Wykonanie analizy otoczenia zewnętrznego funkcjonowanie systemów marketingowych galerie rozrywkowo-handlowych można wykonać również na podstawie danych tabeli 1, co powoduje, że projekt jest skuteczny. Oprócz tego, warto zrobić analizy energetyczne zrealizowanych dużych imprez sportowych, kulturalnych takich jak Mistrzostwa Świata, Eurovision, koncertów znakomitych śpiewaków (śpiewaczek) i zespołów muzycznych i teatralnych, żeby w lepszym stopniu przygotować się do stworzenia dobrych warunków organizacji imprezy tak na poziomie zorganizowania komunikacji marketingowych jak wysokiej jakości serwisu logistycznego.

Dawid Szostek bada relacje partnerskie i organizacyjne w ramach sieci przedsiębiorstw czyli prowadzi analizę networkingu biznesowego. Naukowiec opisuje role takich składników, jak: spotkania osobiste, kontaktowanie via e-mail, via telefon, rekomendacji i referencji, zastosowanie rozmów o interesach [7, s. 32–37]. Uważamy, że takie komunikacyjne składniki networkingu, marketingu współdziałania mogą być wdrożone w kreowanych systemach marketingowych komunikacyjnych w integracji z zaopatrzeniem logistycznym. Szczegóły takich kontaktowania, komunikacji mogą być dodatkowo sprecyzowane w sieci Internet.

Zagadnienie osiągnięcia zwiększenia zastosowania zaoszczędzających energię technologii na podstawie kompleksowego użycia alternatywnych źródeł energii ma ogólnonarodowy poziom tak w Polsce jak i na Ukrainie i globalny priorytet. Poinformowanie konsumentów o właściwościach użycia zaoszczędzającej energię produkcji trzeba spełniać na podstawie opracowania odpowiednich strategii marketingowych zarządzania marketingowego dotyczących działalności generujących i dystrybujących energię firm. W warunkach biznes-współdziałania marketingowego interaktywnego docelowo wyznaczać zasady logistyczne stworzenia wartości dodatkowej w odcinku łańcucha marketingowego, logistycznego a scharakteryzować rozwój twórczych zdolności personelu i integralne współdziałanie marketingowe dotyczące organizacji procesów biznesowych przedsiębiorstw w sferze produkcji i dystrybucji energetycznej [1; 2; 9].

Jan W. Wiktor badając funkcjonowanie rynku wewnętrznego Unii Europejskiej, zauważa o zasadach swobodnego przepływu towarów, likwidacji ograniczeń przywozu i wywozu. Naukowiec słusznie opisuje zestaw przesłanek skutecznego funkcjonowania wspólnoty rynkowej UE [8, s. 61-65]. Uważamy, że organizacja marketingowych komunikacji ukraińskich przedsiębiorstw w przestrzeni UE powinna uwzględniać atrybuty wolności i demokracji we współdziałaniu marketingowym.

Wyznaczoną logistyczną skutecznością można charakteryzować otrzymanie innowacyjnej techniki w leasing. Przy tym naukowcy i praktycy w sferze logistyki i leasingu wyodrębniają kompleks przewag stosowania leasingu w organizacji zarządzania logistycznego [11]. Do takich przewag warto zaliczyć:

szybkość otrzymania techniki, wyswobodzenia dodatkowych zasobów finansowych, wygodni harmonogram spłat leasingowych, optymalizacja opodatkowania.

Tabela 1

Projektowa analiza SWOT systemu typowej galerii handlowej w Polsce i na Ukrainie w przestrzeni której są zlokalizowane sklepy, biura, supermarkety (przeprowadzono przez autorów)

Strony silne	Strony słabe
- doskonała architektura z pięknym ozdobieniem oraz bezpieczeństwo ekologiczne i energetyczne;	- możliwie ceny wysokie na podstawowe rodzaje artykułów w porównaniu z konkurentami;
- optymalizowana logistyka dojazdu i zaopatrzenie marketingowe komunikacyjne;	- nie zawsze szybka reakcja służb marketingowych centrów handlowych i rozrywkowych na zmieniającą koniunkturę rynków;
- infrastruktura transportowa i dobra, efektywna organizacja serwisu logistycznego;	- prawdopodobieństwo pomyłek wydziału personalnego;
- wielka przestrzeń dla handlu i wymiany gospodarczej wśród partnerów i konsumentów;	- nieokreśloność potęg logistycznych i handlowych oraz nie zawsze efektywne współdziałanie polityki marketingowej komunikacyjnej z logistycznej;
- supermarkety, firmy serwisowe oraz fajne ozdobienie pomieszczeń;	-
- fajne brandy i marki handlowe jakościowe, które proponują dla sprzedaży;	-
- kreatywne mechanizmy zorganizowania spacerowania i rozrywek dla młodzieży i dzieci;	-
- nowoczesne podejścia marketingowe do skutecznego zarządzania handlem i dystrybucją;	-
Groźby	Możliwości
- zmiana gustów konsumentów oraz podaż nowego asortymentu towarów i usług;	- otrzymanie dodatkowych potoków zysków dzięki zaangażowaniu większej ilości konsumentów z kraju i jego regionów;
- wielkie nieoczekiwane zmiany w zachowaniu współczesnych konsumentów;	- dobre tempo wzrostu rynków docelowych oraz asortymentu podaży towarów i usług;
- niesprzyjające zmiany demograficzne;	- zwiększenie zapotrzebowania marketingowego konsumentów;
- zwiększenie ilości zakupów, zrobionych przez sklepy Internetowe;	- sprzyjające normy prawne i reguły gospodarcze Unii Europejskiej;
- powstanie podobnych centrów handlowych, zorganizowanych przez transnarodowe jednostki gospodarcze.	- skuteczne pozycjonowanie przedsiębiorstw i ich towarów i usług na nowych segmentach i niszach rynku;
	- ulepszenie zasad merytorycznych polityki zarządzania środowiskiem i określenie poziomu jego bezpieczeństwa ekologicznego.

Źródło: Opracowanie własne autorów na podstawie danych stron internetowych, odzwierciedlających funkcjonowanie systemów marketingowych galerie rozrywkowo-handlowych.

Leasingowe schematy we współczesnym marketingu innowacyjnym bazują się na wyborze przez odbiorcę leasingu potrzebnej techniki i umów dostaw. Marketing usług w sferze leasingu przewiduje dostrzeżenie prawa własności przez odbiorcę leasingu do momentu wniesienia ostatniej spłaty [11]. Wśród przewag leasingu można wyodrębnić takie: nieobecność fantów i dodatkowych spłat, nadanie kredytu podatkowego na pełną kwotę techniki od razu po jej otrzymaniu. Również uwzględnia się ubezpieczenie przedmiotu leasingu wg programu Casco, rejestracja i usuwanie techniki w organach państwowych [11].

Warto powiedzieć, co na europejskim poziomie wspólne przeprowadzenie mistrzostw, koncertów, wystaw jest udanym eksperymentem energetycznym. Są sprzyjającymi temu jest terytorialna kompaktowość lokalizacji państw, a także pewna ekonomiczna, energetyczna i kulturalna jedność między nimi. Choć, naszym zdaniem, wielkie odległości geograficzne pomiędzy miastami Polski i Ukrainy trochę utrudniają otrzymania skutków gospodarczych. Dobry przykład pokazało „Alpejskie zgłoszenie” Austrii i Szwajcarii,

głównymi dobrymi wynikami tej propozycji były: stosunkowo nieduża odległość między ośmiu przyjmującymi miastami, stabilność polityczna, energetyczna, ekonomiczna i społeczna, istniejąca zaawansowana infrastruktura, potężne rządowe i sponsorskie wsparcie, a także bliska i zarazem zróżnicowana kultura obu państw [3; 6].

Naszym zdaniem, trzeba przedłużać studiowanie przez marketingowców fachowej tematyki w zakresie energetycznym na szerszej podstawie leksykalnej, wykorzystując wielojęzyczne składniki nauczania. W tym aspekcie celowym jest kompleks kompetencji, dotyczących wykorzystania skomplikowanych gramatycznych i leksykalnych konstrukcji w różnych językach, rozwój umiejętności i nawyków tłumaczenia fachowych tekstów z zaoszczędzania energetycznego w zakresie współdziałania marketingowego komunikacyjnego i logistycznego.

Osiągnięcie innowacyjnego rozwoju przedsiębiorstw technologicznych na zasadach zaoszczędzania energii w ogóle sprzyja przyspieszeniu współpracy Ukrainy z UE w sferze rozpowszechnienia energią zaoszczędzających technologii na podstawie kompleksowego użycia alternatywnych źródeł energii. Marketingowa integracja doskonalenia informacyjnych i komunikacyjnych technologii powinna być systemowo wdrożona w rozwój regionalnego składnika integrowania ukraińskiego sektora badań naukowych w zakresie energetyki innowacyjnej w Europejską przestrzeń badawczą.

Na początku XXI wieku Polska i Ukraina występują na liście wysoko rozwiniętych energetycznych krajów świata. Jednak w sektorze energetycznym Ukrainy ostatnio określamy negatywne procesy oraz tendencje, które zagrażają bezpieczeństwu energetycznemu i ekologicznemu kraju i mogą powodować do zmiany bilansu ekonomii i rozwoju.

Wnioski i perspektywy późniejszych zwiadów. W celach energetycznego, ekologicznego i ekonomicznego bezpieczeństwa Ukrainy konieczne jest zaopatrzenie zasobów energetycznych, surowców oraz należy maksymalnie skutecznie dysponować potencjałem współczesnych systemów produkcyjnych kraju. Więc, osiągnięcie dobrego wizerunku przedsiębiorstw dzięki wdrożeniu współczesnych innowacyjnych technologii zaoszczędzania energii sprzyja zaangażowaniu inwestorów i rozwojowi sieci serwisowych centrów logistycznych w sferze energetycznych komunikacji i dystrybucji. Przy generacji i dystrybucji potoków energetycznych na poziomie regionalnym w Polsce i na Ukrainie właściwie kompleksowo zastosowywać PR-kampanie, elementy BTL-marketingu dystrybucji, osobiście doprowadzać przewagi zintegrowanego zapewnienia logistycznego zaoszczędzania potoków energetycznych.

W artykule uzasadniono współdziałanie marketingowych komunikacyjnych i logistycznych składników skutecznego zaoszczędzenia potoków energetycznych przedsiębiorstw. Prowadzono przez autorów projektową analizę SWOT systemu typowej galerii handlowej w Polsce i na Ukrainie w przestrzeni której są zlokalizowane sklepy, biura, supermarkety. W pracy określono zastosowanie alternatywnych źródeł energii w kontekście rozwoju odpowiednich logistycznych systemów integracyjnych.

Źródła i literatura

1. Borkowski Stanisław. 2018. Energy Skill Courage Effectiveness Pasion of Managers BOST Results Monografia. Mauritius : LAP LAMBERT Academic Publishing.
2. Kasian S. J. Aspekty teoretyczne i metodologiczne kreowania marketingu mix przedsiębiorstw Europy Środkowo-Wschodniej / S. J. Kasian, K. Korablova // Наукове електронне (онлайн) видання – Молодіжний науковий вісник Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара. Серія: «Економічні науки». Збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. – 2015. – №4(10) грудень. – С. 4–12.
3. Kasian Sergii. Joint preparation for EURO 2012 in Poland and Ukraine – analysis. // Referat na konferencji międzynarodowej pt. „Euro 2012. Szanse i wyzwania”. Biuro ds. EURO 2012 Urzędu Miejskiego Wrocławia. – Uniwersytet Wrocławski. Centrum Badań Partnerstwa Wschodniego. – Wrocław. 21-23 kwietnia 2010 roku.
4. Knecht Zdzisław. Zarządzanie marketingiem / Zdzisław Knecht. Wydanie trzecie. Warszawa : Wydawnictwo C.H. Beck Sp. Z o.o., 2008. – 224 s.
5. Pastusiak Radosław Dochody gmin a przedsiębiorstwa w specjalnych strefach ekonomicznych. Przykład Województwa Łódzkiego / Radosław Pastusiak // Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica 284. Konsument i przedsiębiorstwo na rynku usług finansowych. Bezpieczeństwo i efektywność. Pod redakcją Iwony D. Czechowskiej, Radosława Pastusiaka. – Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2013. – S. 155–164 (248 s.).

6. Rütter Heinz, Amstutz Marc, Stettler Jürg, Antoine de Bary, Grozea-Helmenstein Daniela. Economic impact of the UEFA EURO2008TM in Switzerland. Study on behalf of the UEFA and Swiss Football Association in teamwork with the Institute for Advanced Studies (IHS), Vienna Observer.
7. Szostek Dawid. Rozwój wysokiej jakości relacji w ramach sieci biznesowej na przykładzie przedsiębiorstw funkcjonujących w Polsce / Dawid Szostek // Problemy Jakości. – 2017. – nr. 10. – S. 31–38. – [Zasób elektroniczny]. – Dostęp: <http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171485419>.
8. Wiktor W. Jan. Rynek Unii Europejskiej. Koncepcja i zasady funkcjonowania / Jan W. Wiktor. – Kraków : Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, 2005. – 233 s.
9. Wysokińska Zofia, Dziuba Radosław (2011) Social aspects of new technologies – the CCTV and biometric (franing privacy and data protection) in the case of POLAND. // Comparative Economic Research, nr. 14, ss: 117–150.
10. Економіка логістичних систем : монографія / М. Васелевський, І. Білик, О. Дейнега та ін. ; за наук. ред. Є. Крикавського, С. Кубіва. – Львів : вид-во Націон. унів-ту «Львівська політехніка», 2008. – 596 с.
11. Офіційний сайт Асоціації «Українське об'єднання лізингодавців» (УОЛ). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uul.com.ua>.
12. Яцишина Л. К. Бренд-стратегії як інструмент управління конкурентоспроможністю://www торгово-розважальних центрів / Л. К. Яцишина // Економіка та держава. – 2019. – №4. – С. 69–73. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economy.in.ua/?op=1&z=4305&i=11>.

References

1. Borkowski Stanisław. 2018. Energy Skill Courage Effectiveness Pasion of Managers BOST Results Monografia. Mauritius : LAP LAMBERT Academic Publishing.
2. Kasian S. J. Aspekty teoretyczne i metodologiczne kreowania marketingu mix przedsiębiorstw Europy Środkowo-Wschodniej / S. J. Kasian, K. Korablova // Naukowe elektronne (onlajn) wydannja – Molodizhnyj naukovyj visnyk Dnipropetrovsjkogho nacionalnognho universytetu imeni Olesja Ghonchara. Serija: «Ekonomiczni nauky». Zbirnyk naukovykh pracj studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh. – Dnipropetrovsjk : Dnipropetrovsjkyj nacionalnynj universytet imeni Olesja Ghonchara. – 2015. – nr. 4(10) ghrudenj. – S. 4–12.
3. Kasian Sergii. Joint preparation for EURO 2012 in Poland and Ukraine – analysis. // Referat na konferencji międzynarodowej pt. „Euro 2012. Szanse i wyzwania”. Biuro ds. EURO 2012 Urzędu Miejskiego Wrocławia. – Uniwersytet Wrocławski. Centrum Badań Partnerstwa Wschodniego. – Wrocław. 21-23 kwietnia 2010 roku.
4. Knecht Zdzisław. Zarządzanie marketingiem / Zdzisław Knecht. Wydanie trzecie. Warszawa : Wydawnictwo C.H. Beck Sp. Z o.o., 2008. – 224 s.
5. Pastusiak Radosław Dochody gmin a przedsiębiorstwa w specjalnych strefach ekonomicznych. Przykład Województwa Łódzkiego / Radosław Pastusiak // Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica 284. Konsument i przedsiębiorstwo na rynku usług finansowych. Bezpieczeństwo i efektywność. Pod redakcją Iwony D. Czechowskiej, Radosława Pastusiaka. – Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2013. – S. 155–164 (248 s.).
6. Rütter Heinz, Amstutz Marc, Stettler Jürg, Antoine de Bary, Grozea-Helmenstein Daniela. Economic impact of the UEFA EURO2008TM in Switzerland. Study on behalf of the UEFA and Swiss Football Association in teamwork with the Institute for Advanced Studies (IHS), Vienna Observer.
7. Szostek Dawid. Rozwój wysokiej jakości relacji w ramach sieci biznesowej na przykładzie przedsiębiorstw funkcjonujących w Polsce / Dawid Szostek // Problemy Jakości. – 2017. – nr. 10. – S. 31–38. – [Zasób elektroniczny]. – Dostęp: <http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171485419>.
8. Wiktor W. Jan. Rynek Unii Europejskiej. Koncepcja i zasady funkcjonowania / Jan W. Wiktor. – Kraków : Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, 2005. – 233 s.
9. Wysokińska Zofia, Dziuba Radosław (2011) Social aspects of new technologies – the CCTV and biometric (franing privacy and data protection) in the case of POLAND. // Comparative Economic Research, nr. 14, ss: 117–150.
10. Ekonomika loghistrychnykh system : monoghrafija / M. Vaselevs'kyj, I. Bilyk, O. Dejnegha ta in. ; za nauk. red. Je. Krykavskogho, S. Kubiva. – Ljviv : vyd-vo Nacion. univ-tu «Ljvivs'jka politehnikna», 2008. – 596 s.
11. Oficijnyj sajт Асоциаци «Українське об'єднання лізингодавців» (UOL). – [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.uul.com.ua>.
12. Jacyshyna L. K. Brend-strateghiji jak instrument upravlinnja konkurentospromozhnistju torghovo-rozvažal'nykh centriv / L. K. Jacyshyna // Ekonomika ta derzhava. – 2019. – #4. – S. 69–73. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4305&i=11>.

Стаття надійшла в редакцію 13.05.2019 р.

УДК 330.4:658.8:339.137.2

Сак Тетяна,
кандидат економічних наук, доцент,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-7202-3426
e-mail: tetianasak@gmail.com

Ющишина Лариса,
кандидат економічних наук, доцент,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0001-8926-7577
e-mail: larysa.yushchyshyna@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-66-74>

МЕХАНІЗМ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

В статті доведено наявність різних видів кризового стану на більшості вітчизняних підприємств. Розглянуто теоретичні та методичні основи антикризового управління в умовах забезпечення економічної безпеки підприємства. Досліджено механізм антикризового управління, визначено мету, послідовність етапів та очікуваний результат ефективного управління. Систематизовано чинники виникнення кризи на підприємстві. Наведено принципи ефективного антикризового управління в умовах забезпечення економічної безпеки. Визначено модель поведінки та антикризові заходи для відновлення безпечного розвитку в залежності від рівня кризового стану. Особливу увагу приділено дослідженню особливостей розробки та реалізації антикризових стратегій підприємства.

Ключові слова: криза, антикризове управління, економічна безпека, загрози, механізм, антикризова стратегія.

Сак Татьяна,
кандидат экономических наук, доцент,
кафедра экономики, безопасности и
инновационной деятельности предприятия,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
г. Луцк; ORCID ID 0000-0002-7202-3426
e-mail: tetianasak@gmail.com

Ющишина Лариса,
кандидат экономических наук, доцент,
кафедра экономики, безопасности и
инновационной деятельности предприятия,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
г. Луцк; ORCID ID 0000-0001-8926-7577
e-mail: larysa.yushchyshyna@gmail.com

МЕХАНИЗМ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕННЯ В УСЛОВИЯХ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье доказано наличие разных видов кризисного состояния на большинстве отечественных предприятий. Рассмотрены теоретические и методические основы антикризисного управления в условиях обеспечения экономической безопасности предприятия. Исследован механизм антикризисного управления, определена цель, последовательность этапов и ожидаемый результат эффективного управления.

Систематизовані фактори виникнення кризи на підприємстві. Приведені принципи ефективного антикризисного управління в умовах забезпечення економічної безпеки. Визначена модель поведінки і антикризисні заходи для відновлення безпечної діяльності в залежності від рівня кризисного стану. Особливу увагу приділено дослідженню особливостей розробки і реалізації антикризисних стратегій підприємства.

Ключевые слова: кризис, антикризисное управление, экономическая безопасность, угрозы, механизм, антикризисная стратегия.

Sak Tetiana,
PhD in Economics, Associate Professor,
Chair of Economics, Security and Innovation of the Enterprise,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk; ORCID ID 0000-0002-7202-3426
e-mail: tetianasak@gmail.com

Yushchyshyna Larysa,
Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Department of Economics, Security and Innovation of Enterprise;
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk; ORCID ID 0000-0001-8926-7577
e-mail: larysa.yushchyshyna@gmail.com

MECHANISM OF CRISIS MANAGEMENT TO ENSURE THE ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY

The article demonstrates the existence of various types of crisis situations at most domestic enterprises. The theoretical and methodological basis of crisis management to ensure the enterprise economic security is considered. The main objective of crisis management, as well as of economic security management, is the protection against external and internal threats the enterprise may face. Management process involves the regulation of crisis and risk situations, their prevention and overcoming of negative social and economic consequences in case they do occur.

The mechanism of crisis management for economic security is defined as a combination of organizational and economic measures such as methods, tools and levers operating in the legal framework which aim at predicting, preventing, minimizing or eliminating external and internal threats to the enterprise.

The factors leading to the enterprise crisis are systematized. The principles of effective crisis management to ensure economic security are given. The main principles include: timely diagnosis of crisis situations at the enterprise; the speed of response to crisis phenomena (decision-making efficiency); identification and use of internal opportunities to prevent crisis or recover from it; compliance with legislation and ethical standards in substantiating anti-crisis measures.

The sequence of crisis management stages is determined, thus promoting a high level of economic security: to carry out a comprehensive diagnostics of the external and internal environment of the enterprise; to identify the causes of the crisis and the level of threats; to validate the anti-crisis strategy; to develop the system of anti-crisis plans, projects, and programs; to develop anti-crisis measures; to select methods, tools and levers of crisis management; to control anti-crisis measures; to assess the enterprise operation security level. Compliance with crisis management principles and consistency will contribute to the safe development of the enterprise.

The model of behavior and anti-crisis measures for safe development restoration depending on the scope of crisis are determined. Particular attention is paid to the study of peculiarities of the enterprise anti-crisis strategies development and implementation.

Key words: crisis, crisis management, economic security, threats, mechanism, anti-crisis strategy.

Постановка проблеми. Під впливом кризи на підприємстві виникає дисбаланс, стан невизначеності, що негативно позначається на рівні економічної безпеки та вимагає застосування практичних навичок і досвіду управління кризою, її передбачення та розпізнавання, а також, усунення негативного впливу і наслідків дії кризи. Антикризове управління та управління економічною безпекою мають спільну концептуальну основу, сутність якої полягає в попередженні, уникненні, ліквідації загроз і ризиків зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства.

Зростання кількості загроз та невизначеності бізнес-середовища вітчизняних підприємств вимагає удосконалення існуючих та розроблення нових механізмів антикризового управління в умовах забезпечення економічної безпеки.

Мета й завдання статті - дослідження особливостей антикризового управління в умовах забезпечення економічної безпеки підприємства; вивчення механізму антикризового управління та заходів для відновлення безпечного розвитку в залежності від рівня кризового стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці антикризового управління присвячені роботи В. Василенко, А. Градова, Е. Короткова, Б. Андрушківа, С. Іванюти, В. Коваленко, О. Копилук, О. Кузьміна, І. Кривов'язюка, Л. Лігоненко, О. Пушкар, О. Скібіцького, А. Штангрета та інших вітчизняних науковців. Різні підходи до змісту і технології антикризового управління відобразили у своїх роботах західні дослідники: Р. Акофф, Е. Альтман, І. Ансофф, П. Друкер, Нортон Дейвід П., Т. Таффлер, Є. Уткіна, та інші. Поряд із цим, низка проблем, пов'язаних з антикризовим управлінням в умовах забезпечення економічної безпеки не знайшли відображення у науковій літературі й залишаються недостатньо вивченими.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Складна економічна ситуація в Україні, спричинена глобальною кризою, безпосередньо вплинула і на діяльність вітчизняних підприємств.

В праці І. В. Кривов'язюка, Р. М. Стрільчука [1] на основі дискримінантної функції здійснено діагностику кризового стану машинобудівних підприємств й доведено наявність різних видів кризового стану на більшості інноваційно активних машинобудівних підприємств. На підприємствах інших видів економічної діяльності ситуація аналогічна.

На рис. 1 подані статистичні дані щодо підприємств, які отримали збитки упродовж 2010-2017 рр., та рівень рентабельності (збитковості) підприємств. Так, 27,2% підприємств в 2017 році отримали збитки. Середній рівень прибутковості діяльності склав 3%. Незважаючи на те, що за фінансовими результатами 2017 року стагнація підприємств припинилась, в кризовому стані перебуває більшість суб'єктів, що вимагає комплексних заходів антикризового управління та забезпечення економічної безпеки.

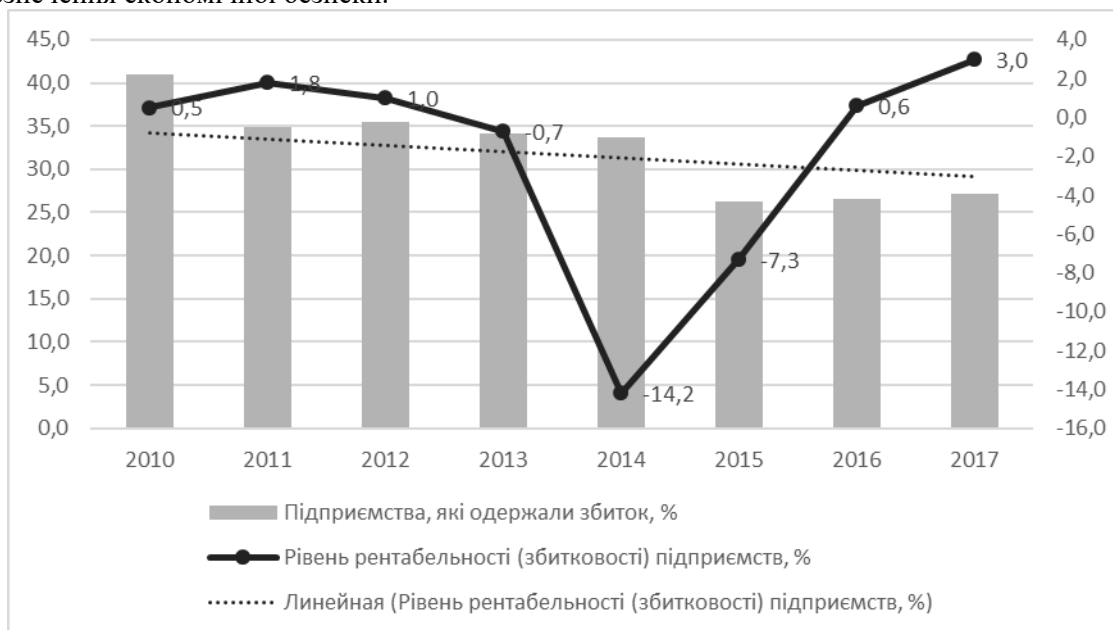

Рис. 1. Рівень рентабельності (збитковості) підприємств України упродовж 2010-2017 рр. Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [2]

Штангрет А. М., Караїм М. М причину низької ефективності господарської діяльності промислових підприємств й проявів кризових явищ вбачають в дії наступних чинників: посиленням фінансової кризи в державі; недостатнім рівнем конкурентоспроможності вітчизняної продукції порівняно з товарами іноземного виробництва на внутрішньому ринку; високим рівнем митних бар'єрів; негативним впливом чинників політичної нестабільності; низькою конкурентоспроможністю вітчизняних товарів, яка спричинена високим рівнем її енерго- та матеріаломісткості; мінливістю законодавчого поля діяльності суб'єктів господарювання; виснаженістю інвестиційних ресурсів та пасивною інноваційною політикою підприємств [6, с. 180].

Зважаючи на багатогранність чинників кризового стану, кількість загроз економічній безпеці постійно зростає, що вимагає удосконалення механізму антикризового управління.

О. М. Скібіцький [4] приділив важливу роль загальним правилам методології і технології прогнозування кризи як таким, котрі покладені в основу антикризового управління, а саме:

1. Визначення цілей, що сприяють передбаченню кризи з використанням двох підходів: намагання запобігти, відтермінувати її початок; намагання своєчасно передбачити, розпізнати її сутність, активно сприяти усуненню віджиганих елементів системи, скорочуючи тим самим тривалість та негативні наслідки кризи.

2. Визначення сутності та структури кризи.

3. Прогнозування зовнішніх чинників взаємодії кризи.

4. Вибір і рангування шляхів виходу з кризи.

5. Аналізування протікання і наслідків кризи.

Проаналізувавши даний підхід автора, можна зробити висновок, що ефективна методологія прогнозування кризи є одним із важливих складових елементів успішної технології антикризового управління. В результаті аналізування позиції автора виникає необхідність сформулювати перелік проблем, що мають бути розв'язані в процесі управління: своєчасність управлінських впливів; нівелювання неприпустимих відхилень фактичних параметрів системи від заданих (плану, нормативу, програми); проблеми розпізнавання та ідентифікації передкризових ситуацій; проблеми запобігання кризи; проблеми життєдіяльності підприємства у кризовому стані; проблеми виходу з кризи та ліквідації її наслідків; методологічні проблеми управління виходу із кризи; фінансово-економічні проблеми управління виходу з кризи; правові проблеми управління виходу з кризи; соціально-психологічні проблеми; проблеми прогнозування кризи; розроблення управлінських рішень в умовах ризику; аналізування та оцінювання кризових ситуацій; інноваційні стратегії поведінки в період кризи; конфліктологічні проблеми управління в умовах кризи; маркетинг поведінки в умовах невизначеності; добір, оцінювання та мотивація персоналу в умовах кризи; інвестиційне проектування.

Основною метою антикризового управління, як і управління економічною безпекою, є захист від зовнішніх і внутрішніх загроз діяльності підприємства. В процесі управління здійснюється регулювання кризових і ризикових ситуацій, їхнє попередження й подолання негативних соціально-економічних наслідків у випадку їхнього настання.

Таким чином, необхідність антикризового управління в умовах забезпечення економічної безпеки полягає в тому, щоб не допустити або вийти з кризи, яка виникла в певній підсистемі підприємства, чи вжити заходи щодо пом'якшення наслідків кризового стану. При цьому необхідно використати основні механізми антикризового управління, тим самим забезпечивши захист. Одним з таких дієвих заходів пропонується застосування технологій спрямованих на персонал, що дозволяє отримати зниження відтоку кадрів, збереження висококваліфікованого персоналу, підвищення робочого стимулу, скорочення кризового періоду, підвищення авторитету керівника, забезпечення ефективності організації в цілому.

Механізм антикризового управління в умовах забезпечення економічної безпеки передбачає поєднання організаційних та економічних заходів у формі методів, інструментів і важелів, що діють на правовій основі та мають на меті прогнозування, попередження, мінімізацію чи усунення зовнішніх і внутрішніх загроз діяльності підприємства (рис. 2). Ці заходи спрямовуються на попередження або усунення кризових явищ, несприятливих для бізнесу загроз.

Розглянемо детальніше поданий на рис. 2 механізм антикризового управління в умовах забезпечення економічної безпеки підприємства.

Чинники виникнення кризи на підприємстві можуть бути зовнішніми, які не залежать від діяльності підприємства, і внутрішніми, які залежать від діяльності підприємства.

Зовнішніми чинниками є зростання інфляції, нестабільність податкової системи, політична нестабільність, нестабільність валютного ринку, зростання безробіття, зниження рівня реальних доходів населення, посилення монополізму на ринку, зниження місткості внутрішнього ринку, стихійні лиха, погіршення криміногенної ситуації та ін.

Рис. 2. Механізм антикризового управління в умовах забезпечення економічної безпеки підприємства

Джерело: розроблено авторами

До внутрішніх чинників можна віднести: низьку конкурентоспроможність продукції, залежність від обмеженого кола постачальника і покупця, низьку продуктивність праці, високі енерговитрати, відсутність гнучкості в управлінні, високий рівень комерційного ризику, недієву систему управління витратами, неефективний фінансовий менеджмент, недостатньо якісну систему бухгалтерського обліку і звітності тощо.

Ефективна система антикризового управління в умовах забезпечення економічної безпеки повинна будуватися на дотриманні наступних принципів:

- своєчасна діагностика кризових ситуацій підприємства;
- швидкість реагування на кризові явища (оперативність прийняття рішень);
- виявлення та використання внутрішніх можливостей недопущення кризи чи виходу підприємств з кризового стану;
- дотримання законодавства та етичних норм при обґрунтуванні антикризових заходів.

В процесі управління важливо виявити чинники, що спричинили кризу на підприємстві. Здійснити це можливо шляхом комплексної діагностики, що виявляє як загрози, так і внутрішні можливості подолання кризи й усунення недоліків роботи підприємства.

Таким чином, послідовність антикризового управління в умовах забезпечення економічної безпеки має бути наступною:

1. Проведення комплексної діагностики зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства.
2. Виявлення причин кризи та рівня загроз.
3. Обґрунтування антикризової стратегії.
4. Розробка системи антикризових планів, проектів, програм.
5. Розробка антикризових заходів.
6. Вибір методів, інструментів та важелів антикризового управління.
7. Контроль антикризових заходів.
8. Оцінка рівня безпечності функціонування підприємства.

Саме на завершальному етапі важливо оцінити досягнутий в процесі антикризового управління рівень економічної безпеки

Оскільки усі кризи різні, то, відповідно, і методи управління мають свої особливості. Система антикризового управління в умовах забезпечення економічної безпеки має наступні властивості. По-перше, рівень кризового стану та рівень економічної безпеки підприємства знаходяться в оберненій залежності (рис. 3).

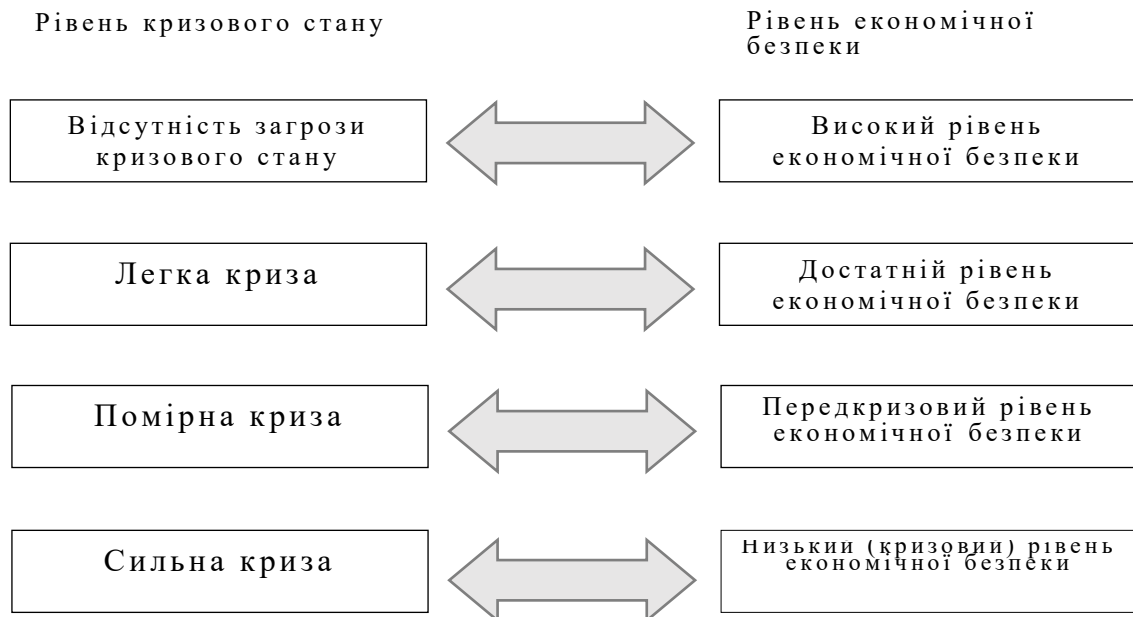

Рис. 3. Взаємозв'язок рівнів кризового стану та рівнів економічної безпеки підприємства
Джерело: розроблено авторами

По-друге, заходи протидії розробляються в залежності від рівня кризового стану. Можна виділити чотири стадії кризи і, відповідно, дії з антикризового управління підприємством на цих стадіях для відновлення безпечного розвитку.

Стадія №1 – «Відсутність кризи». На даній стадії здійснюється діагностика можливих загроз та проводяться заходи підтримання безпечного розвитку.

Стадія №2 – «Легка криза». Ця стадія часто буває прихованою. На ній можуть знижуватися рентабельність і обсяги прибутків, падати ефективність вкладеного капіталу. Це означає, що фінансове положення підприємства нестійке, скорочуються його активи і резерви розвитку. Антикризове управління підприємством на стадії №2 – перегляд стратегії фірми; здійснення заходів, спрямованих на зниження витрат і штату управлінського апарату.

Стадія №3 – «Помірна криза». На цій стадії з'являється збитковість діяльності, відсутні або є нестача власних засобів і резервних фондів, зростає плінність кадрів. Антикризове управління підприємством на стадії №3 – стратегічне управління, що реалізовується завдяки добровільній реструктуризації; здійснюється запуск програми стабілізації фінансово-економічного стану.

Стадія №4 – «Сильна криза». На цій стадії спостерігається гостра неплатоспроможність. Антикризове управління підприємством на стадії №4 характеризується фінансовою нестійкістю підприємства, що може привести до банкрутства, проявами кризових явищ у всіх підсистемах підприємства (фінансовій, виробничій, збутовій, кадровій тощо). Розробляються санаційні заходи, що спроможні вивести підприємство з кризи та відновити платоспроможність.

На сучасному етапі розвитку можна використати різні стратегії для антикризового управління, але найголовнішим є попередження кризи, підготовка до її появи; протидія кризі, уповільнення її процесів; стабілізація ситуації завдяки резервам, додатковим ресурсам; послідовне виведення з кризи. Правильно вибрати ту або іншу стратегію можна виходячи з глибини і характеру кризи, наявного стратегічного потенціалу.

В умовах економічної кризи кожне підприємство є унікальним, саме тому процес обґрунтування та реалізації стратегії для кожного з них буде індивідуальним і залежатиме не лише від зовнішнього та внутрішнього середовищ, а й від їхньої взаємодії. Із урахуванням цього ефективність антикризового управління підприємством визначається тим, наскільки ефективно керівники розробляють і реалізують антикризову стратегію. Так, окремі підприємства розробляють достатньо сильні стратегії, але не можуть успішно втілити їх у практику, а інші навпаки – створюють посередні стратегії, але достатньо ефективно реалізують їх на практиці. Саме з цією метою можна рекомендувати наступне: для того, щоб підприємство досягло максимальних успіхів, менеджери мають ефективно поєднувати процес розроблення стратегії з вдалою її реалізацією.

Отже, чим краще продумана антикризова стратегія і чим реальніше її здійснити, тим більше у підприємства шансів на сильну ринкову позицію. Тому керівникам і менеджерам необхідно, опираючись на теорію циклічного розвитку, не тільки вміти правильно вибрати ту чи іншу стратегію боротьби з кризою, а й володіти технологією її реалізації, прогнозуючи при цьому характер і терміни кризових потрясінь, мінімізуючи їх негативні наслідки.

Важливим є використання стратегічного планування в процесі реалізації антикризової стратегії. Саме відокремлення стратегії від жорстких меж планування, дало змогу виокремити процес реалізації стратегії. Вважаємо, що з цієї позиції стратегічне планування є систематизованим і логічним процесом втілення антикризової стратегії в конкретні антикризові плани, проекти, програми.

Згідно зі системним підходом до стратегічного антикризового управління, авторами якої є А. Штангрет та О. Копилук, можна зробити висновок про значення та необхідність процесу не тільки формування, а й реалізації стратегії виходу з кризи в межах системи стратегічного управління виходу із кризового стану. Поряд із цим, автори пропонують наступні основні етапи розроблення стратегії виходу з кризового стану підприємства, на основі проведення моніторингу зовнішнього та внутрішнього середовища:

1. Аналізування макросередовища, яке умовно можна поділити на чотири сектори (оточення): політичне, економічне, соціальне, технологічне.
2. Аналізування конкурентного середовища за п'ятьма основними складовими: покупці, постачальники, конкуренти всередині галузі, потенційні нові конкуренти, товари-замінники.
3. Аналізування стану підприємства [5].

Однак ми пропонуємо більшу увагу приділити оцінюванню результатів реалізації стратегії з метою передбачення і недопущення кризових ситуацій на підприємстві.

На основі аналізування позиції авторів пропонуємо до наведених етапів розроблення антикризової стратегії долучити наступні:

1. Перегляд місії та системи цілей підприємства, що передбачає їх коригування:

а) коригування місії, яке охоплює:

- проголошення нових переконань та цінностей;
- нові види продукції (послуги);
- ринки, на яких працюватиме підприємство;
- способи виходу на ринок;
- технології, що їх використовуватиме підприємство;
- політика зростання та фінансування.

б) коригування системи цілей (тих результатів, які сприяють виходу з кризи).

Стратегічними цілями мають стати: активізація інноваційної активності підприємств; формування інтеграційних партнерських відносин; підвищення інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку [3, с. 611].

2. Вибір антикризової стратегії. Цей етап здійснюють на основі вибору методів стратегічного аналізу і планування стратегічних альтернатив виходу підприємства з економічної кризи. Також на цьому етапі визначають тактику реалізації вибраної стратегії (оперативне планування).

3. Реалізація стратегії виходу з кризового стану. На цьому етапі здійснюють оцінювання і контроль результатів, отриманих у результаті реалізації даної стратегії.

На основі наукових досліджень, що здійснила З. Юринець, з урахуванням діючих стратегій розвитку функціональних підрозділів підприємства і його загальних цілей, завдань та критеріїв ефективності діяльності автор подала загальну схему вибору стратегії виходу з кризового стану підприємства, котра охоплює наступні етапи: дослідження та діагностування діючої системи управління; встановлення причин виникнення кризової ситуації на підприємстві; розроблення стратегії виходу з кризового стану підприємства; вибір оптимальної стратегії управління підприємством для виходу з кризи і подальшого розвитку підприємства [7].

Однак вважаємо, що для встановлення та передбачення причин виникнення кризової ситуації на підприємстві процес моніторингу має бути окремим етапом у процесі вибору антикризової стратегії підприємства. Поряд із цим, для оптимального вибору стратегії необхідно, щоб процес діагностування охоплював не тільки діючу систему управління, а й реальний стан підприємства в цілому.

Реалізація антикризової стратегії буде найефективнішою за умови, якщо вона поєднуватиметься з діючим набором стратегій і підпорядковуватиметься збалансованій системі цілей. Успіх антикризового управління визначається рівнем готовності підприємства до виходу з кризи, ефективністю безпосереднього протистояння різного роду кризам та рівнем своєчасних профілактичних заходів, а також часовим фактором, тобто тривалістю розроблення стратегії і часом її реалізації.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Механізм антикризового управління в умовах забезпечення економічної безпеки передбачає поєднання організаційних та економічних заходів у формі методів, інструментів і важелів, що діють на правовій основі та мають на меті прогнозування, попередження, мінімізацію чи усунення зовнішніх і внутрішніх загроз діяльності підприємства. Визначена послідовність етапів антикризового управління, що сприятиме забезпеченню високого рівня економічної безпеки: 1) проведення комплексної діагностики зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства; 2) виявлення причин кризи та рівня загроз; 3) обґрунтування антикризової стратегії; 4) розробка системи антикризових планів, проектів, програм; 5) розробка антикризових заходів; 6) вибір методів, інструментів та важелів антикризового управління; 7) контроль антикризових заходів; 8) оцінка рівня безпечності функціонування підприємства. Дотримання принципів та послідовності антикризового управління сприятиме досягненню безпечного розвитку та подоланню різних видів кризи на підприємстві.

Подальші дослідження спрямовуватимуться на поглиблене вивчення методів та інструментів антикризового управління в розрізі різних антикризових стратегій підприємств.

Джерела та література

1. Кривов'язюк І. В., Стрільчук Р. М. Діагностика кризового стану інноваційно активних машинобудівних підприємств на базі дискримінантної моделі. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 7. С. 454-465.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 26.04.2019).
3. Сак Т. В. Діагностика причин кризи машинобудівних підприємств України. *Економіка та суспільство*. 2018. №19. С. 604-611.
4. Скібіцький О. М. Антикризовий менеджмент : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2009. 568 с.
5. Штангрет А. М., Копилюк О. І. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. К. : Знання, 2007. 335 с.
6. Штангрет А. М., Караїм М. М. Антикризове управління фінансовою безпекою підприємства: теоретичні аспекти. *Економічний вісник університету*. 2013. Вип. 20(1). С. 178-182.
7. Юринець З., Байда Б. Економічна безпека підприємництва України: теорія, практика, напрями зміцнення : монографія; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка. 2014. 184 с.

References

1. Kryvovyazyuk I. V., & Strilchuk R. M. (2016). Diahnostyka kryzovoho stanu innovatsiino aktyvnykh mashynobudivnykh pidpriemstv na bazi dyskryminantnoi modeli [Strategic opportunities management at engineering enterprises]. *Aktual'ni problemy ekonomiky - Actual problems of the economy*, 7, 454-465 [in Ukrainian].
2. Sait «Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy» [State «Statistics Service of Ukraine»]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Sak T. V. (2018). Diahnostyka prychn kryzy mashynobudivnykh pidpriemstv Ukrainy [Diagnostics of the causes of machine-building enterprises crisis in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo - Economics and Society*, 19, 604-611 [in Ukrainian].
4. Skibitskyi O. M. (2009). *Antykryzovi menedzhment* [Anticrisis management]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Shtanhret A. M., & Kopyliuk O. I. (2007). *Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom* [Anticrisis management of the enterprise]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
6. Shtanhret A. M., & Karaim M. M. (2013). Antykryzove upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstva: teoretychni aspekty [Anti-crisis management of financial security of an enterprise: theoretical aspects]. *Ekonomichniy visnyk universytetu – Economic Herald of the University*, 20, 178-182 [in Ukrainian].
7. Yurynets Z., & Baida B. (2014). *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: teoriia, praktyka, napriamy zmitsnennia* [Economic security of Ukrainian business: theory, practice, directions of strengthening]. Lviv : LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].

Стаття надійшла в редакцію 16.05.2019 р.

РОЗДІЛ IV

Регіональна економіка та економіка природокористування

УДК 332.146.2

Коротя Мирослав,
аспірант,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; e-mail: myroslav.korotya@vlgas.com.ua
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-75-82>

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ГАЗОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ РЕГІОНАХ

В статті досліджено інституційне забезпечення діяльності газотранспортних підприємств. Окреслено організаційно-економічний базис функціонування газотранспортних підприємств. Здійснено огляд теоретичних підходів до розуміння «газотранспортне підприємство» та шляхом систематизації дано уніфіковане визначення даного поняття. Простежено діюче нормативне забезпечення існування газотранспортної сфери. Розроблено організаційно-економічний базис забезпечення діяльності газотранспортних підприємств, запропоновано наступні організаційно-економічні шляхи ефективності діяльності газотранспортних підприємств.

У напрямі лібералізації національного газового ринку:

- дотримання правил та обов'язків Енергетичної стратегії України на період до 2030 року;
- збільшення частини залучення приватного капіталу;
- підвищити якість наданих газових послуг;
- залишити трансакційні витрати;
- адаптувати вихідні положення Кодексу газотранспортної сфери.

Ключові слова: газотранспортне підприємство, інституційне забезпечення, енергетична стратегія, логістична стратегія, лібералізація ринку.

Коротя Мирослав,
аспірант,
Восточноєвропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования,
г. Луцк; e-mail: myroslav.korotya@vlgas.com.ua

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ГАЗОТРАНСПОРТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УКРАИНЕ И ЕЕ РЕГИОНАХ

В статье исследованы институциональное обеспечение деятельности газотранспортных предприятий. Определены организационно-экономический базис функционирования газотранспортных предприятий. Осуществлен обзор теоретических подходов к пониманию «объединением» и путем систематизации дано унифицированное определение данного понятия. Прослежено действующее нормативное обеспечение существования газотранспортной сферы. Разработан организационно-экономический базис обеспечения деятельности газотранспортных предприятий, предложены следующие организационно-экономические пути эффективности деятельности газотранспортных предприятий.

В направлении либерализации национального газового рынка:

- соблюдение правил и обязанностей Энергетической стратегии Украины на период до 2030 года;
- увеличение части привлечения частного капитала;

- повысить качество предоставляемых газовых услуг;
- оставить трансакционные издержки;
- адаптировать исходные положения Кодекса газотранспортной сферы.

Ключевые слова: газотранспортное предприятие, институциональное обеспечение, энергетическая стратегия, логистическая стратегия, либерализация рынка.

Korotya Miroslav,
graduate student,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Analytical Economics and Nature Management,
Lutsk; e-mail: miroslav.korotya@vlgas.com.ua

THE ROLE AND VALUE OF GAS TRANSPORT ENTERPRISES IN UKRAINE AND ITS REGIONS

The Institutional provision of gas transportation enterprises activity was investigated in the article. The organizational and economic basis of functioning of gas transport enterprises is Outlined. A review of theoretical approaches to understanding "gas transportation enterprise" and by systematization given a unified definition of the concept is Carried out. The functioning normative provision of the gas transportation sphere existence is Traced. The organizational and economic basis of providing the activity of gas transport enterprises is proposed, the following organizational and economic ways of efficiency of gas transport enterprises activity are offered.

A Key tool for management entities in the conditions of managed and sustainable development is to develop separate processes of interaction between institutional subjects. Among the considerable number of instruments should be selected: economic, economic, market, social, managerial, organizational and economic, etc.

The nitrogen transport enterprises are one of the elements of strategically important gas transportation industry, forming the impact of social and economic character on the life level and energy dependence. Consumers for today, forming market demand, require the gas transport enterprise of high quality services, the main parameters of which is the continuity, reliability, chemical-physical characteristics, optimal technological indicators, etc.

However, it is necessary to note that these areas are not sufficiently justified today, and therefore in Ukraine there is no necessary institutional provision to implement these organizational transformations. As for the form of ownership, its choice is due To a significant number of factors, so all decisions on its change for the objects of the gas transportation system should be sufficiently grounded, and thus the possible variant of development is a combination of several different forms.

It is Worth noting that for the enterprises of the gas transportation system of Ukraine, which are natural monopolies, there are no competitors in the spheres of establishment of standards and improvement of activity, so they, despite the form of ownership, are considerably limited in Responsibility to consumers. So, first of all, it is important to deprive Functioning of the gas transport system and harmonization of relations between the State, gas transport enterprises and consumers is possible due to introduction of effective organizational and investment regulation of their activity. In Particular, the main provisions would have to be focused on the.

Thus, the conclusion is that the most important factor of influence on the efficiency of enterprises of gas transportation sphere is institutional system of interaction of all institutions, which forms the necessary institutional environment with the existing harmonious relations between its Elements.

Key words: gas transport company, institutional support, energy strategy, logistic strategy, liberalization of the market.

Постановка проблеми. Ключовим інструментом для органів управління суб'єктів господарювання в умовах керованого та поступально-сталого розвитку є розробка окремих процесів взаємодії між інституційними суб'єктами. Серед чималої кількості інструментів слід виділяти: економічні, господарські, ринкові, соціальні, управлінські, організаційно-економічні, тощо. Особливу дієвість інструментів можна відмітити в результаті їх сукупності. [14]. Організаційно-економічний механізм мав би включати дві підсистеми, а також повинен підвищувати ефективність діяльності, як функції співставлення витрат та доходів підприємства. В результаті аналізу існуючих підходів варто узагальнити суть та значення організаційно-економічного механізму, під яким пропонуємо розуміти сукупність певних управлінських дій націлених на організацію взаємодії між елементами системи з метою гармонізації інтересів в процесі прогнозування чинників впливу зовнішнього та внутрішнього середовища певної сфери [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням процесу становлення, розвитку та перспектив науково-технічного потенціалу нафтогазової промисловості в Україні займалися такі вітчизняні і зарубіжні вчені як С. Антекар, Л. Баб'як, Г. Бурлак, Д. Джонстон, А. Дронов, Д. Ергин, А. Лосицький, Д. Мамзелев, А. Молчанов, Г. Кіщено, А. Коршак, А. Рузманов, Н. Тимохіна, М. Топилка, А. Шаммазова, Р. Шерстюк, А. Шидловський, Р. Шульман, Однак, дослідження періодизації становлення нафтогазової промисловості України на сьогодні залишається недостатнім.

Постановка завдання. Метою статті є: теоретичні та практичні аспекти діяльності газотранспортних підприємств в контексті інституціоналізації національного ринку газу.

Основні положення та результати дослідження проявляються в наступних завданнях:

- розкрити зміст організаційно-економічного базису в діяльності газотранспортних підприємств;
- розширити теоретичні підвалини газотранспортних підприємств з огляду на їх соціальну та економічну залежність;
- здійснити огляд діючих нормативно-правових засад функціонування ГТП;
- запропонувати модель організаційно-економічного базису забезпечення діяльності газотранспортних підприємств;
- окреслити пріоритетні напрями ефективного та безперервного функціонування ГТП.

Виклад основного матеріалу. Відтак, газотранспортні підприємства (ГТП) є одним з елементів стратегічно важливої газотранспортної галузі, формуючи вплив соціального та економічного характеру на життєвий рівень та енергетичну залежність. Споживачі на сьогодні, формуючи ринковий попит, потребують від газотранспортного підприємства послуг високої якості, основними параметрами якої є безперервність, надійність, хіміко-фізичні характеристики, оптимальні технологічні показники, тощо.

Непроста ситуація на українських підприємствах під час економічної кризи, відсутність потрібного розвитку і навіть стабільності показує, що можливості були враховані не повністю і не всі ресурси використано. Сьогодні стан ГТП отримує особливе значення, звертаючи увагу на сьогоднішню фінансово-політичну ситуацію, за якої Україні необхідно чи не найбільше залучення інвестицій, за весь час її існування.

В нормативно-правовій базі відсутнє єдине визначення терміну «газотранспортне підприємство», незважаючи на те, що є чимало тлумачень самого терміну. Саме тому, на нашу думку є доцільним навести нижче основні визначення, які відображено в постановах та наказах КМУ, НАК «Нафтогаз України», НКРЕКЕ тощо [8], - в Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил надання населенню послуг з газопостачання» № 2246 від 09.12.1999 р. [5]. Підприємство з експлуатації споруд систем газопостачання і газопроводів, яке надає послуги по транспортуванню газу газотранспортного підприємства до споживача, а також забезпечує йому послуги з технічного обслуговування та ремонту та монтажу газопроводів і внутрішньо-будинкових систем газопостачання на підставі відповідної ліцензії;

- Наказ «Нафтогаз України» «Про затвердження Порядку доступу до газотранспортної системи № 79 від 26.03.2001 р.» [2] підприємство, що здійснює транспортування природного газу газорозподільними газотранспортними мережами безпосередньо до споживачів і у якого газорозподільні мережі та інші виробничі об'єкти перебувають на правах власності чи на інших законних підставах;

- в Постанові НКРЕ «Про затвердження Алгоритму розподілу коштів, що надходять на поточні рахунки із спеціальним режимом використання газопостачальних підприємств» №759 від 12.07.2000 р. [6] суб'єкт господарювання, що здійснює діяльність з розподілу природного газу шляхом його транспортування розподільними трубопроводами, які перебувають у його власності чи користуванні;

- в Наказі Мінпаливенерго України «Про затвердження Правил обліку природного газу під час його транспортування газорозподільними мережами постачання та споживання» №618 від 27.12.2005 р. [1] - суб'єкт господарювання, що здійснює діяльність з розподілу природного і нафтового газу шляхом розподільними трубопроводами, які перебувають у його власності чи користуванні та обумовлюють якісне постачання та надання інших допоміжних послуг;

- Постанова НКРЕ «Про затвердження Алгоритму розподілу коштів, що надходять на поточні рахунки із спеціальним режимом використання гарантованих постачальників природного газу» №1000 від 02.08.2012 р. [6] – суб'єктом господарювання, котрий діє на підставі ліцензії здійснює

послуги по транспортуванню природного газу газорозподільними мережами споживачам, які є власниками цим мереж та інших виробничих об'єктів, які в свою чергу здійснює функції оперативно-технологічного призначення.

Окрім послуг з постачання промисловим та комунальним споживачам природного газу газорозподільні підприємства виконують такі види робіт як: роботи по ліквідації наслідків аварій в дворових газопроводах та внутрішньо-будинкових системах газопостачальних системах, які можуть призвести до нещасних випадків (цілодобово виконують бригади аварійно-диспетчерських служб за кошти цих організацій); перевірку стану газових лічильників і цілісності розміщених на них пломб, а також на газових пристроях та приладах, які в даний момент є відключеними від системи газопостачання; припиняють постачання газу споживачам у випадках, передбачених пунктом 6 «Правил надання населенню послуг з газопостачання».

Тому, виходячи із наведених вище пояснень поняття ГТП, варто запропонувати саме те визначення, що на нашу думку, зможе найкраще відобразити його сутність: газорозподільне підприємство – це суб'єкт господарювання, який здійснює транспортування газу на підставі ліцензії від газопостачальної організації безпосередньо до споживача, надаючи послуги із технічного обслуговування і ремонту газорозподільних мереж, які перебувають у власності ГТП або у користуванні на законних підставах [8].

Система розподільчих газопроводів середнього і низького тисків а також діяльність в даній сфері належать до природної монополії та складають єдиний техніко-технологічний комплекс державного значення. Україна визнала, що він не підлягає приватизації та передала його у користування підприємств газопостачання. Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» є органом, який уповноважений безпосередньо здійснювати контроль використання державного майна та втілення єдиної технічної політики [8].

Газотранспортні підприємства є монопольними утвореннями, якими опікується держава. Проте всі облгази – публічні акціонерні товариства, частка держави в них здебільшого складає більше 25% плюс одна акція, але це не надає достатньо можливостей для ефективного управління корпоративними правами держави.

Оскільки незалежний регулюючий орган управляє процесами встановлення регульованих тарифів та прийняттям інших рішень, порівняно з малим бізнесом дані підприємства будуть постійно у виграші. Проте справа не лише в матеріальному становищі на газорозподільних підприємствах. На підприємства газорозподільної сфери першочерговими здійснюють вплив інші чинники. Серед них є роль та значення самих підприємств в процесі суспільного відтворення. Сьогодні підприємство може, функціонувати та забезпечувати споживачів послугами із газорозподілу, отримувати прибуток та розподіляти його на виплату дивідендів і використовувати інвестиційні кошти ефективно, та резервувати ресурси на випадок непередбачуваних обставин [8].

Активи, якими розпоряджаються газорозподільні підприємства відносять до критичних інфраструктур, що визнані в роботі активами, які мають значне значення для того щоб підтримувати життєво важливі соціальні функції, здоров'я, економічне і соціальне благополуччя людей та порушення й руйнування яких матиме чималий вплив на державу в процесі її неспроможності підтримувати дані функції [16].

Незважаючи на вищесказане, ГТП використовує частину газових ресурсів для власних потреб, втрачає їх під час процесу транспортування і зберігання. Отже, для того щоб визначити раціональність використання витрат ГТП, на нашу думку, предметом аналізу має бути структура витрат за напрямками їх виникнення та використання, включно з витратами на виробництво, реалізацією послуг та виконання робіт, витратами для надання послуг споживачам, обслуговування газопостачальної системи.

Кожна група може поділитися за елементами, зокрема згідно до затвердженої НКРЕУ «Методики розрахунку тарифів на транспортування та постачання природного газу для підприємств із газопостачання і газифікації витрат» за даними ознаками: матеріальні витрати; оплата праці та соціальні нарахування; амортизація; поліпшення основних фондів; інші витрати, включно з послугами зв'язку, орендою послуг, вартістю технологічної води, канцелярськими витратами, відрядженнями, платою за землю, відсотками за кредит, послугами сторонніх організацій, витратами на охорону, тощо.

Саме тому, на нашу думку, основними цілями-орієнтирами ГТП мають бути: логістика політика, ефективне управління фінансами, стратегічне довгострокове планування і управління виробництвом, гармонізація взаємовідносин з партнерами і клієнтами, здійснення розподілу газових потоків, сервісне обслуговування, матеріальне стимулювання, управління якістю (Рис. 1).

Рис. 1. Організаційно-економічний базис забезпечення діяльності газотранспортних підприємств

* Розроблено автором на основі даних [8].

На нашу думку, управління якістю є основним орієнтиром, адже саме від неї залежить ефективність реалізації всіх інших орієнтирів. На нашу думку, завжди буде існувати попит на продукти ГТП, при цьому потрібно забезпечувати стандартні параметри якості, а саме: калорійність (температура горіння), тиск, вологість, температура, коефіцієнт стиснення, безперервність, енергоефективність, надійність, інноваційність [7,8].

З врахуванням теперішніх реалій української економіки, за яких впроваджуються жорсткі бюджетні обмеження використання коштів на капітальні потреби, можна сказати, що незважаючи на можливість значних зрушень в довгостроковому періоді, в короткостроковому, рівень енергоефективності газорозподільних підприємств може знизитись. Згідно з результатами дослідження, на нашу думку, варто створювати Український банк розвитку, Фонд фінансування інвестиційно-інноваційних проектів, що буде сприяти збільшенню рівня інвестицій в економіку України.

За умов, коли ГТП стають лише ринковими «гравцями» і самостійно вирішують тільки питання з відтворення свого капіталу, газотранспортні підприємства досі регулюються державою, а тому менеджмент потенціалу в них набуває державного значення [7].

Висновки. Отже, для безперерйного функціонування ГТП та забезпечення необхідного інституційного осередку варто визначити наступні організаційно-економічні підвалини :

1. Енергетична стратегія України на період до 2030 року. Серед напрямів розвитку української газотранспортної системи за її допомогою визначено наступні трансформації в організації: приватизацію газотранспортної системи і передача її в концесію, формування консорціуму міждержавної системи газотранспортування [10]. Проте, потрібно звернути увагу, що ці напрями сьогодні не є достатньо обґрунтованими, і тому в Україні відсутнє необхідне інституційне забезпечення для того щоб впроваджувати зазначені організаційні трансформації. Щодо форми власності, її вибір зумовлений значною кількістю факторів, тож всі рішення про її зміну для об'єктів газотранспортної системи мають бути досить обґрунтованими, а отже, можливим варіантом розвитку є поєднання кількох різних форм.

Чимало науковців є переконаними, що в умовах складнішого інституційного середовища підвищується ймовірність ефективного застосування приватної і державної форм власності, а комунальну форму власності буде доцільно використовувати при наявності примітивного інституційного середовища.

Варто звернути увагу, що для підприємств газотранспортної системи України, які є природними монополіями, фактично не існує конкурентів в сферах встановлення стандартів і покращення діяльності, тому вони, не дивлячись на форму володіння, значно обмежені у відповідальності перед споживачами. Тому, насамперед важливо позбавитись недоліків функціонування газотранспортної системи та гармонізувати відносини між державою, газотранспортними підприємствами і споживачами можливо завдяки впровадженню дієвого організаційно-інвестиційного регулювання їх діяльності. Зокрема, основні положення мали б зосереджуватися в наступному:

2. Приватизація ГТС та процес залучення приватного капіталу. Однак сучасні економічні реалії життя не прогнозують ефекту від цього, навіть при вдосконаленні інституційного забезпечення [11]. Очевидно, причиною цього є відсутність адаптованих інституційних механізмів, що могли б забезпечити рівний та вільний доступ до активів. В умовах приватизації це мало б здійснюватися за допомогою персональних зв'язків та знайомств, неефективності правового супроводу, закритості даних, та надзвичайно високих трансакційних витрат.

3. Недостатнє інституційне середовище спричиняє появу недобросовісних взаємовідносин між споживачами і постачальниками газу, а існуючий нормативно-правовий базис не підсилює мотивацію до відповідальності перед споживачами природного газу. Створення інституційних механізмів взаємоконтролю та взаємозалежності дозволить підвищити ефективність функціонування суб'єктів газотранспортного ринку, вплинувши на якість газу та послуг, що отримують споживачі. Окрім зазначеного, це може бути стимулом суб'єктам ринку до енергозбереження, бережного ставлення до навколишнього середовища, раціонального використання ресурсів [11].

4. Приналежність газотранспортних підприємств до частини вертикально інтегрованої структури дозволяє впроваджувати положення інституціональної теорії, яка пояснює високі трансакційні витрати результатом діяльності даної вертикалі, де інформаційні інституції впливають на зменшення трансакційних витрат. Негативним проявом та обмеженістю конкурентного середовища провокуються прояви виникнення тінювих проявів [12]. Ресурсне забезпечення розвитку підприємств газотранспортної системи щодо прийняття ефективних рішень стосовно управління ними, суттєво ускладнюються ієрархічною структурою НАК «Нафтогаз України» [3].

В такому випадку, є відсутніми системотворчі елементи, котрі мають забезпечувати взаємодію з суспільними інституціями та домінуючими ринковими інститутами. При залученні передових інноваційних технологій, цільових інвестиційних вкладень, правової адаптативної політики, можна досягти оптимальних взаємозв'язків між суб'єктами на вітчизняному газотранспортному ринку [9].

Отже, напрошується висновок, що найбільш важливим чинником впливу на дієвість підприємств газотранспортної сфери є інституційна системна взаємодія всіх інституцій, котра формує необхідне інституційне середовище з наявними гармонізованими зв'язками між її елементами.

Джерела та література

1. Про затвердження Правил обліку природного газу під час його транспортування газорозподільчими мережами постачання та споживання : Наказ Мінпаливенерго України від 27 грудня 2005 року, (№618). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0067-06>.
2. Про затвердження Порядку доступу до газотранспортної системи : Наказ «Нафтогаз України» від 26 березня 2001 року (№79)/ URL: <http://ukrpetroleum.com/ua/nakaz-pro-zatverdjennya-poryadku-dostupu>.
3. Офіційний сайт НАК «Нафтогаз» URL: <http://www.naftogas.com/www/3/nakweb.nsf?Open>.
4. Про затвердження Алгоритму розподілу коштів, що надходять на поточні рахунки із спеціальним режимом використання газопостачальних підприємств : Постанова НКРЕ від 12.07.2000 р. (№759): http://www2.nerc.gov.ua/control/uk/publish/article/main?art_id=76607&cat.
5. Про затвердження Правил надання населенню послуг з газопостачання : Постанова кабінету міністрів України від 09 грудня 1999 року (№ 2246). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-99-п>.
6. Про затвердження Алгоритму розподілу коштів, що надходять на поточні рахунки із спеціальним режимом використання гарантованих постачальників природного газу : Постанова НКРЕ від 02 серпня 2012 року (№1000) URL: <http://www3.nerc.gov.ua/index.php?id=449>.
7. Гораль Л. Т. Аналіз макросередовища функціонування газотранспортних підприємств в контексті використання їх потенціалу. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України, 2015. 1 (111). С. 122-126.

8. Гораль Л. Т., Король С. В. Орієнтири для розвитку газорозподільних підприємств України. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка*, 2016. Вип. 1. С. 120-124.
9. Дзьоба О. В., Лінчевська Н. М. Ефективність чинного організаційно-економічного механізму управління інноваційно-інвестиційної діяльністю газотранспортних підприємств. *Соціально-економічна інтеграція України у глобальну інноваційну економіку : досвід підприємств та регіонів : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Черкаси, 26-27 вересня 2014 року*. Черкаси, 2014. С.22-25.
10. Енергетична стратегія України до 2030 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc>.
11. Король С. В. Інвестиційно-інноваційний механізм управління газорозподільних підприємств. *Сборник публикаций мультидисциплинарного научного журнала «Архивариус» по материалам IV з. Киев : сб. ст. (уровень стандарта, академический уровень)*. К.: Архивариус, 2015. С. 44-50.
12. Коротя М. І. Етапи становлення нафтогазової промисловості в Україні. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. №1(9). С. 76-81.
13. Павлов К. В., Коротя М. І. Шляхи забезпечення енергоефективного будівництва на регіональних ринках нерухомості. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 1 (9). С. 109-116.
14. Стрішенець О. М., Коротя М. І., Новосад О. В. Диверсифікація інноваційних заходів на газорозподільних підприємствах України в контексті європейського досвіду. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2018. № 2 (14).С. 7-13.
15. Через газотранспортну систему транспортується якісний природний газ. URL:<http://utg.ua/utg/media/news/2015/3/cerez-gazotransportnu-sistemu-transportutsya-yakisnij-prirodnij-gaz.html>].
16. COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT on a new approach to the European Programme for Critical Infrastructure Protection. / Making European Infrastructures Brussels, 28.8.2013 – SWD(2013) 318 final more secure. – 17 p. URL:http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/crisis-and-terrorism/critical-infrastructure/docs/swd_2013_318_on_epcip_en.pdf.

References

1. Nakaz Minpalyvenerho Ukrainy «Pro zatverdzhennya Pravyl obliku pryrodnoho hazu pid chas yoho transportuvannya hazorozpodil'chymy merezhamy postachannya ta spozhyvannya» [The Order of the Ministry of Fuel and Energy of Ukraine «On Approval of the Rules for the Recording of Natural Gas during its Transport by Gas Distribution Networks of Supply and Consumption»]. (n.d.). zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0067-06> [in Ukrainian].
2. Nakaz «Naftohaz Ukrayiny» «Pro zatverdzhennya Poryadku dostupu do hazotransportnoyi systemy» [The order of Naftogaz of Ukraine "On Approval of the Procedure for Access to the Gas Transportation System"]. (n.d.). ukrpetroleum.com/ua. Retrieved from <http://ukrpetroleum.com/ua/nakaz-pro-zatverdzhennya-poryadku-dostupu> [in Ukrainian].
3. Ofitsiyyny sayt NAK «Naftohaz» [Official site of «Naftogaz » NJSC]. (n.d.). naftogas.com.ua. Retrieved from <http://www.naftogas.com/www/3/nakweb.nsf?Open> [in Ukrainian].
4. Postanova NKRE «Pro zatverdzhennya Alhorytmu rozpodilu koshtiv, shcho nadkhodyat' na potochni rakhunky iz spetsial'nym rezhymom vykorystannya hazopostachal'nykh pidpryyemstv» [NERC Resolution "On Approval of the Algorithm for Distribution of Funds Accrued to Current Accounts with a Special Regime for Use of Gas Supply Companies"]. (n.d.). [nerc.gov.ua](http://www2.nerc.gov.ua) Retrieved from http://www2.nerc.gov.ua/control/uk/publish/article/main?art_id=76607&cat_id=34446 [in Ukrainian].
5. Postanova kabinetu ministriv Ukrayiny «Pro zatverdzhennya Pravyl nadannya naseleennyu posluh z hazopostachannya» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Rules for Provision of Services to the Gas Supply to the Population"]. (n.d.). zakon3.rada.gov.ua Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-99-п> [in Ukrainian].
6. Postanova NKRE «Pro zatverdzhennya Alhorytmu rozpodilu koshtiv, shcho nadkhodyat' na potochni rakhunky iz spetsial'nym rezhymom vykorystannya harantovanykh postachal'nykh pryrodnoho hazu» [Postanova NKRE «Pro zatverdzhennya Alhorytmu rozpodilu koshtiv, shcho nadkhodyat' na potochni rakhunky iz spetsial'nym rezhymom vykorystannya harantovanykh postachal'nykh pryrodnoho hazu»]. (n.d.). [nerc.gov.ua](http://www3.nerc.gov.ua) Retrieved from <http://www3.nerc.gov.ua/index.php?id=4497> [in Ukrainian].
7. Goral, L.T. (2015). Analiz makroseredovyshcha funktsionuvannya hazotransportnykh pidpryyemstv v konteksti vykorystannya yikh potentsialu [Analysis of the macro environment of the operation of gas transport companies in the context of the use of their potential]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny - Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 1 (111), 122-126 [in Ukrainian].

8. Goral, L.T. (2016). Orientyry dlya rozvytku hazorozpodil'nykh pidpryyemstv Ukrayiny [Landmarks for the Development of Gas Distribution Companies of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu. Ser. : Ekonomika - Scientific Bulletin of the Mukachevo State University. Ser : Economics*, 1, 120-124 [in Ukrainian].
9. Dzioba, O.V. (2014). Efektyvnist' chynnoho orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnya innovatsiyno-investytsiynoyi diyal'nisty hazotransportnykh pidpryyemstv [Efficiency of the current organizational and economic mechanism of management of innovation and investment activity of gas transport companies]. Proceedings from MIIM '12: *Mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiya «Sotsiol'no-ekonomichna intehratsiya Ukrayiny u hlobal'nu innovatsiynu ekonomiku : dosvid pidpryyemstv ta rehioniv» - Materials of the International Scientific and Practical Conference «Socio-economic integration of Ukraine into the global innovation economy: the experience of enterprises and regions»*. (pp. 22-25). Cherkasy: CHTTU [in Ukrainian].
10. Enerhetychna stratehiya Ukrayiny do 2030 [Energy Strategy of Ukraine till 2030] (n.d.). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc> [in Ukrainian].
11. King, S.V. (2015). Infestytsiyno-innovatsiynny mekhanizm upravlinnya hazorozpodil'nykh pidpryyemstv [Infectious-innovative mechanism of management of gas-distributing enterprises]. *Sbornyk publikatsiy mul'tydystypynarnoho nauchnoho zhurnala «Arkhivaryus» po materyalam IV h. Kyev - Collection of publications of the multidisciplinary scientific journal "Archivist" on the materials of the IV th Kyiv. Archivarius* [in Ukrainian].
12. Korotya, M.I. (2017). Etapy stanovlennya naftohazovoyi promyslovosti v Ukrayini [Stages of the formation of the oil and gas industry in Ukraine] *Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky - Economic Journal of the East European National University named after Lesia Ukrainka*. L.G. Lypych, & M.B. Kulinich (Ed.). Lutsk: Tower-Druk, Vols. 1(9) [in Ukrainian].
13. Pavlov, K.V., & Korotya, M.I. (2017). Shlyakhy zabezpechennya enerhoefektyvnoho budivnytstva na rehional'nykh rynkakh nerukhomosti [Ways of providing energy-efficient construction on the regional real estate markets]. *Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky - Economic Journal of the East European National University named after Lesia Ukrainka*. L.G. Lypych, & M.B. Kulinich (Ed.). Lutsk: Tower-Druk, Vols. 1(9) [in Ukrainian].
14. Strishnets, O.M. & Korotya, M.I. & Novosad, O.V. (2018). Dyversyfikatsiya innovatsiynnykh zakhodiv na hazorozpodil'nykh pidpryyemstvakh Ukrayiny v konteksti yevropeys'koho dosvidu [Diversification of Innovative Measures at Gas Distribution Companies of Ukraine in the Context of European Experience]. *Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky - Economic Journal of the East European National University named after Lesia Ukrainka*. L.G. Lypych, & M.B. Kulinich (Ed.). Lutsk: Tower-Druk, Vols. 2(14) [in Ukrainian].
15. Cherez hazotransportnu systemu transportuyet'sya yakisnyy pryrodnyy haz [High-quality natural gas is transported through the gas transportation system]. Cherkasy: CHTTU. Retrieved from <http://utg.ua/utg/media/news/2015/3/cerez-gazotransportnu-sistemu-transportutsya-yakisnij-prirodnyj-gaz.html> [in Ukrainian].
16. COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT on a new approach to the European Programme for Critical Infrastructure Protection. / Making European Infrastructures Brussels, 28.8.2013 – SWD(2013) 318 final more secure. – 17 p. URL:http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/crisis-and-terrorism/critical-infrastructure/docs/swd_2013_318_on_epcip_en.pdf.

Стаття надійшла в редакцію 10.04.2019 р.

УДК 338.45(477):620.9]:34

Новосад Оксана,
аспірант,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування;
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0001-7156-643X
e-mail: novosad_ox@ukr.net
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-82-88>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ РОЗПОДІЛЕННЯ ГАЗУ В РЕГІОНІ

У статті розглянуто основні та вторинні нормативно-правові акти, що забезпечують процес регулювання у газорозподільних мережах (ГРМ); проаналізовано особливості законодавства, щодо взаємодії постачальника та споживача природного газу стосовно укладання договорів, надання послуг та їх оплати, відповідальності сторін та ін.; з'ясовано практичну необхідність функціонування чіткої регулюючої бази, що є запорукою прийняття вірних рішень, уникнення спірних питань між постачальниками та споживачами природного газу, підвищення ефективності роботи суб'єктів господарювання; обґрунтовано необхідність змін та вдосконалень у законодавстві за для отримання можливості формування конкурентного ринку газу з метою виходу на рівень європейських країн.

Ключові слова: договір, побутовий споживач, транспортування газу, розподіл природного газу, газорозподільні мережі.

Новосад Оксана,
аспірант,
Восточноєвропейський національний університет імені Леси Українки,
кафедра аналітичної економіки і природопольовання;
г. Луцк; ORCID ID 0000-0001-7156-643X
e-mail: novosad_ox@ukr.net

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ И РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССА РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ГАЗА В РЕГИОНЕ

В статье рассмотрены основные и вторичные нормативно-правовые акты, обеспечивающие процесс регулирования в газораспределительных сетях (ГРС); проанализированы особенности законодательства, по взаимодействию поставщика и потребителя природного газа по заключению договоров, предоставления услуг и их оплаты, ответственности сторон и др.; выяснено практическую необходимость функционирования четкой регулирующей базы, что является залогом принятия верных решений, избежания спорных вопросов между поставщиками и потребителями природного газа, повышения эффективности работы субъектов хозяйствования; обоснована необходимость изменений и усовершенствований в законодательстве ради получения возможности формирования конкурентного рынка газа с целью выхода на уровень европейских стран.

Ключевые слова: договор, бытовой потребитель, транспортировка газа, распределение природного газа, газораспределительные сети.

Novosad Oksana,
Postgraduate, Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Analytical Economics and Nature Management;
Lutsk; ORCID ID 0000-0001-7156-643X
e-mail: novosad_ox@ukr.net

LEGAL AND REGULATORY FRAMEWORK OF GAS DISTRIBUTION PROCESS IN THE REGION

The article deals with the main and secondary normative legislative instruments providing the regulation process in gas distribution networks (TMG). The peculiarities of the legislation concerning the interaction of the supplier and consumer of natural gas with regard to the conclusion of contracts on transportation and distribution of gas as well as the provision of supply services and their payment. It analyzes the volumes of consumption, quality of received gas, ensuring a high level of consumers' rights and interests protection, liability of the parties etc.

The practical necessity of a clear regulatory framework functioning, which is the key to making the right decisions, avoiding controversial issues between suppliers and consumers of natural gas, improving the efficiency of business entities are determined.

It describes the main provisions of the Law of Ukraine "On the Natural Gas Market", the codes of gas transportation and gas distribution systems, the standard contracts for the supply and distribution of gas adopted in 2015 and reveals the key objectives and functions, the powers and procedure for their implementation of the National Commission carrying out state regulation in the fields of energy and utilities. Thus the very principled position of the National Commission which is a state regulator in the energy and utilities sectors will ensure equal rights for all

participants of the gas market and as a result will enable the formation of a competitive market on which the consumer will play a major role. Such a position of supplier companies competing for the consumer will lead to positive changes such as lower prices and service improvement.

In general the paper substantiates the need for changes and improvements in legislation to allow the formation of a competitive gas market to reach the level of European countries.

Key words: natural gas market, distribution agreement, supply contract, gas transportation system operator, regulator, household consumer, gas transportation, natural gas distribution, gas distribution networks.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день, чітка нормативно-правова база є запорукою успішного функціонування будь-якої галузі економіки. Саме діяльність у сфері постачання та розподілу природного газу – та галузь, де недосконалість законодавчої бази у відносинах між суб'єктами ринку природного газу призводить до прийняття невірних рішень, спричиняє виникнення спірних питань між постачальниками та споживачами природного газу, знижує ефективність роботи суб'єктів господарювання, ускладнює державний контроль за дотриманням діючих законодавчих актів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різні часи вченими досліджувалися правові аспекти, що регулюють взаємовідносини суб'єктів ринку природного газу. Питання дослідження функціонування газорозподільних мереж та норми їх взаємовідносин у роботі зі споживачами розкрили у своїх працях такі вчені, як В. Гораль, С. Мацола, С. Груб'як, М. Топоркова, Р. Подолець, О. Дячук, С. Корнеєв, А. Чібіс та ін.

Постановка завдання. Мета статті – з'ясувати основні аспекти нормативно-правової бази, як підґрунтя взаємовідносин між суб'єктами газорозподільних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Постачання та транспортування природного газу споживачам здійснюється газопостачальними, газотранспортними та газорозподільними підприємствами нафтогазового комплексу України на підставі діючих нормативно-правових актів, які встановлюють порядок постачання та користування природним газом суб'єктами ринку природного газу.

Враховуючи той факт, що газорозподільні підприємства виступають заключною ланкою в газотранспортній системі, що сполучає постачальника послуг з безпосереднім споживачем, ми розуміємо, що чіткі регулятивні закони забезпечать: ефективну співпрацю у розрізі укладання договорів, фінансову відповідальність у розрахунках за спожитий газ, правову та соціальну захищеність, як постачальника так і споживача та ін. [1].

Основним документом, до 2015 року, який регулював функціонування ринку газу в Україні, був Закон України «Про основи функціонування ринку природного газу» від 08.07.2010 р. Проте, оскільки його положення не відповідали вимогам третього енергетичного пакету, то у 2015 р. було прийнято новий Закон України «Про ринок природного газу» від 09.04.15 № 329-VIII, який враховує європейські директиви щодо функціонування внутрішнього ринку газу. Закон вступив у силу з 1 жовтня 2015 р., і Україна виконала вимоги третього енергетичного пакету, який загалом можна вважати «антимонопольним».

Вивчаючи основні положення Закону України «Про ринок природного газу» [2] бачимо що:

1) ринок природного газу функціонує на засадах вільної добросовісної конкуренції, крім діяльності суб'єктів природних монополій, за принципами пропорційності, прозорості та недискримінації;

2) передбачається забезпечення високого рівня захисту прав та інтересів споживачів; вільна торгівля природним газом та рівність суб'єктів ринку; вільний вибір постачальника; рівність прав на ввезення та вивезення природного газу; невтручання держави у функціонування ринку; забезпечення рівних прав на доступ до газотранспортних та газорозподільних систем, газосховищ, установки СПГ (скрапленого природного газу); недопущення та усунення обмежень конкуренції тощо;

3) державне регулювання ринку природного газу здійснює Регулятор, який видає ліцензії на право провадження видів діяльності, приймає рішення про сертифікацію операторів газотранспортних систем, затверджує та оприлюднює методологію визначення тарифів на послуги транспортування природного газу для точок входу і точок виходу, забезпечує споживачам (оптовим покупцям) можливості вільно обирати та змінювати постачальника (оптового продавця) тощо;

4) формування та реалізацію державної політики в нафтогазовому комплексі, розробляє та затверджує правила про безпеку постачання природного газу Центральний орган виконавчої влади;

5) оператор газотранспортної системи є юридичною особою, яка не є частиною вертикально інтегрованої організації і здійснює свою господарську діяльність незалежно від діяльності з видобутку, розподілу, постачання природного газу, діяльності оптових продавців;

6) оператор газорозподільної системи не може провадити діяльність з видобутку, транспортування або постачання природного газу і він має бути юридично та організаційно незалежним від інших видів діяльності;

7) оператор газосховища провадить діяльність із зберігання (закачування, відбору) природного газу і він має бути юридично та організаційно незалежним від інших видів діяльності, не пов'язаних із транспортуванням та зберіганням природного газу;

8) оператор установки СПГ є відповідальним за надійну та безпечну експлуатацію, підтримання у належному стані та розвиток (включаючи нове будівництво та реконструкцію) установки СПГ.

Отже, Закон передбачає розподіл функцій на ринку газу та механізми недопущення впливу компаній, що займаються видобутком та постачанням, на операторів газотранспортної системи. Зокрема, це відкриває перспективи для залучення інвесторів в українську ГТС (газотранспортну систему).

Законом України від 22.09.16 р. № 1540-VIII «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», [3] було визначено правовий статус Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, її завдання, функції, повноваження та порядок їх здійснення. Відповідно до закону, Регулятор та інші посадові особи Регулятора діють самостійно та незалежно від будь-якого іншого органу державної влади.

Наступними із основних законодавчих актів, що регулюють діяльність в сфері постачання та розподілу природного газу є Кодекс газотранспортної системи від 30.09.2015 № 2493, Кодекс газорозподільних систем від 30.09.2015 №2494 та Правила постачання природного газу від 30.09.2015 № 2496. Усі вони затверджені постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП).

Цими регулюючими документами визначаються взаємовідносини оператора газорозподільних систем із суб'єктами ринку природного газу, постачальниками та споживачами природного газу, з урахуванням їх взаємовідносин з операторами газорозподільної системи системи, а також визначає правові, технічні, організаційні та економічні засади функціонування газорозподільних систем, зокрема умови забезпечення:

1) надійної і безпечної експлуатації газорозподільних систем та гарантованого рівня розподілу природного газу до/від суміжних суб'єктів ринку природного газу відповідної якості;

2) комерційного, у тому числі приладового обліку природного газу в газорозподільній системі та визначення його об'ємів і обсягів передачі до/з газорозподільної системи, у тому числі в розрізі суб'єктів ринку природного газу;

3) доступу замовників до газорозподільної системи для приєднання до неї їх об'єктів будівництва або існуючих об'єктів (умови технічного доступу);

4) доступу суб'єктів ринку природного газу до газорозподільної системи для фактичної передачі (розподілу/споживання) належного їм природного газу до/з газорозподільної системи (умови комерційного доступу);

5) механізмів взаємодії оператора газорозподільної системи з операторами суміжних систем та з іншими суб'єктами ринку природного газу.

На виконання зобов'язань України в рамках Енергетичного Співтовариства і відповідно до Закону України «Про ринок природного газу» Кабмін України прийняв Постанову № 496 «Про відокремлення діяльності з транспортування та зберігання (закачування, відбору) природного газу» (від 1 липня 2016 р.) [4,5].

Вона, зокрема передбачає утворення ПАТ «Магістральні газопроводи України», 100% акцій якого перебувають у державній власності та управління корпоративним правами держави у статутному капіталі здійснює Міненерговугілля.

З метою забезпечення ощадливого та раціонального використання природного газу, зменшення його втрат, з метою удосконалення взаємовідносин між суб'єктами ринку природного газу – підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами – суб'єктами підприємницької діяльності було удосконалено вторинне законодавство: договори постачання (від 30.09.2015 № 2501), розподілу (30.09.2015 № 2498), транспортування природного газу (від 30.09.2015 № 2497), затверджені постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг [6, 7].

Серед нововведень, також запровадження спрощеного порядку укладання договору постачання природного газу для побутових споживачів. Тепер договір побутовим споживачам укладається шляхом заявочного приєднання (Договір оприлюднюється в засобах масової інформації та на вебсайті постачальника, а споживач направляє поштою підписану заяву про приєднання до умов договору конкретного постачальника)

Загалом, підсумовуючи основні напрями дії оновлених законодавчих актів, з часу прийняття закону про «При ринок природного газу» та супровідних кодексів, постанов та договорів, можемо зробити висновок, що всю діяльність учасників газового ринку було значно лібералізовано.

Це стосується насамперед розподілу діяльності на ринку природного газу на окремі види: видобування, транспортування, розподіл і постачання. При цьому не можна поєднувати різні види діяльності, скажімо, транспортування і постачання не може бути одним видом діяльності. Отже, якщо компанія транспортує природний газ, то вона не має права його продавати, а лише надає послуги з транспортування природного газу, а продавця споживач, може обирати самостійно [8].

Оператором газотранспортної системи України, який здійснює транзит та транспортування природного газу є Укртрансгаз. Цей газ доставляється до кожного населеного пункту. Виходом з системи є газорозподільні станції (ГРС) – точки входу до населеного пункту. Далі газ надходить до розподільних мереж, де вже розподіл природного газу здійснюють облгази (міськгази чи ПАТи з газопостачання). При цьому, згідно з положеннями нового закону, облгаз є такою ж організацією, що транспортує газ, як Укртрансгаз, має такі самі права, обов'язки і його нова назва «оператор газорозподільних мереж». На прикладі Волинської області, бачимо, що зараз з'явилися такі товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) як, «Волиньгаззбут» і ПАТ «Волиньгаз». Волиньгаз займається розподілом природного газу, тобто його транспортуванням (він експлуатує мережу), а безпосередньо постачальником природного газу може бути будь-яка компанія, як от наприклад Волиньгаззбут, чи будь-яка інша компанія, яка займається продажем природного газу. Тому споживач має право замовити собі послуги з транспортування і вибрати потрібного постачальника.

Згідно нових законів на сьогоднішній день ПАТ «Укртрансгаз» відповідає за якість природного газу на вході та виході з газотранспортної системи на території України, контролює якість природного газу у цих точках входу і виходу, в тому числі контролює якість газу, що надходить у ГТС від державних та приватних газовидобувних компаній. Вони контролюють якість газу на всіх точках виходу з ГТС України, де передають газ на ГРС до газорозподільних мереж. ПАТ «Укртрансгаз» несе повну відповідальність за якість природного газу, який транспортується по всій системі. Далі відповідальність за роботу зі споживачами, відповідальність за фізико-хімічні показники безпосередньо несе компанія, яка займається розподілом природного газу, тобто газорозподільна станція.

Тому кожен учасник цього ланцюга повинен знати свої права і обов'язки, що прописані у документах, які вже прийняті на засіданні НКРЕКП. По-перше, це кодекс газорозподільних мереж, по-друге, правила постачання природного газу. На підставі цих двох документів кожен споживач повинен підписати два документи: договір на постачання природного газу і договір на розподіл природного газу. З тією організацією, яка транспортує природний газ, підписується договір на розподіл природного газу, а договір на постачання природного газу споживач вибирає того, хто йому цей газ продасть.

На даний час всі споживачі платять окремо за послуги з транспортування як абонентську плату, і окремо за газ як продукт. Звичайно, кожен споживач може вибрати будь-якого постачальника, але зазвичай це право простіше реалізувати промисловим споживачам, ніж побутовим [9].

На підставі цього ми повинні укласти двосторонній договір з організацією, яка постачає нам газ. Отож, споживачі мають право, на основі укладеного договору, звернутися до облгазу щодо визначення фізико-хімічних показників природного газу, а облгаз у свою чергу не має права відмовити вам у послугі перевірки якості газу.

Висновки. Враховуючи позитивні сторони прийнятої нормативно-правової бази стосовно учасників ринку природного газу ми бачимо, що все ж таки постачальник знаходиться в більш безпечній позиції ніж споживач, стосовно багатьох моментів взаємодії. Навіть після розподілу діяльності на газовому ринку, оплата, яка складатиметься з декількох складових, включаючи і нарахування за коефіцієнтом приведення до нормальних умов, і пеню за прострочені платежі, лягатиме на споживача. Водночас споживач не матиме ніяких гарантій стосовно якості отриманого газу, обсягів споживання, надання якісних послуг, своєчасне та правдиве надання інформації та ін. Нововведення, яке прописане і в кодексі газотранспортної системи, і газорозподільної мережі говорить, що за невідповідність певних показників вимогам кодексу, здійснюється компенсація з боку тієї організації, яка здійснила транспортування або розподіл природного газу. Слід зазначити, що дане нововведення зазвичай немає застосування.

Реальна ж картина показує, що навіть при можливості вибору будь-якого постачальника, побутовому споживачеві буде дуже важко зреалізувати це право. Аналогічна ситуація і з перевіркою якості природного газу, тому що контроль якості природного газу здійснюється офіційно тільки у ПАТ «Укртрансгаз». Навіть у кодексі газорозподільних мереж записано, що якщо споживач звернеться письмово до газорозподільного підприємства, воно надасть йому потрібну інформацію, але на підставі тих даних, які надав йому Укртрансгаз.

Загалом, при принциповій позиції Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП) буде надана можливість сформувати конкурентний ринок компаній-постачальників, які боротимуться за споживача і як наслідок – до зниження цін і покращення сервісу. Бо саме дотримання рівних правил гри для всіх учасників газового ринку, дає можливість вийти на рівень європейських країн.

Джерела та література

1. Топоркова М. М. Особливості системи законодавства щодо регулювання відносин з постачання природного газу побутовому споживачу. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право.* 2015. Вип. 9–10. С. 113–122.
2. Про ринок природного газу: Закон України від 09.04.15 р. № 329-VIII. Дата оновлення: 01.11.2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/329-19>.
3. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг : Закон України від 22.09.16 р. № 1540-VIII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540-19>.
4. Про відокремлення діяльності з транспортування та зберігання (закачування, відбору) природного газу : Постанова Кабміну України від 01.07.2016 р. № 496. *Урядовий кур'єр.* 2016. № 152.
5. Стрішенець О. М. Становлення екологічної відповідальності бізнесу в Україні. *Актуальні проблеми економіки.* Київ, 2016. № 5(179). С. 215–220.
6. Про затвердження Типового договору транспортування природного газу : Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 30.09.2015 року № 2497. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z1383-15>
7. Про затвердження Типового договору розподілу природного газу : Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 30.09.2015 року № 2498. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1384-15#n14>.
8. Новосад О.В., Стрішенець О. М., Коротя М. І. Диверсифікація інноваційних заходів на газорозподільних підприємствах України в контексті європейського досвіду. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки* : журнал / уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. № 2 (14). С. 7–12.
9. Novosad O., Strishenets O. Innovation Policy of Gas Distribution Enterprises on Increasing Competitiveness. *International Journal of New Economics, Public Administration and Law.* 2018. № 1(1). С. 40–48.

References

1. Toporkova M. M. (2015). Osoblyvosti systemy zakonodavstva shchodo rehulivannia vidnosyn z postachannia pryrodnoho hazu pobutovomu spozhyvachu [Features of the system of legislation are in relation to adjusting of relations from the supply of natural gas to the domestic consumer]. *Visnyk Mariupolskoho*

- derzhavnoho universytetu. Seriya : Pravo – Announcer of the Mariupol state university. Series : are Right, 9–10, 113–122 [in Ukrainian].*
2. Pro rynek pryrodnoho hazu: Zakon Ukrainy vid 09.04.15 r. № 329-VIII [About the market of natural gas : Law of Ukraine from 09.04.15 № 329 - VIII]. (2015). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/329-19> [in Ukrainian].
 3. Pro Natsionalnu komisiuu, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferakh enerhetyky ta komunalnykh posluh : Zakon Ukrainy vid 22.09.16 r. № 1540-VIII [About the National commission that carries out government control in the spheres of energy and building services : Law of Ukraine from 22.09.16 № 1540 - VIII]. (2016). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540-19> [in Ukrainian].
 4. Pro vidokremлення diialnosti z transportuvannya ta zberihannya (zakachuvannya, vidboru) pryrodnoho hazu : Postanova Kabminu Ukrainy vid 01.07.2016 r. № 496 [About the separation of activity from transporting and storage (beginning to swing, selection) of natural gas : Resolution of Cabinet of ministers of Ukraine from 01.07.2016 № 496]. (2016). *Uriadovyi kurier - Governmental courier*, 152 [in Ukrainian].
 5. Strishenets O. M. (2016). Stanovlennia ekolohichnoi vidpovidalnosti biznesu v Ukraini [Becoming of ecological responsibility of business is in Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky - Issues of the day of economy*. Kyiv, 5(179), 215–220 [in Ukrainian].
 6. Pro zatverdzhennia Typovoho dohovoru transportuvannya pryrodnoho hazu : Postanova Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferakh enerhetyky ta komunalnykh posluh vid 30.09.2015 roku № 2497 [About claim of the Typical agreement of transporting of natural gas : Resolution of the National commission that carries out government control in the spheres of energy and building services from 30.09.2015 № 2497]. (2015). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z1383-15> [in Ukrainian].
 7. Pro zatverdzhennia Typovoho dohovoru rozpodilu pryrodnoho hazu : Postanova Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferakh enerhetyky ta komunalnykh posluh vid 30.09.2015 roku № 2498 [About claim of the Typical agreement of distribution of natural gas : Resolution of the National commission that carries out government control in the spheres of energy and building services from 30.09.2015 № 2498]. (2015). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1384-15> № n14 [in Ukrainian].
 8. Novosad O.V., Strishenets O. M., Korotia M. I. (2018). Dyversyfikatsiia innovatsiinykh zakhodiv na hazorozpodilnykh pidpriemstvakh Ukrainy v konteksti yevropeiskoho dosvidu [Diversification of innovative events is on the gas-distributing enterprises of Ukraine in the context of європейського experience]. *Ekonomichniy chasopys Skhidnoєvropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic magazine of the east Europe national university of the name of Lesia Ukrainian : zhurnal / uklad. Liubov Hryhorivna Lipych, Myroslava Bohdanivna Kulynych*. Lutsk : Vezha-Druk, 2 (14), 7–12 [in Ukrainian].
 9. Novosad O., Strishenets O. (2018). Innovation Policy of Gas Distribution Enterprises on Increasing Competitiveness. *International Journal of New Economics, Public Administration and Law*, 1 (1). 40–48 [in Ukrainian].

Стаття надійшла в редакцію 30.04.2019 р.

РОЗДІЛ V

Гроші, фінанси та кредит

УДК 336:330

УДК 336:330

Карлін Микола,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-1421-1066
e-mail: karlin.lutsk@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-89-95>

ФІНАНСОВІ ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ КЛІМАТИЧНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

В статті аналізуються кліматичні проблеми розвитку сучасної цивілізації; виявлені основні економічні причини невиконання умов Паризької кліматичної угоди; запропоновані фінансові шляхи їх вирішення на основі дослідження досвіду провідних країн світу, який доцільно застосувати й в Україні. Одним із напрямів міжнародної співпраці у боротьбі зі змінами клімату повинно стати обмеження світовим товариством використання токсичних (шкідливих для довкілля та працівників) інвестицій, які спрямовуються з розвинутих країн світу у менш розвинуті, негативно впливаючи при цьому на екологію цих країн. Взявши до уваги різні ознаки, автор поділив їх на наступні групи: екологічні, соціальні, еколого-соціальні; іноземні та внутрішні; державні й приватні; антигуманні.

Ключові слова: кліматична безпека, Паризька кліматична угода, токсичні інвестиції, фінансовий кліматичний механізм, Німеччина, Норвегія, США, Україна.

Карлин Николай,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет
имени Леси Украинки,
заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования,
г. Луцк; ORCID ID 0000-0002-1421-1066
e-mail: karlin.lutsk@gmail.com

ФИНАНСОВЫЕ ПУТИ РЕШЕНИЯ КЛИМАТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

В статье проанализированы климатические проблемы развития современной цивилизации; выявлены основные экономические причины невыполнения условий Парижского климатического соглашения; предложены финансовые пути их решения с учетом опыта ведущих стран мира, который целесообразно использовать в Украине. Одним из направлений международного сотрудничества в борьбе с изменениями климата может стать ограничение мировым сообществом использования токсических (вредных для окружающей среды и работников) инвестиций, которые выводятся с развитых стран у менее развитые, негативно влияя при том на экологию этих стран. Взяв во внимание разные признаки, автор разделил их на следующие группы: экологические, социальные, эколого-социальные; зарубежные и внутренние; государственные и частные; антигуманные.

Ключевые слова: климатическая безопасность, Парижское климатическое соглашение, токсические инвестиции, финансовый климатический механизм, Германия, Норвегия, США, Украина.

Mykola Karlin,
Doctor of Economic Sciences, Full Professor,
Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Head of the Department of Finance, Banking and insurance,
Lutsk; ORCID ID 0000-0002-1421-1066
e-mail: karlin.lutsk@gmail.com

CLIMATE PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF MODERN CIVILIZATION AND FINANCIAL WAYS OF THEIR SOLUTION

The climatic problems of human development in modern conditions are analyzed in the article. It is proved that the warming of the climate is a major climatic threat to modern world civilization, therefore it is necessary to maintain its level within 1.5 degrees (according to the terms of the Paris Agreement), which can not be achieved yet. It has been discovered that the solution of this problem can not be in transfer of «dirty production» in the climatic plan from developed countries to less developed, since their emissions of greenhouse gases lead to global warming of the planet. It has been found that it is necessary to find new approaches to solving global climate change problems and to identify financial resources for this interstate, state, regional, local level, as well as at household level. One of the directions of international cooperation in combating climate change should be the restriction of the use of toxic (environmentally-harmful and workers) investments from the developed countries to less developed countries and negatively affect the ecology of these countries. It is substantiated that toxic investments represent such investments that cause significant damage to the environment, climate and workers' health. According to different classification grounds, it is expedient to divide them into several groups and subgroups: 1) environmental and social plus combined (ecological and social); 2) foreign and domestic; 3) state and private; 4) antihuman (or immoral). It is proved that combating climate change requires the use of a comprehensive financial climate mechanism that should include a range of financial incentives and fines: international climate investments and innovations, carbon tax, carbon quotas, «green» tariffs, «warm» loans, «green» bonds, loans from «green» banks, etc. In Ukraine, it is expedient to attract free funds from households that are still outside banks and other financial institutions and to direct them to the development of local energy cooperatives (example of developed countries). It was revealed that an important direction in overcoming the shortcomings in the use of the green tariff in Ukraine could be the restriction of monopoly in the field of production and use of renewable energy sources and the transition to the auctioning of green energy. It is substantiated that the Ukrainian authorities need to develop a system of incentives to attract foreign and domestic climatic investments, primarily to the development of renewable energy sources. But an unstable political and economic situation in the country, a complicated legislative framework are not conducive to this.

Key words: climate security, Paris Climate Agreement, toxic investments, financial climate mechanism, Germany, Norway, USA, Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними проблемами. Потепління клімату виступає основною загрозою для всіх країн світу. У Звіті про ризики Всесвітнього економічного форуму, який відбувся в січні 2019 р. в Давосі, підкреслено, що з десяти вірогідних ризиків майбутнього розвитку світової цивілізації п'ять пов'язані зі змінами клімату. На їх усунення у людства залишається тільки 12 років, що вимагає скоординованих дій в цьому питанні всіх країн світу без винятку. Насамперед необхідно зберегти рівень потепління клімату у межах 1,5 градусів (згідно умов Паризької кліматичної угоди), чого поки не вдається досягнути. Зокрема, в 2018 р., як й в 2017 р., рівень потепління в світі зріс до 2,7 градусів, а в США викиди вуглекислого газу виросли на 3,4 %. За прогнозами експертів Світового банку, до 2050 р. 140 млн жителів Землі можуть стати внутрішніми переселенцями через зміну клімату. Згідно досліджень ГО «Екодія» та українських науковців, до 2100 р. внаслідок потепління клімату майже 600 населених пунктів України можуть бути повністю або частково затоплені. Крім того, за даними Інституту оцінки та вимірювання здоров'я, Україна посідає перше місце в світі за негативним впливом забрудненого атмосферного повітря на смертність населення. Вчені інституту фізики атмосфери КНР заявили, що теплові хвилі, які у майбутньому будуть виникати частіше, спричинять серйозне зниження працездатності населення по всьому світу. В цілому, сьогодні світова економіка платить за зміни клімату 314 млрд дол.. США щорічно, але їх вже не вистачає на усунення кліматичних проблем, передусім у бідних країнах світу. Тому необхідний пошук нових підходів до

вирішення проблем зміни клімату в світі та виявлення фінансових ресурсів для цього як на міждержавному, так й на державному рівнях, а також на регіональному та місцевому рівнях.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. З кожним роком все більше зарубіжних та українських вчених і практиків шукають нові підходи до вирішення проблем кліматичної безпеки та пошуку фінансових інструментів її забезпечення. Серед них доцільно назвати таких, як: С. Барбієр, І. Бистряков, Б. Буркинський, Е. Вайцеккер, О. Веклич, Т. Галушкіна, К. Гел, В. Голян, А. Гор, О. Губанова, Ф. Джонс, Г. Дейлі, А. Камерон, Ю. Ковалів, В. Кравців, Н. Крафтс, Д. Лижін, Г. Макстан, А. Маркандіа, В. Нордхаус, Д. Піарс, Б. Порфір'єв, М. Пригожин, Й. Рандерс, Н. Станкевич, Д. Стігліц, К. Стюарт, Дж. Сьєберт, Ю. Туниця, Дж. Фарлей, М. Хвесик, Є. Хлобистов та інші. Разом з тим, поки не вдається досягнути згоди щодо основних причин різкого потепління клімату в світі в останні десятиліття та джерел фінансування його призупинення. Одні вчені вказують на зміни у земній корі, що викликають дане потепління, а інші пов'язують цей процес з негативним впливом неконтрольованої діяльності людей на клімат планети. На наш погляд, логіка у висновках є як у першої, так і другої групи вчених, але треба взяти до уваги той факт, що переважна частина дослідників причин потепління клімату вказує на неконтрольовану діяльність людини як основну причину негативних змін клімату в останні десятиріччя. Передусім це пов'язано із значним зростанням споживання електроенергії у зв'язку із підвищенням рівня життя у більшості країн світу. Крім того, заможні верстви за рахунок надмірного споживання продукують набагато більше вуглекислого газу, ніж бідні. Так, за даними останньої Доповіді Римського клубу (грудень 2018 р.), 10 % найбагатших домогосподарств світу продукують 45 % викидів вуглекислого газу. Тому необхідно шукати шляхи оптимізації використання енергії та тепла, які б дозволили країнам світу не знижуючи рівень життя, одночасно досягати параметрів, записаних у Паризькій угоді. Поки ж в цьому більше питань, ніж відповідей, оскільки «зелена» енергетика на сьогодні є дорожчою, ніж традиційна. Не може бути вирішенням проблеми й перевід «брудних» в кліматичному плані виробництв з розвинутих країн до менш розвинутих. Від цього екологічно та економічно страждають насамперед найменш розвинуті країни, а також прибережні регіони різних країн, оскільки буревії, урагани та цунамі стають потужнішими й несуть щоразу більші загрози для існування сотень мільйонів людей та ведення бізнесу в цих регіонах. Частина з океанійських та латинокарибських мікродержав, щоб частково компенсувати кліматичні втрати, запроваджує офшорні інвестиційні механізми на своїх територіях, з чим активно починають боротися розвинуті країни. Тому вихід із цього замкнутого кола вбачаємо у розробці такого фінансового кліматичного механізму, який би змусив всі країни вийти на параметри Паризької угоди, а також посилити економічну допомогу менш розвинутим країнам у їх боротьбі з потеплінням клімату. Загалом, треба взяти до уваги той факт, що в умовах зростання дисбалансів все частіше екологічний імператив розглядається як гарантія розвитку світу без глобальної катастрофи [1, с. 110].

Мета та завдання дослідження. Метою статті є розкриття основних причин невиконання умов Паризької кліматичної угоди в світі та в Україні та пошук відповідних фінансових важелів, які б дозволили виконати ці умови. Відповідно, основними **завданнями** статті є визначення основних кліматичних загроз розвитку сучасної цивілізації; виявлення причин їх існування; дослідження фінансового механізму їх подолання; обмеження та поступова ліквідація токсичних інвестицій, що направляються розвинутими країнами у розвиткові країни, зокрема й в Україні.

Виклад основного матеріалу. Потепління клімату, не дивлячись на негативну оцінку даного терміну рядом вчених, в сьогоднішніх умовах породжене насамперед неконтрольованою діяльністю світового бізнесу (передусім – транснаціональних корпорацій), орієнтованого на отримання максимального прибутку. Відповідно, зарубіжні вчені наголошують на тому, що сучасний етап глобального розвитку зумовлює необхідність співпраці національних урядів у питаннях вирішення глобальних екологічних проблем, зокрема й кліматичних [2]. Одним із таких напрямів співпраці повинно стати обмеження світовим товариством використання токсичних (шкідливих для довкілля та працівника) інвестицій, що спрямовуються з розвинутих країн світу у менш розвинуті, що в цілому негативно позначаються на екології цих країн. Токсичні (або - «брудні») інвестиції, на наш погляд, представляють собою такі інвестиції, які завдають суттєвої шкоди навколишньому середовищу, клімату та здоров'ю працівника. За різними класифікаційними ознаками їх доцільно

поділити на кілька груп та підгруп: 1) екологічні, антисоціальні, комбіновані (еколого-соціальні); 2) іноземні та внутрішні; 3) державні й приватні; 4) антигуманні (або-неморальні).

Про зростання кліматичних загроз та необхідність боротьби з ними свідчить й той факт, що керівниками центральних банків Європи недавно була створена «Мережа з озеленення фінансової системи», до якої також приєдналися центральні банки Китаю, Мексики, Сінгапуру. Однією з головних цілей діяльності даної організації є обмін інформацією та досвідом щодо нагляду за кліматичними ризиками. Крім того, вони будуть заохочувати вкладення фінансових ресурсів у «зелені інвестиції». Разом з тим, учасники вказаної організації домовилися запроваджувати додаткові відсотки по кредитах підприємств, що працюють у промисловості, діяльність якої веде до негативних кліматичних змін. В свою чергу, багато провідних пенсійних фондів світу та інших фінансових інституцій починають скорочувати, а також припиняти фінансування проектів у традиційній енергетиці, та переводити свої інвестиції у виробництво відновних джерел енергії. Найбільші автовиробники також масово починають виробляти або готувати виробничі площі під продукування електроавтомобілів. Всі ці факти свідчать про розуміння світовим бізнесом кліматичних загроз та їх врахуванні у їх діяльності. Важливо ці тенденції врахувати при розробці нової стратегії розвитку України на майбутнє, насамперед передбачивши у ній виробництво обладнання для виробництва відновної енергії та електромобілів, що дозволить зберегти науково-технічний потенціал країни та подолати наслідки деіндустріалізації.

На початку жовтня 2018 р. у Південній Кореї оприлюднили звіт ООН про наслідки кліматичних змін, згідно якого близько 2,4 трильйона доларів США (майже 2,5 % світового ВВП) мають щорічно направлятися на боротьбу зі зміною клімату, зокрема, на підтримку та розвиток чистих енергоефективних технологій з метою реформування енергетичного сектору. У результаті цих дій можна удвічі зменшити глобальні викиди парникових газів вже 2030 р. Але проблемою є той факт, що у світового співтовариства поки не має таких коштів, щоб виконати поставлене завдання, хоча Світовий банк у 2021-2025 рр. планує виділити 200 млрд дол. США на боротьбу зі змінами клімату. У той же час треба враховувати той факт, що між країнами ОЕСР існують суттєві розбіжності щодо виділення необхідних кліматичних коштів. Загалом, як передбачено у проекті Дорожньої карти для «зелених» фінансів в Україні, прийнятої 14.06.2018 р., у нашій країні намічено акумулювати до 2030 р. 200 млрд доларів США для побудови «зеленої» економіки, чого не можна досягнути без залучення іноземних інвестицій.

Для боротьби зі змінами клімату необхідно застосувати комплексний фінансовий кліматичний механізм. Аналіз зарубіжної та української наукової літератури і міжнародних кліматичних документів дозволяє стверджувати, що цей механізм повинен включати в себе цілу гаму фінансових стимулів та штрафів: міжнародні кліматичні інвестиції та інновації, вуглецевий податок, вуглецеві квоти, «зелений» тариф, «зелені» сертифікати, «теплі» кредити, «зелені» облигації, кредити «зелених» банків, різноманітні екологічні збори, а також штрафи. Зокрема, Швеція в 2018 р. запровадила екологічний податок на авіаційні квитки, щоб звести до мінімуму викиди вуглецю після радикального збільшення кількості авіаперевезень. Податок справлятиметься майже з усіх пасажирів (за деякими винятками) за ставкою від 60 до 400 крон (від 6 до 39 євро). В Україні до цього механізму доцільно залучити й частину вільних коштів домогосподарств, які поки знаходяться поза банками та іншими фінансовими установами, сума яких коливається, за різними оцінками, від 20 до 70 млрд дол. США, а також кошти заробітчан (в 2018 р. вони перевели в Україну 11 млрд доларів США). Досвід Мексики показує, що частина коштів заробітчан направляються їхніми спілками на реалізацію кліматичних проектів у районах проживання їх рідних. Також важливо долучити до фінансування кліматичних проектів на різних рівнях й український бізнес, надавши йому відповідні фінансові преференції, а також тимчасово вільні кошти об'єднаних територіальних громад (ОТГ), оскільки іноземні кліматичні інвестиції для останніх, як правило, надаються на умовах співфінансування. Щодо екологічних зборів та штрафів, то їх доцільно об'єднати в один екологічний фонд, як це зроблено у Польщі, та фінансувати з нього першочергові проекти.

Разом з тим, запровадження вуглецевого податку та вуглецевих квот викликає заперечення з боку бізнесу у всіх країнах, що вимагає відповідного тиску на кліматично шкідливий бізнес не тільки з боку державних екологічних структур (як показує практика України цього недостатньо), а й з боку громадськості. Дещо в цьому плані вже досягнуто у нашій країні. З 01.01.2019 р. ставка екологічного

податку за викиди двоокису вуглецю стаціонарними джерелами забруднення збільшена з 0,41 грн до 10 грн, а також передбачено поетапне підвищення вказаної ставки до 30 грн у 2023 р. Для створення умов для отримання кліматичних інвестицій Україною із відповідних міжнародних фондів та від розвинутих країн наша країна поступово змінює нормативну базу щодо оподаткування викидів в атмосферу, що дає можливість отримати іноземні «зелені» інвестиції. Прикладом в цьому плані є підписання в січні 2019 р. попередніх контрактів з Норвегією щодо інвестування нею 1 млрд дол. США у відновну енергетику України.

Важливим фінансовим інструментом використання відновних джерел енергії, як показує досвід розвинутих країн, є застосування «зеленого» тарифу. Разом з тим, до механізму його використання у кожній країні світу є великі застороги, оскільки він порушує умови ринкового господарювання. Це стосується й України, де ставка «зеленого» тарифу є найвищою в Європі, що забезпечує прибутковість понад 20 %, але вигоди від нього отримують насамперед монопольні структури. Тому в листопаді 2018 р. ЄБРР припинив фінансування проектів з розвитку сонячної енергетики в Україні у зв'язку з відсутністю значних кроків з боку Верховної Ради щодо переходу від «зеленого» тарифу до більш раціональних методів підтримки проектів з використання відновних джерел енергії. Відповідно, механізм «зеленого» тарифу в Україні потребує кардинальних змін та націленості на зростання доходів насамперед дрібного і середнього бізнесу та домогосподарств, а також до організації енергетичних кооперативів, які досить поширені в розвинутих країнах. Енергетичні кооперативи – це об'єднання громадян, підприємств чи організацій, які реалізують локальні проекти у сфері ВДЕ, незалежні від великих енергетичних концернів. Зокрема, за останні 20 років у Німеччині було створено понад 1000 кооперативів, що працюють у різних напрямках використання ВДЕ, а їх співвласники з 2012 р. отримують 2-3 % доходу на рік. У США енергетичні кооперативи займаються в основному розподілом енергії, забезпечуючи нею 75 % сільської території країни. В цілому, для зменшення проблем щодо використання «зеленого» тарифу в Україні треба поступово переходити до аукціонної торгівлі відновною енергією, як це зроблено у ряді провідних країн світу, та розвивати локальні енергетичні кооперативи. Повноцінне введення аукціонів в Україні планується із 2023 р. для всіх видів технологій, крім вітроенергетики. Для вирішення проблем з використанням «зеленого» тарифу в Україні доцільно поступово застосувати й «зелені» сертифікати, які вже використовуються в США, Канаді, Австралії, Швеції, Норвегії, Великій Британії [3]. Їх суть полягає в наступному: кожна нова кіловат-година з ВДЕ отримує визначену кількість таких сертифікатів, які вільно продаються чи купуються на ринку. Щоб створювати попит на вказані сертифікати, державний регулятор встановлює квоти на обов'язковий вміст «зеленої» енергії в усьому об'ємі продажу електроенергії постачальникам. Це дозволяє поступово встановлювати відсоток енергії з ВДЕ в загальному енергоміксі, регулюючи кількість сертифікатів на кіловат-годину для кожного джерела енергії.

Новим кліматичним фінансовим інструментом в останнє десятиріччя стають «зелені» облигації, які активно застосовуються для подолання потепління клімату. Так, випуск цих цінних паперів зріс в 2016 р. на 120 %, склавши 1,4 % світового фінансового ринку і досяг 93,4 млрд дол. США. В цілому, експерти передбачають попит на інвестиції в екологічні проекти на рівні від 950 млрд дол. до 1,1 трлн дол. США в рік. «Зелені облигації» розміщуються не тільки банками та приватними компаніями, а й муніципальними та місцевими органами влади [4], що важливо взяти до уваги в Україні. Випуск «зелених» облигацій в Україні може забезпечити долучення українських підприємств до участі в глобальних ланцюгах доданої вартості (ГЛДВ), оскільки в цьому питанні ми дуже відстаємо. За оцінкою Світового банку, частка ГЛДВ-продукції в українському експорті у 2014 р. становила лише 5,7 % [5]. Згідно з планами, Україна протягом 2019-2020 рр. випустить перші суверенні «зелені» облигації, але проблемою є встановлення на них привабливих для іноземних інвесторів ставок, оскільки на цьому ринку вже домінують китайські позичальники. Зокрема, Apple планує вкласти близько 300 млн доларів США в Китайський фонд чистої енергії протягом наступних 4-х років.

На рівні окремої держави важливими складовими кліматичних інвестицій виступають бюджетні інвестиції та пільгові кредити в проекти енергозбереження. Зокрема, згідно з програмою «Теплих кредитів», запровадженою в Україні з жовтня 2014 р., до кінця 2016 р. її учасниками стали понад 215 тис. домогосподарств, які витратили на енергоефективні заходи понад 2,7 млрд грн., а від уряду

вони отримали відшкодування в сумі 1,16 млрд грн. [6]. На початок 2018 р. програмою було охоплено близько 373 тис. учасників, які отримали кредити на суму більше 5,1 млрд грн., а держава відшкодувала їм 2 млрд грн. На місцевому рівні на початок 2018 р. було ухвалено 158 програм відшкодування частини відсотків за кредитами на утеплення для населення та ОСББ і ЖБК [7, с. 107]. Позитивним є той факт, що більшість учасників даної програми задоволені її результативністю. Разом з тим, за підрахунками фахівців з «Реанімаційного пакету реформ», на адаптацію до сучасних стандартів енергоефективності лише для багатопверхових житлових будинків в Україні потрібно майже 100 млрд євро, яких в бюджетах нашої країни немає.

В останні роки суттєвим джерелом інвестицій стають «зелені» кредити так званих «зелених» банків, які насамперед кредитують проекти з виробництва відновної енергії, хоча й не отримують від цього значних доходів. Виходячи з принципів соціального партнерства, вони та їх вкладники (а ними виступають передусім представники креативного класу) орієнтуються на принципи сталого розвитку. Подібні приклади вже є й в Україні, де «зеленим» банком фактично виступає «Укргазбанк». Зокрема, з кінця березня 2017 р. він почав надавати фізичним особам кредити на купівлю та встановлення «домашніх» сонячних електростанцій (СЕС), сонячних колекторів та теплових насосів під 0,01 % річних терміном до 5 років. Максимальна сума кредитування становить 1 млн гривень. Крім того, з 17.01.2018 р. Північна екологічна корпорація (НЕФКО) та «Укргазбанк» запровадили нову семирічну програму для підтримки реалізації в Україні проектів відновлюваної енергетики вартістю 10 млн євро для малих та середніх підприємств.

Важливим інструментом щодо підвищення енергоефективності функціонування об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) може стати використання в Україні внутрішніх інвестицій за допомогою ЕСКО-механізму. Згідно нього компанія – інвестор впроваджує енергоефективні заходи в ОСББ, а також бере на себе всі ризики та гарантує досягнення економії енергоресурсів. ОСББ, у свою чергу, здійснює всі платежі на користь ЕСКО-компаній лише за умови досягнення зазначеної економії. Позитивом вказаного механізму є зменшення комунальних платежів для власників ОСББ, а також підвищення комфортності утепленого житла. Крім того, при продажі квартир у такому ОСББ їх вартість значно зростає. ЕСКО-механізм доцільно використати й в бюджетній сфері, доповнивши його механізмом використання револьверних фондів. Сутність останнього полягає в тому, що спочатку на підвищення енергоефективності першої будівлі бюджетної установи кошти надає інвестор (як правило, міжнародні організації на пільгових умовах), а отримана економія направляється на покращення енергоефективності другої та наступних будівель.

Для покращення клімату в розвинутих країнах все більше уваги приділяється фінансовому та адміністративному стимулюванню виробництва та використання електротранспорту, що важливо взяти до уваги в Україні, оскільки у нашій країні автотранспорт є другим (після промисловості) за величиною шкідливих викидів у повітря. Насамперед подібні заходи знайшли свою реалізацію в країнах Скандинавії, позитивний та негативний досвід яких доцільно вивчити. Зокрема, в Норвегії при реєстрації електромобілів на них зменшені відповідні податки, також ці автомобілі звільнені від ПДВ, їм забезпечено безкоштовний проїзд платними дорогами та паромними переправами. Електромобілі також мають доступ до пересування автобусними смугами. Крім того, власник електромобіля має право на безплатну парковку, що для Норвегії є одним із головних стимулів при покупці такого автомобіля. Підприємства, які використовують електромобілі, сплачують на 50 % менше податків, ніж інші підприємства. Разом з тим, вказані та інші фінансові пільги для власників електромобілів негативно позначилися на доходах муніципалітетів-власників місць для паркування автомобілів, а також на доходах власників паромних переправ, на доходах бюджету країни в цілому.

Висновки та пропозиції. Потепління клімату виступає основною загрозою для розвитку сучасної цивілізації, що вимагає суттєвого зростання кліматичних інвестицій для її виживання. Перенос токсичних («брудних») кліматичних виробництв у менш розвинуті країни не вирішує вказаної проблеми, а ще більше її загострює. Поки в Україні не розроблена система протидії залучення токсичних кліматичних інвестицій. Для боротьби зі змінами клімату в світі необхідно застосувати комплексний фінансовий кліматичний механізм, який повинен включати в себе цілу гаму фінансових стимулів: міжнародні кліматичні інвестиції та інновації, вуглецевий податок, вуглецеві квоти, «зелений» тариф, «зелені» сертифікати, «теплі» кредити, «зелені» облігації, кредити

«зелених» банків тощо. В Україні до цього механізму доцільно залучити й частину коштів домогосподарств, які поки знаходяться поза банками, а також кошти заробітчани та тимчасово вільні кошти об'єднаних територіальних громад.

Джерела та література

1. Костин А. И. Стратегия устойчивого развития и будущее мирового порядка. *Социо-гуманитарные знания*. 2018. № 9. С. 109-121.
2. Crafts N. *Globalization and Growth in the Twentieth Century*. IMF. 2000. P. 27-29.
3. Захарченко А., Михайленко О. Зелена революція в Україні: для всіх чи для обраних. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/02/16/634141/>.
4. Брус Л. Переходные финансы // *Kommersant.ru/doc/3211702*.
5. Самаєва Ю. Швидше, вище, сильніше! *Дзеркало тижня*. 2019. 9 лютого. С.6.
6. Савчук С. Продовжено дію Урядової програми «теплих» кредитів на 2017 рік. URL: <http://sae.gov.ua/uk/news/1552>.
7. Буренко Т. О., Крамаренко Т. О., Огай М. Ю. Інформаційне оцінювання результативності державної програми «теплі кредити». *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 3. С. 100-113.

References

1. Kostyn, A. Y. (2018). *Stratehiya ustoichyvoho razvytyia y budushchee myrovoho poriadka*. *Sotsyohumanytarnye znanyia* [Sustainable Development Strategy and the Future of the World Order]. *Sotsyohumanytarnye znanyia*, 9, 109-121.
2. Crafts N. *Globalization and Growth in the Twentieth Century*. IMF. 2000. P. 27-29.
3. Zakharchenko, A. & Mykhailenko, O. (2018). *Zelena revoliutsiia v Ukraini: dlia vsikh chy dlia obranykh* [Green revolution in Ukraine: for all or for the elect]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/02/16/634141/>.
4. Brus, L. *Perekhodnye fynansy* [Transitional Finance]. Retrieved from: <http://kommersant.ru/doc/3211702>.
5. Samaieva, Yu. (2019, February 9). *Shvydshe, vyshche, sylnishe!* [Faster, higher, stronger!]. *Dzerkalo tyzhnia*. pp. 6
6. Savchuk, S. *Prodovzhenno diiu Uriadovoi prohramy «teplykh» kredytiv na 2017 rik* [The Government's program of «warm» loans continued until 2017]. Retrieved from: <http://sae.gov.ua/uk/news/1552>.
7. Burenko, T. O., Kramarenko, T. O. & Ohai, M. Yu. (2018). *Informatsiine otsiniuvannia rezultatyvnosti derzhavnoi prohramy «tepli kredyty»* [Information evaluation of the effectiveness of the state program «warm loans»]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 3, 100-113.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2019 р.

Борисюк Олена,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-9411-4118
e-mail: lena-borysuk@ukr.net

Дацюк-Томчук Марія,
кандидат економічних наук, доцент,
Луцького інституту розвитку людини Університету "Україна"
кафедра права та фінансів,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-9794-8943
e-mail: mashaprof@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-95-101>

НОВІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

В сучасних умовах фінансові інновації мають важливе значення для ефективного функціонування фінансового ринку і переходу до цифрової економіки. Цифрові інновації стимулюють розвиток цифрової економіки і суспільства, дають можливість застосування розробок в багатьох областях і призводять до трансформації економіки. Компанії з високим рівнем організаційного та людського капіталу з великою ймовірністю будуть отримувати найбільшу вигоду від інвестицій в цифрові технології. Ці компанії є досить гнучкими і здатними максимізувати вигоди від своїх інвестицій шляхом виявлення і використання можливостей для зростання продажів, реорганізації процесів і підвищення ефективності виробництва. У статті виділені нові вектори, що сприяють розвитку сучасних технологій на фінансовому ринку, а також досліджено проблеми його інноваційного розвитку в умовах цифрової трансформації бізнесу.

Ключові слова: фінансовий ринок, цифрова економіка, інформаційні технології, штучний інтелект, програма розвитку фінансового сектору.

Борисюк Елена,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет, имени Лесии Украинки,
кафедра финансов, банковского дела и страхования,
г. Луцк; ORCID ID 0000-0002-9411-4118
e-mail: lena_borysuk@ukr.net

Дацюк-Томчук Мария,
кандидат экономических наук, доцент,
Луцкого института развития человека университета «Украина»,
кафедра права и финансов,
м. Луцк; ORCID ID 0000-0002-9794-8943
e-mail: mashaprof@ukr.net

НОВЫЕ ВЕКТОРЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

В современных условиях финансовые инновации имеют ключевое значение для эффективного функционирования финансового рынка и перехода к цифровой экономике. Цифровые инновации стимулируют развитие цифровой экономики и общества, дают возможность применения разработок во многих областях и приводят к трансформации экономики. Компании с высоким уровнем организационного и человеческого капитала с большой вероятностью будут получать наибольшую выгоду от инвестиций в цифровые технологии. Эти компании являются достаточно гибкими и способными максимизировать выгоды от своих инвестиций путем выявления и использования возможностей для роста продаж, реорганизации процессов и повышения эффективности производства. В статье выделены новые векторы, способствующие развитию современных технологий на финансовом рынке, а также исследованы проблемы его инновационного развития в условиях цифровой трансформации бизнеса.

Ключевые слова: финансовый рынок, цифровая экономика, информационные технологии, искусственный интеллект, программа развития финансового сектора.

Borysiuk Olena,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesia Ukrainka Eastern European national university,
Department of finances, bank business and insurance,
Lytsk; ORCID ID 0000-0002-9411-4118
e-mail: lena-borysuk@ukr.net

Datsyuk-Tomchuk Maria,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lutsk Institute of Human Development of the University of "Ukraine",
Department of Finance and Credit,
Lytsk; ORCID ID 0000-0002-9794-8943
e-mail: mashaprof@ukr.net

NEW VECTORS OF DEVELOPMENT OF FINANCIAL MARKET OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE DIGITAL ECONOMY

In modern conditions, financial innovation is key to the efficient functioning of the financial market and the transition to a digital economy. Digital technologies will transform the methods of work of state bodies, enterprises, individual entrepreneurs and citizens, facilitating the fulfillment of their tasks. Digital innovations stimulate the development of the digital economy and society, enable the use of developments in many areas and lead to a transformation of the economy. Companies with a high level of organizational and human capital will be most likely to benefit from digital technology investments. These companies are quite flexible and capable of maximizing the benefits of their investments by identifying and exploiting opportunities for sales growth, process reorganization and improved production efficiency. The article highlights new vectors that promote the development of modern technologies in the financial market, as well as problems of its innovative development in the conditions of digital transformation of business.

An important condition for the emergence of financial innovation is the set of factors of external influence. First, they include the results of processes of globalization and international integration, increased competition in financial markets, global consolidation, rapid growth of information technology and a number of others. Globalization, because of deregulation processes and easing restrictions on access to regional financial markets, has significantly increased the profitability of activities by accelerating the free movement of capital and the widespread use of new instruments, which in turn required new ways and approaches to risk management. In addition, globalization encourages competition among financial intermediaries who seek to capture certain market segments on an international scale. The interplay of competition and innovation has a stimulating character. Competition forces financial companies to develop new products and services and implement non-standard approaches to doing business. In turn, innovations open new lines of competition.

Key words: financial market, digital economy, information technologies, artificial intelligence, financial sector development program.

Постановка наукової проблеми та її значення. Розвиток цифрової економіки України полягає у створенні ринкових стимулів, мотивацій, попиту та формуванні потреб щодо використання цифрових технологій, продуктів та послуг серед українських секторів промисловості, сфер життєдіяльності, бізнесу та суспільства для їх ефективності, конкурентоздатності та національного розвитку, зростання обсягів виробництва високотехнологічної продукції та благополуччя населення.

Цифрова економіка базується на інформаційно-комунікаційних та цифрових технологіях, стрімкий розвиток та поширення яких вже сьогодні впливають на традиційну (фізично-аналогову) економіку, трансформуючи її від такої, що споживає ресурси, до економіки, що створює ресурси. Саме дані є ключовим ресурсом цифрової економіки, вони генеруються та забезпечують електронно-комунікаційну взаємодію завдяки функціонуванню електронно-цифрових пристроїв, засобів та систем.

В умовах цифрової економіки інформаційні технології та інновації впливають на фінансовий ринок України, його інститути, інфраструктуру і визначають необхідність розвитку принципово нових підходів до формування механізмів ефективного перерозподілу фінансових ресурсів і ризиків між різними учасниками фінансового ринку.

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Формування концептуально нових механізмів надання фінансових послуг внаслідок цифровізації фінансових ринків розглянуто в дослідженнях зарубіжних учених В. Бансала, Ян Гідді, О. Давидова, Є. Кочетова, О. Лаврушина, Дж. Маршала, М. Міллера, Д. Михайлова, Ф. Мишкіна, П. Туфано, К. Рогоффа, В. Сільбера та інших. Сучасні напрямки розвитку інноваційної діяльності та перспективи еволюції розвитку фінансового ринку досліджують такі вітчизняні вчені, як: В. П. Александрова, А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, С. А. Єгоричева, А. Я. Кузнєцова, Т. А. Медвідь, Л. М. Назарчук, Л. І. Федулова та інші.

Мета й завдання статті. Метою статті є оцінка нових векторів розвитку фінансового ринку України шляхом впровадження інноваційних технологій в умовах цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих наукових результатів дослідження. Розвиток фінансового ринку на сучасному етапі пов'язаний з використанням нових інформаційних технологій, а також з документацією, звітністю, стратегією і процесами, що здійснюються за допомогою комп'ютерної техніки та інтернету. Особливо відчувається вплив комп'ютеризації та інтернетизації на фінансовому ринку, де інновації в сфері інформатизації впроваджуються і використовуються в першу чергу, завдяки можливостям, і потребам фінансових інститутів.

На сьогоднішній день фінансові технології (фінтех) приваблюють як розробників програмного забезпечення, так і гравців фінансового ринку, які готові імплементувати в життя інноваційні рішення.

Основними рушійними силами фінтех стали: наявність мобільного інтернету та смартфонів, втрата довіри населення до банків та незадоволеність банківськими послугами. Серед найбільш актуальних трендів розвитку фінансового ринку варто зазначити наступні (табл.1).

Таблиця 1

Основні чинники, які сприяли розвитку нових технологій на фінансовому ринку*

Послуги через мобільний телефон	У сучасному світі телефон стає квитком у світ фінансових послуг. За допомогою телефону дуже легко та зручно здійснювати платежі та перекази. Практично кожна друга людина на планеті вже має смартфон у своїй кишені. Зі збільшенням екранів телефонів, появою відкритих інтерфейсів програмування додатків (API) та створенням зручних мобільних додатків в еру інтернету для людей простіше не тільки одержувати фінансову інформацію, але й здійснювати платежі та користуватися цілим спектром мобільних фінансових послуг.
Альтернативні види платежів	Даний тренд включає платіжні термінали, безконтактні та мобільні платежі, QR-платежі, електронні та цифрові гаманці, а також криптовалюти. Впровадження правил щодо електронних грошей в Європейському Союзі та поява й розвиток нових фінансових провайдерів електронних грошей, таких як M-Pesa у Кенії, WeChat Pay та Alipay у Китаї, дали доступ мільйонам людей до фінансового сектору та різних способів платежів фінансових послуг.
Маркетплейси	Розвиток небанківських послуг кредитування дозволив надавати кредити клієнтам через посередницькі цифрові платформи, які поєднують кредиторів із позичальниками, з використанням власних коштів таких платформ або ж прямим кредитуванням між учасниками. У цій широкій категорії представлені платформи прямого кредитування в форматі P2P та онлайн балансове кредитування.
Моделі P2P кредитування	Допомагають позичальникам отримати фінансування від приватних або інституційних інвесторів. У Китаї моделі P2P кредитування дали змогу долучитися до фінансування мільйонам людей, які не користувалися або недостатньо користувалися банківськими послугами, а також підприємствам, які не мали можливості отримати традиційний кредит.
Штучний інтелект	Штучний інтелект забезпечує розпізнавання мови та текстів, здатен приймати рішення у завданому алгоритмі, виконувати переклад на різні мови. Фактично, ми використовуємо ці технології вже сьогодні кожний день - у Google translate або Siri від Apple. У банківських контакт-центрах один за одним з'являються боти, які відповідають на клієнтські запитання.

*Складено на основі джерел [1; 4]

Водночас розвиток фінансових технологій як нових векторів розвитку фінансового ринку активно підтримується низкою різноманітних ініціатив та заходів з боку Національного банку України. Так, НБУ затвердив Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року (Постанова №391 від 18.06.2017 р.), що передбачає низку ініціатив (рис.1).

Одним із основних факторів, котрий сприяє інноваційним напрямкам розвитку фінансового ринку України є поширення Інтернету. Проникнення Інтернету в Україні продовжує стрімко зростати. Так, у 2008 році лише 24% дорослого населення мало доступ до Інтернету, тоді як у 2017 році показник виріс до 63% [3].

Рис. 1. Ініціативи НБУ в рамках програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року*
*Складено на основі джерела [7]

Інтернет та його швидкість в Україні постійно покращуються, у тому числі завдяки зменшенню вартості та збільшенню доступу, особливо це стосується мобільного інтернету. Постійні інвестиції та підтримка високошвидкісного інтернету в подальшому сприятиме розвитку й використанню послуг та продуктів інноваційних технологій у країні. Запланований рух у напрямку відкритих API згідно з PSD2 також сприятиме розвитку ФінТех в Україні. У відповідь на попит з боку ФінТех-компаній створюються акселераційні та інкубаційні програми. Відповідно до проведеного опитування ФінТех-провайдери працюють у таких напрямках (рис.2).

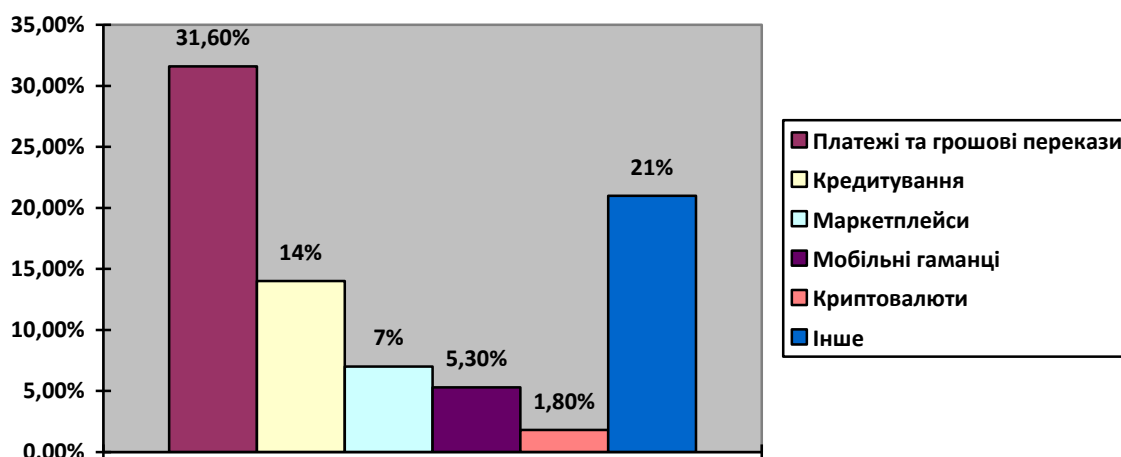

Рис.2. Основні фінансові технології на вітчизняному фінансовому ринку в 2018 р.*
*Складено на основі джерел [2; 6]

Дослідження проблем інноваційного розвитку фінансового ринку стосується таких векторів [1]:

1) фінансові аспекти забезпечення інноваційної моделі вітчизняної економіки, що передбачають форми, терміни, обсяги і методи фінансування інноваційних проєктів, тобто формування фінансового механізму інноваційного розвитку реальної економіки;

2) інновації, реалізовані на фінансовому ринку, як нові інструменти вирішення економічних проблем. Кон'юнктура ринку і циклічність його розвитку викликають різні форми економічної, технологічної та організаційної ініціативи, що реалізується за допомогою інноваційних пропозицій, що відповідає стратегії інтенсивного (випереджаючого) розвитку фінансового ринку;

3) інституційні інновації, або інституційне проектування відносин на фінансових ринках, пов'язані з завершенням формування світового інституційного економічного простору. Інституційні інновації, як організаційний ресурс, формують систему правил (метаправо), що відповідають новим умовам ринкового середовища, механізми та оцінки результатів їх дії в сучасному глобалізованому світі;

4) управлінські інновації в системі регулювання фінансових ринків, які поширюються як на інститут державного регулювання в особі державних структур і державних наукових установ, так і на управління відносин, пов'язаних з діяльністю саморегулювальних організацій (асоціацій професійних учасників ринку) та інституційних інвесторів. Динамічні зміни ринкової ситуації постійно вимагають нововведень в методи прогнозування, аналізу, обліку, аудиту і контролю, удосконалюючи їх з метою запобігання системних ризиків в діяльності економічних суб'єктів.

Зазначені економічні й соціальні зміни створили такі умови, при яких поява інструментів «нових грошей» на фінансовому ринку України стало лише питанням часу. До подібних інструментів відносяться в першу чергу платформні рішення на основі краудтехнологій - краудфандінг, краудлендінг, краудінвестинг, які дозволяють залучати кошти для розвитку інноваційних і швидкозростаючих проєктів. Інноваційна складова цих підходів на вітчизняному фінансовому ринку полягає в наступному [3]:

- нові механізми укладання угод: розвиток мережі Інтернет, фінансових технологій, платіжних систем і кібербезпеки дозволили укласти угоди фінансового характеру електронно, без особистої присутності, і з мінімальними ризиками;

- новий порядок транзакційних витрат: традиційно посередниками між інвесторами і об'єктом фінансування виступають важкі, архаїчні структури (банки, фонди), чия участь пов'язана з високими транзакційними витратами. При використанні «нових грошей» посередником виступає тільки гнучка, автоматизована платформа, що істотно знижує транзакційні витрати.

- нові можливості для управління ризиками: інструменти «нових грошей» не змінюють співвідношення ризику і прибутковості від інвестицій в малий бізнес, однак вони дають додаткову гнучкість для інвестора, дозволяють варіювати обсяг інвестицій в одну компанію і тим самим створювати портфель, що відповідає його індивідуальному ризик- профілю.

Висновки та пропозиції. Наразі покращується середовище для підтримки нових векторів розвитку фінансового ринку України. Серед важливих змін, які були нещодавно запроваджені в українському законодавстві можна відмітити:

- дозвіл на підписання рахунків та угод електронним підписом;

- банки вже не зобов'язані перекладати документи українською, якщо вони складені англійською;

- українські ІТ компанії продовжують користуватися спрощеним оподаткуванням – 5% на рік;

- НБУ продовжує поступово знімати обмеження на репатріацію дивідендів — ліміт підвищено до 5 000 000 дол. США на одну юридичну особу на рік;

- НБУ активно відстоює прийняття директив Європейського Союзу, наприклад у PSD2 у внутрішніх законодавчих актах;

- нещодавне прийняття закону про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних операцій на внутрішньому ринку (Закон «Про електронні довірчі послуги»).

Таким чином, інновації, реалізовані на фінансових ринках, являють собою нову форму системоутворюючих фінансових відносин на основі введення цілеспрямованих змін в цілі, зміст, методи і форми діяльності фінансових інститутів, що забезпечують ефективний перерозподіл фінансових ресурсів, ліквідність, прибутковість та ризиковість з метою отримання економічної вигоди або будь-якого іншого, в тому числі системного, ефекту. Тому в найближчій перспективі

вкрай потрібна єдина стратегія цифрової економіки, щоб загострити фокус і спрямувати зусилля на ключові пріоритети розвитку фінансового ринку України з урахуванням наявних можливостей та аналізу сильних і слабких сторін.

Джерела та література

1. Єгоров Є. С. Програма інноваційного розвитку зарубіжних країн: досвід та досягнення. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Apir/2016_2/Yegorov%202.pdf.
2. Індекс глобальної конкурентоспроможності. URL: <http://edclub.com.ua/tegy/indeks-globalnoyikonkurentospromozhnosti>.
3. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / За заг. ред. В.М. Геєця та ін.; НАН України. К., 2015. 336 с.
4. Інновації в Україні: європейський досвід та рекомендації для України. К.: Фенікс, 2013. Т. 3. 176 с.
5. Карлін М. І. Борисюк О. В. Управління державними фінансами : посіб. Луцьк : ПП Іванюк , 2013. 273 с.
6. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua>.
7. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

References

1. Yehorov Ye. S. (2016). Prohrama innovatsiinoho rozvytku zarubizhnykh krain: dosvid ta dosiahnennia [Program of innovative development of foreign countries: experience and achievements]. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Apir/2016_2/Yegorov%202.pdf. [in Ukrainian].
2. Indeks hlobalnoi konkurentospromozhnosti (2016). [Global Competitiveness Index]. URL: <http://edclub.com.ua/tegy/indeks-globalnoyikonkurentospromozhnosti>. [in Ukrainian].
3. V.M. Heiets (2015). Innovatsiina Ukraina 2020 : natsionalna dopovid. [Innovative Ukraine: National Report] Kyiv : NAN Ukrainy [in Ukrainian].
4. Innovatsii v Ukraini (2013). Yevropejs'kyj dosvid ta rekomendatsii dlia Ukrainy [Innovation in Ukraine: European Experience and Recommendations for Ukraine]. Feniks, Kyiv, 176 p. [in Ukrainian].
5. Karlin M. I. Borysjuk O. V. (2003), Upravlinnja derzhavnymy finansamy [Public finance management], Luck: PP Ivanjuk, 273 p. [in Ukrainian].
6. Ofitsiyniy sait Natsionalnoho banku Ukrainy (2018). [Official site of the National Bank of Ukraine]. URL: <http://www.bank.gov.ua>. [in Ukrainian].
7. Pro Stratehiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020».(2015). [About the Strategy of Sustainable Development "Ukraine-2020"]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.04.2019 р.

УДК 005.915:334.7:339.138

Levytskyi Viktor,
PhD in Economics, Associate Professor,
Department of finances and credit
Lutsk; ORCID ID 0000-0001-8695-9690
e-mail: lewiktork@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-101-108>

THE OPTIMIZATION OF SYSTEM FINANCIAL MANAGEMENT OF ENTERPRISE BASED ON THE ANALYSIS OF INVESTMENTS IN ITS MARKETING ACTIVITIES

The article describes the main issues of formation and optimization of the system of financial management of enterprise based on the analysis of investments in its marketing activities. Analyzed theoretical approaches to the financial management of the business and its interdependence with investment analysis and marketing activities of enterprises. Investigated basic indicators of efficiency of investments into marketing activities of the company.

Developed scheme of optimization of system of financial management based on the analysis of investments in its marketing activities, consisting of three levels of indicators, namely: financial management, analysis of investments in marketing activities and other indicators. Revealed advantages and disadvantages of this optimization scheme.

Key words: management, finance, marketing, enterprise, financial management, investment analysis, marketing activities.

Левицкий Виктор,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Лесы Украинки,
кафедра финансов и кредита,
г.Луцк; ORCID ID 0000-0001-8695-9690
e-mail: lewiktorg@gmail.com

ОПТИМИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА ПРЕДПРИЯТИЯ НА ОСНОВЕ АНАЛИЗА ИНВЕСТИЦИЙ В ЕГО МАРКЕТИНГОВУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

В статье рассмотрены основные вопросы формирования и оптимизации системы финансового менеджмента предприятия на основе анализа инвестиций в его маркетинговую деятельность. Проанализированы теоретические подходы к финансовому менеджменту предприятия и его взаимозависимости от составляющих анализа инвестиций и маркетинговой деятельности. Исследованы основные показатели анализа эффективности инвестиций в маркетинговую деятельность предприятия. Разработана схема оптимизации системы финансового менеджмента предприятия на основе анализа инвестиций в его маркетинговую деятельность, состоящую из трех уровней-показателей, а именно: финансового менеджмента, анализа инвестиций в маркетинговую деятельность и других показателей. Выявлены преимущества и недостатки данной схемы оптимизации.

Ключевые слова: управление, финансы, маркетинг, предприятие, финансовый менеджмент, анализ инвестиций, маркетинговая деятельность.

Левицкий Виктор,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів та кредиту,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0001-8695-9690
e-mail: lewiktorg@gmail.com

ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА НА ЗАСАДАХ АНАЛІЗУ ІНВЕСТИЦІЙ У ЙОГО МАРКЕТИНГОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті розглянуто основні питання формування та оптимізації системи фінансового менеджменту підприємства на засадах аналізу інвестицій у його маркетингову діяльність. Проаналізовано теоретичні підходи до фінансового менеджменту підприємства та його взаємозалежності від складових аналізу інвестицій і маркетингової діяльності. Досліджено головні показники ефективності аналізу інвестицій у маркетингову діяльність підприємства серед яких виділено індекс задоволеності фінансового менеджменту, що характеризується сукупністю показників у вигляді оптимізованої системи їх взаємодії й включатиме у себе комплексні, якісні та кількісні оцінки його задоволеності і ґрунтується на регулярному стратегічному й порівняльному аналізі даних інвестицій у маркетингову діяльність підприємства. Крім того, проведено оптимізацію системи фінансового менеджменту підприємства на засадах аналізу інвестицій у його маркетингову діяльність у вигляді схеми, що складається із трьох рівнів взаємодії. Перший рівень оптимізованої системи охоплює вимірювання рентабельності маркетингових інвестицій, як головного елемента досягнення мети діяльності підприємства, через максимізацію його прибутку із одночасним дотриманням фінансової стійкості підприємства. Показники другого рівня є елементами рівняння аналізу інвестицій у маркетингову діяльність та ґрунтуються на трьох показниках другого рівня: максимізації кількості клієнтів, максимізації вартості підприємства та рівні маркетингових витрат. Третій рівень охоплює - інші показники, що показують ефективність заходів перед здійсненням продажу і допомагають реалізувати

комплексну систему фінансового менеджменту та надають цінну інформацію, що необхідна для модифікації стратегії й сигналізує, що у даній маркетинговій програмі є вирішальним для успіху фінансового менеджменту підприємства та допоможе краще орієнтуватися на ринку інвестиційних пропозицій, приймати більш зважені адміністративно-управлінські рішення і є головним критерієм при оцінці порівнювань очікувань від інвестицій з реальними ризиками діяльності підприємства.

Ключові слова: управління, фінанси, маркетинг, підприємство, фінансовий менеджмент, аналіз інвестицій, маркетингова діяльність.

Formulation of the problem. Effective activity of any enterprise depends on the quality of management of its finances. A complex of measures financial management necessitates the development and improvement of theoretical bases of financial management, the purpose of which is management of financial assets, including analysis of the main directions of activity and prospects of development.

In a globalized economy, the economic entities have independently and quickly solve the problems of financial support and analysis of investment, production and economic and marketing activities, therefore, financial management plays a significant role in the management of their activities.

The analysis of researches and publications. The research of problems of formation and implementation of efficient financial management on the basis of the analysis of investments in marketing activities of the company were engaged in many domestic and foreign economists, among them worth mentioning such as: Blank I., Baziluk Ye., Duka A., Denisenko M., Kuzmin O., Lipich L., Fedulova L., Shtal T., Shchukin M. and other [1-4].

It is worth noting that despite the significant scientific advance in this direction of research, requires a detailed study the process of optimization system financial management, including analysis of investments in its marketing activities.

That is why, in modern conditions of managing these issues remain relevant and unresolved, and requires of the further scientific research as a combination of factors influencing financial management from the point of view of the analysis of investments in marketing activities of the company.

The purpose of the work. The purpose of this paper is to optimize the system of financial management based on the analysis of investments in the marketing activity of the enterprise in modern conditions of development.

Presentation of the main research material. In the process of using major theories and practices of financial management have identified a significant number of problems that require complex analysis. In the early development of financial management considerable attention was paid mainly the financial issue of the creation of new firms and companies, and further – management of financial investments and the problems of bankruptcy, but at the moment it includes a range of all areas of financial management.

On opinion Podderegin A. M. [10], the main component of the system of financial management is the efficient use of the financial mechanism of the complex financial management which designed for the organization of the components interaction of financial relations and funds to optimize their impact on the final results of the company that in the modern seedbed ensure the achievement of its strategic and tactical goals. Scientist identified to the main tasks of financial management such as [10]:

- identifying financial sources for the development of production;
- the definition of effective ways of investing financial resources;
- rationalization of operations with securities;
- establishing optimal relations with financial-credit system and its entities.

Thus, in our opinion, the financial management system is a set of managerial decisions and much depends on the skill of financiers, their ability to find and economically justify alternative scenarios and choose the most efficient financial methods and the optimal scheme of financial transactions on the basis of the main elements of the analysis of investments in marketing activities.

The current direction of the study will be implemented in the optimization of system financial management through analysis of investments in marketing activities of the company, as their scientific realization will allow to define prospects of development of the enterprise and its growth reserves, which clearly links financial management, investment analysis and marketing.

Note that the investment activity is one of the necessary conditions for sustainable economic growth and effective functioning, competitiveness and development of most businesses. Her realize in the form of development investment programs and individual investment projects [1-2].

The mechanism of acceptance of administrative decisions in the investment area has the following objectives: first, the formation of sufficient financial resources to ensure normal production activities at the lowest price; and secondly, in the selection and implementation of investments based on rigorous economic analysis and management [7].

Real investments are financed at the expense of the company, the budget, foreign investors, private funds and bank loans. Currently, most enterprises do not have their own sources of financing of capital investments. In these conditions the increasing importance of scientifically based calculations to assess the economic efficiency of investment projects and their selection from a range of pre-developed alternative options for financing and implementation.

Effective means to base the implementation of alternative projects is the analysis of investments in marketing activities of the company, which is used for the development and adoption of effective managerial decisions and plays a key role in the system of management, organization, planning of financial management of the enterprise.

Note that one of the main directions of investments is the marketing activities of the company, as in contemporary society, attention should be given to not only the individual functions of the enterprise, but forming an integrated system of financial management based on the analysis of investments in its marketing activities. In addition, with the help of marketing can be implemented, the main goal, the most important stakeholder groups of a company (owners, shareholders, staff) [7-8].

A significant impact of marketing activities on financial management of the enterprise is reflected by the level of marketing costs relative to total costs incurred by enterprises. Reduction of marketing budgets of companies today is an objective reality, but unfortunately, not all businesses understand that if they do not maintain a constant dialogue with the consumer, it will inevitably lead to loss of credibility and a substantial reduction of financial resources.

On our opinion, during the crisis, companies will have to look for less costly ways of interacting with the target audience, but given the prospects for development, is to generate an optimal system of financial management based on the analysis of investments in marketing activities of the company.

One element of this system is the analysis of investments in marketing activities of the company. The science of investment analysis is closely connected with the science of the management of market and marketing processes, which means that investment professionals need a certain set of knowledge and skills in the analysis of investments in marketing activities of the company. Analysis of investments in marketing activities of enterprises are closely connected with the study of economic theories, financial practices, management, sociology, political science, philosophy, and the need primarily for the training of specialists for integrated management.

Analysis of investments in marketing activities of enterprises is considered in two aspects. The first aspect is associated with traditional marketing activities, consumer research, market segmentation, selection of target segment, developing product policy, methods of sales promotion. The second aspect related to the analysis of investments and their market, members of which are corporations, credit institutions, insurance organizations, extra-budgetary funds. The interaction of these parties is based on the negotiation of investment opportunities and needs in the investment research. The investment market will include: financial market, money market, stock market, the market of intangible assets [11].

The concept of the analysis of investments in marketing activities considers investment as the basis of economic activity of enterprises and investment projects are considered here as a means to achieve the goal.

The purpose of the analysis of investment in marketing activities is to provide complex research, innovation and market-practical knowledge in the field of investment and, consequently, to contribute to the revitalization of the investment process, the rise of competitive potential of the enterprise and finding an optimal interaction with financial management.

The main tasks of analysis of investment in marketing activities can act to maximize profits, amount of investment, growth of market share. The main tasks and methods of its study lies in the disclosure of the following matters, namely [9]:

- procedures evidence-based decision-making in the system analysis of investments in marketing activities of the company;
- study of investment risks, their assessment, directions to prevent or reduce;
- financial management of capital investments and methods to select the most profitable and reliable;
- formation of the optimal portfolio investment in a particular marketing activities;
- methodology of economic substantiation of financial management of investments in marketing activities of the company;
- planning and forecasting the optimal relationship and the effectiveness of the interaction of financial management, investment analysis and marketing activities of the company.

In our opinion, one of the main indicators of the analysis of efficiency of investments into marketing activities of the company is the satisfaction index of financial management which may be characterized by a set of indicators in the form of an optimized system of their interaction. It will include a comprehensive qualitative and quantitative assessment of satisfaction with the financial management of the enterprise and is based on regular strategic and comparative analysis of data for the analysis of investments in marketing activities of the company.

This optimized system was supplements of the quantitative calculations of the state statistics service and other government agencies with qualitative parameters of investment segment of the market and the indicators of the enterprise or group of enterprises. In addition, the system helps identify new trends (trends) development and potential growth points of investment analysis based on their correct comparison and ranking by a special technique.

Optimization of the system of financial management of enterprise based on the analysis of investments in its marketing activities helps to better focus on the market of investment proposals, to make more informed administrative decisions, is a decisive criterion when assessing the comparison of expectations with actual risk.

The first level of the optimized system is covers the measurement of the efficiency of marketing investments, which is to maximize profit while maintaining the financial sustainability of the enterprise. Many indicators of marketing are regularly used in the activities of enterprises, such as conversion rate and increased costs selling, they are based on three indicators for the second level of this hierarchy, namely on the values of the client, including the clients and marketing expenses. The figures from the second level of the hierarchy are elements of the equation return on investment. The third level covers indicators relating to financial management of the enterprise as a whole that are below it in the hierarchy, but those that provide valuable information and as to the contrary, required for the modification of the strategy, which indicates that in this marketing program is crucial for success.

On fig. 1 we presented basic elements of optimization of system of financial management based on the analysis of investments in its marketing activities.

The results of research that was conducted by «Accenture» [6], among the indicators to measure the effectiveness of marketing activities in practice, the most popular are the four indicators of marketing efficiency:

- rates of reaction (79 %);
- generate revenues (78 %);
- customer retention (69 %);
- profit generation (66 %).

All the indicators mentioned above are important and necessary to determine the profitability of marketing investment, extends the capabilities of employees engaged in marketing activities for planning and management decisions of the financial management.

It is worth noting that our proposed optimized system of financial management of enterprise based on the analysis of investments in its marketing activities can have some drawbacks, namely:

- difficulties in determining the cumulative effect of marketing investments, which are due to the necessity of taking into account not only current but also future purchases and future expenses clients;
- systems and forms of remuneration in enterprises in most cases is an obstacle to evaluating the effectiveness of marketing activities in terms of the efficiency of marketing investment;

- the inability to predict the behavior of customers at a sufficiently rapid change of the market, which, in turn, requires employees of the marketing service quick operational decisions without conducting a deep analysis of changes in customer priorities;

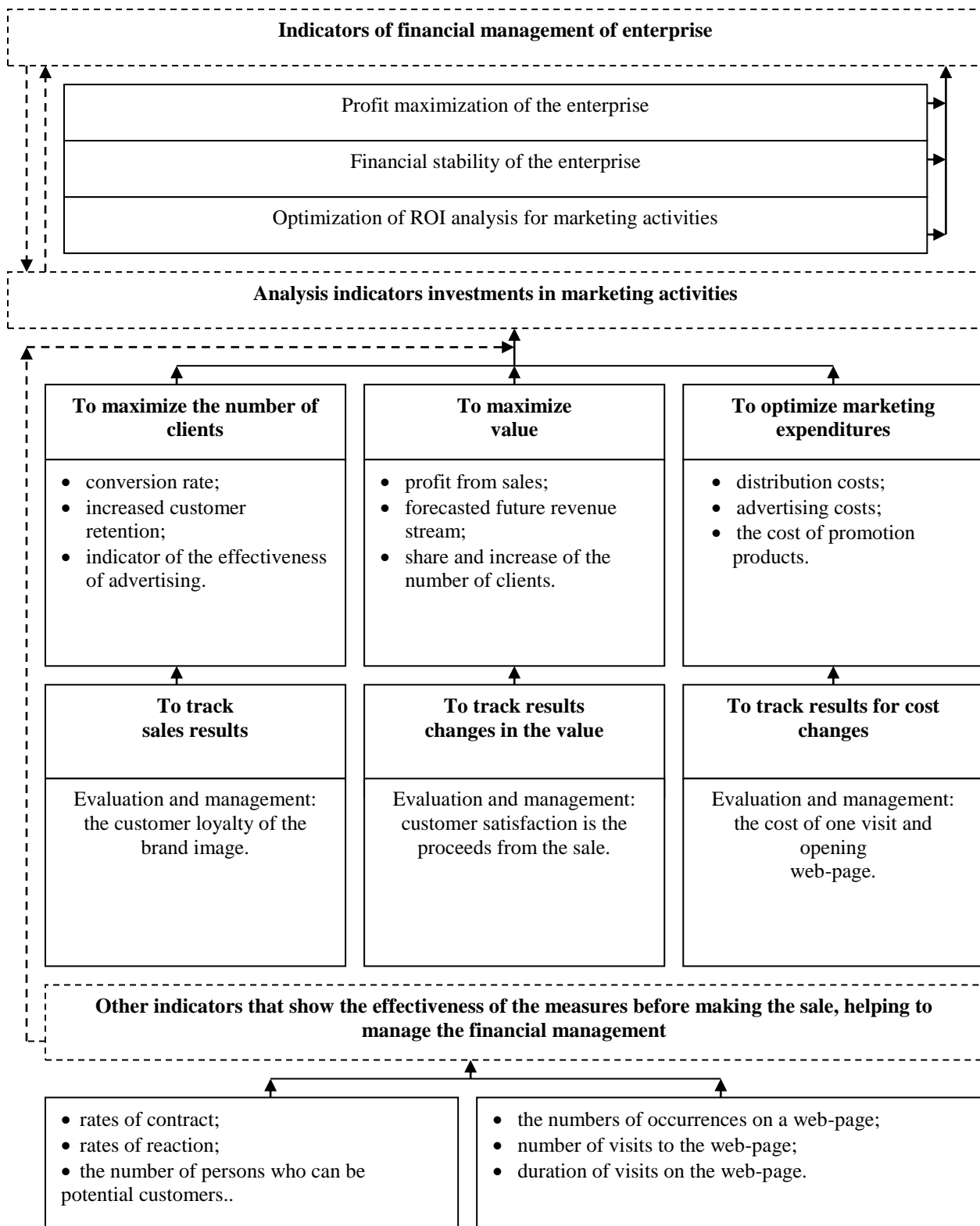

Fig. 1. Optimization scheme of the system financial management of enterprises based on the analysis of investments in its marketing activities [5]*

*Source: modified and compiled by the author based on the analysis of [5]

- the process of calculating ROI analysis for marketing activities of the enterprise is complicated through by the use of two and more channels for communication with customers.

However, together with the shortcomings and problems, the use of an optimized system of financial management of enterprise based on the analysis of investments in its marketing activities has several advantages:

- without its use it is impossible to implement effective interconnection of financial management, investment and marketing activities to maximize profits;
- the use of this system allows to improve the methods of management in relations with consumers and clients through the financial management system of the enterprise and to the opposite effect;
- the evaluation process ROI analysis for marketing activities of the enterprise allows to make the right choice between marketing aimed at attracting new customers and marketing which focus on retention of existing clients;
- the use of this optimized system allows you to get the maximum return on investment through effective systems of financial management.

Conclusions from the research. Therefore, the use of an optimized system of financial management of enterprise based on the analysis of investments in its marketing activities will allow for the comparison of marketing activities and programs and their choice, more than just make appropriate investment decisions in the sphere of marketing activities of enterprises to strengthen and improve the efficiency of financial management of enterprise taking into account modern features of the development.

Джерела та література

1. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент : учеб. курс . Москва : Эльга-Н, 2012. 398 с.
2. Бланк І. А. Фінансовий менеджмент : навчальний курс. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2009. 656 с.
3. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г. Основи менеджменту : підручник. Київ : Академвидав, 2003. 416 с.
4. Липич Л. Г., Морохова В. О., Московчук А. Т. Організація виробництва : навч. посіб. Луцьк : РВВ ЛДТУ, 2002. 256 с.
5. Ленсколд Дж. Рентабельность инвестиций в маркетинге. Методы повышения прибыльности маркетинговых компаний. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 272 с.
6. Мак-Дональд М. Стратегическое планирование маркетинга. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 320 с.
7. Крикавський Є.В., Косар Н.С., Мних О. Б., Сорока О. А. Маркетингові дослідження : навч. посіб. Львів: НУ «Львівська політехніка», Інтелект-Захід, 2004. 288 с.
8. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг : Европейская перспектива. Санкт-Петербург : Наука, 1996. 589 с.
9. Пересада А. А., Коваленко Ю.М., Онікієнко С. В. Інвестиційний аналіз : підручник. Київ : КНЕУ, 2003. 485 с.
10. Поддєрьогін А. М. Фінансовий менеджмент : підручник. Київ : КНЕУ, 2005. 536 с.
11. Фатхутдинов Р. А. Стратегический маркетинг: учеб. Москва : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2000. 640 с.

References

1. Blank, Y.A. (2012) Ynvestyconnyy menedzhment [Investment management]. Moscow : Elha-N [in Russian].
2. Blank, Y.A. (2009) Finansovyi menedzhment [Financial management]. Kyiv : Elha, Nika-Tsentr [in Ukrainian].
3. Kuzmin, O. Ye., & Melnyk, O.H. (2003) Osnovy menedzhmentu [Fundamentals of management]. Kyiv : Akademvydav [in Ukrainian].
4. Lypych, L.H., & Morokhova, V.O., & Moskovchuk, A.T. (2002) Orhanizatsiia vyrobnytstva [Organization of production]. Lutsk : RVV LDTU [in Ukrainian].
5. Lenskold Dzh. (2005) Rentabelnost ynvestytsyi v marketynhe [ROI in marketing]. Saint Petersburg: Pyter [in Russian].
6. Mak-Donald M. (2000) Stratehycheskoe planyrovanye marketynha [Strategic planning marketing]. Saint Petersburg: Pyter [in Russian].
7. Krykavskiyi, Ye.V.& Kosar, N.S. & Mnykh, O.B. & Soroka, O.A. (2004) Marketynhovi doslidzhennia [Marketing research]. Lviv: NU «Lvivska politekhnika» [in Ukrainian].
8. Lamben Zh.-Zh. (1996) Stratehycheskyi marketynh [Strategic marketing]. Saint Petersburg: Nauka [in Russian].
9. Peresada, A. A. & Kovalenko, Yu. M. & Onikiienko, S.V.(2003) Investytsiinyi analiz [Investment analysis]. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].

10. Poddierohin, A.M. (2005) *Finansovyi menedzhment* [Financial management]. Kyiv : KNEU, [in Ukrainian].
11. Fatkhutdinov, R.A. (2000) *Stratehicheskyi marketynh* [Strategic marketing]. Moscow: ZAO «Byznes-shkola «Yntel-SynteZ» [in Russian].

Стаття надійшла в редакцію 30.04.2019 р.

УДК 339.7:620.92](477)

Рудик Наталія,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки,
кафедра фінансів і кредиту,
м.Луцьк; ORCID ID 0000-0003-0265-1774
e-mail: rudiknatasha@gmail.com

Рудик Анастасія,
студентка,
Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки,
м.Луцьк; ORCID ID 0000-0002-8554-305X
e-mail: runa19032001@gmail.com

Моклиця Назар,
студент,
Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки,
м.Луцьк; ORCID ID 0000-0002-8554-306X
e-mail: moklitsanazar@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-108-114>

ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто тенденції розвитку світового енергетичного ринку та ролі енергетики з відновлювальних джерел енергії. Вивчено діапазон застосування, історію та ефективність використання фінансових інструментів розвитку відновлювальної енергетики у країнах ЄС та інших країнах із значної часткою енергії, яка виробляється з відновлювальних джерел. Проаналізовано застосування інструментів стимулювання відновлювальної енергетики в Україні. Розглянуто переваги застосування «зелених аукціонів», як перспективного інструменту регулювання. Запропоновано удосконалення державної політики розвитку енергетики з відновлювальних джерел з урахуванням світового досвіду.

Ключові слова: електроенергія з відновлюваних джерел, альтернативні джерела енергії, «зелений» тариф, зелені сертифікати, зелені аукціони.

Рудик Наталія,
кандидат економічних наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет им. Леси Украинки,
кафедра финансов и кредита;
Луцк; ORCID ID 0000-0003-0265-1774
e-mail: rudiknatasha@gmail.com

Рудик Анастасія,
студентка,
Восточноевропейский национальный университет им. Леси Украинки,
Луцк; ORCID ID 0000-0002-8554-305X
e-mail: runa19032001@gmail.com

Моклиця Назар,
студент,
Восточноевропейский национальный университет им. Леси Украинки,
Луцк; ORCID ID 0000-0002-8554-306X
e-mail: moklitsanazar@gmail.com

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ФИНАНСОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ СТИМУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ВОЗОБНОВЛЯЕМОЙ ЭНЕРГЕТИКИ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены тенденции развития мирового энергетического рынка и роли энергетики из возобновляемых источников энергии. Изучено диапазон применения, истории и эффективность использования финансовых инструментов развития возобновляемой энергетики в странах ЕС и других странах со значительной долей энергии, производимой из возобновляемых источников. Проанализировано применение инструментов стимулирования возобновляемой энергетики в Украине. Рассмотрены преимущества применения «зеленых аукционов», как перспективного инструмента регулирования. Предложено усовершенствование государственной политики развития энергетики из возобновляемых источников с учетом мирового опыта.

Ключевые слова: электроэнергия из возобновляемых источников, альтернативные источники энергии, «зеленый» тариф, зеленые сертификаты, зеленые аукционы.

Rudyk Nataliia,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of finance credit,
Lutsk; ORCID ID 0000-0003-0265-1774
e-mail: rudiknataasha@gmail.com

Rudyk Anastasiia,
Student, Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk; ORCID ID 0000-0002-8554-305X
e-mail: runa19032001@gmail.com

Moklitsa Nazar
Student, Lesya Ukrainka Eastern European National University
Lutsk; ORCID ID 0000-0002-8554-306X
e-mail: moklitsanazar@gmail.com

USING OF INTERNATIONAL FINANCIAL STIMULATION INSTRUMENTS OF RENEWABLE ENERGY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Taking into account the direction of development of the world energy sector will help Ukraine to ensure energy security and investment in the most effective directions of energy resources and technologies.

The main tools for stimulating the development of REE include: Green Tariff (FITs and FIPs); green certificate commitment (TGC); preferential loans; loan guarantees; investment grants (investment support); tax exemptions / reductions; tender schemes.

Most of the EU countries use investment grants to increase their share of RES in the heating and cooling sector.

Favorable loans or loans provide interest below market rates. Extended return periods or late payment periods are also used.

Tax privileges are a flexible tool and can be directed selectively either to specific renewable energy technologies or to individual market participants.

In Ukraine, the "green" tariff was introduced at the end of 2008 and will continue to operate until 2030.

The essence of "green" auctions is that the state makes orders for a certain amount of "green" capacities, and investors are struggling to get it. The company that offers the lowest price wins. The company's proposed price for its "green" electricity will be paid to it during a predetermined period.

Ukraine has identified renewable energy as the main vector, which is clearly a positive phenomenon. For a sure and effective development in the field of renewable energy in Ukraine, it is necessary to conduct a dialogue with stakeholders and the public in advance regarding changes in the use of regulatory instruments; apply and fulfill long-term commitments, develop support schemes and tools that take into account changes in technology costs and costs; Provide scheduled review periods and changes; to establish clear obligations to avoid circumstances that may cause non-return of already made investments; solve problems with landing and network connection; to create a system of balancing and accumulation of capacities of "green" energy (first of all, hydroelectric power stations); Ensure transparency of costs; diversification of tools for supporting and financing various types of renewable energy; carry out continuous monitoring, evaluate the effectiveness of support and promote network integration, etc.

Key words: electricity from renewable sources, alternative energy sources, green tariff, green certificates, green auctions.

Постановка проблеми. Значну роль в забезпеченні енергетичної незалежності, екологічної та економічної безпеки та ефективності зараз відіграє відновлювальна енергетика. Обрання стратегії державного регулювання розвитку енергетичного сектору та, відновлювальної енергетики зокрема, викличе зростання інвестицій та розвитку в усій економіці цілому.

Проте рушійною силою у цьому питанні є сприятлива управлінська роль держави з використання великої кількості засобів управління, в першу чергу фінансових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблеми ефективності регулювання розвитку відновлювальної енергетики зробили такі науковці як С. Поважний, В. Дорофійко, О. Возняк, Г. Гелетука, Т. Железна, С. Кудря, Б. Тучинський, А. Щокін, І. Бондаренко, Г. Варламова, І. Вольчин, А. Шиндловський, В. Шинкаренко та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є спроби з'ясувати тренди розвитку світового енергетичного сектору, розглянути основні фінансові інструменти стимулювання відновлювальної енергетики та проаналізувати максимально ефективні інструменти для розвитку цього сектору в Україні.

Виклад основного матеріалу. Зростання обсягу приватного та державного інвестування у нові розробки у галузі енергетики призвело до зменшення витрат на виробництво чистих енергетичних технологій та відповідно зростання обсягів їх реалізації та впровадження.

Виробництво електроенергії з відновлюваних джерел у світі у 1960 році складало 3,04 більйони (kWh), а в 2015 – 1,095 трильйони квт (6% від загального обсягу виробництва електроенергії).

За очікуваннями МЕА виробництво відновлюваної електроенергії збільшиться більш ніж на третину до 2022 р. з 23% у 2015 р. та до 30% у 2022 р., а до 2040 р. частка всіх відновлюваних джерел енергії у загальному обсязі виробництва електроенергії досягне 40% [7].

Ситуація в Україні є несприятлива у контексті світових трендів розвитку енергетичного ринку. Виробництво електроенергії з вугілля в Україні у 2015 р. склало 38,7% від загального обсягу виробництва, газу – 7 %, нафти – 0,1%, гідроенергетика – 4,7%, відновлювальних джерел – 0,9%, атомна енергія – 48,6% [5].

В Австрії у 2015 році виробництво електроенергії з відновлюваних джерел склало – 16,5% від загального обсягу, Бельгії – 20,4%, Данії – 60,7%, Фінляндії – 19,1%, Німеччині – 27,4%, Греції – 17,6%, Ісландії – 26,7%, Ірландії – 24,8%, Італії – 23,4%, Люксембург – 23,5%, Нідерланди – 12,3%, Нова Зеландія – 24,6%. В Україні виробництво електроенергії з відновлюваних джерел склало – 0,9% [9].

Споживання відновлюваної енергії (% від загального кінцевого споживання енергії) в Україні у 1990 році склало 0,65%, а у 2015 році – 4,14%.

За визначенням Світового банку електроенергія з відновлюваних джерел – це електроенергія геотермальна, сонячна фотоелектрична, сонячна теплова, припливів, вітру, промислових відходів, муніципальних відходів, основного твердого біопалива, біогазу, біогазоліну, біодизелю, іншого рідкого біопалива, яке не є первинним біопаливом, відходи та деревне вугілля. Гідроенергетика до цього переліку не входить [9].

Державне регулювання у сфері альтернативних джерел енергії в Україні здійснюється шляхом встановлення тарифів на електричну енергію, вироблену на об'єктах альтернативної енергетики, а також на теплової енергію, видобуту з альтернативних джерел; всебічного заохочення і підтримки науково-дослідницьких, дослідно-конструкторських робіт, діяльності винахідників і

раціоналізаторів, спрямованих на розвиток виробництва та використання альтернативних джерел енергії [3].

В Україні 18 серпня 2017 р. КМУ прийнято «Енергетичну стратегію України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» (ЕСУ), в якій до 2025 р. прогнозується збільшення частки відновлюваної енергетики до рівня 12 % від загального первинного постачання енергії та не менше 25 % – до 2035 р. (включаючи всі гідроенергуючі потужності та термальну енергію) [1].

Директива з відновлюваних джерел енергії 2009/28/ЄС встановила Європейську основу для заохочення використання відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Вона встановила ціль для всіх держав-членів досягти частки у розмірі 20% з ВДЕ до 2020 р. і 10% частку відновлюваних джерел енергії, зокрема, в транспортному секторі [2].

Інструменти стимулювання розвитку відновлювальних джерел енергії в ЄС зображені на рисунку 1.

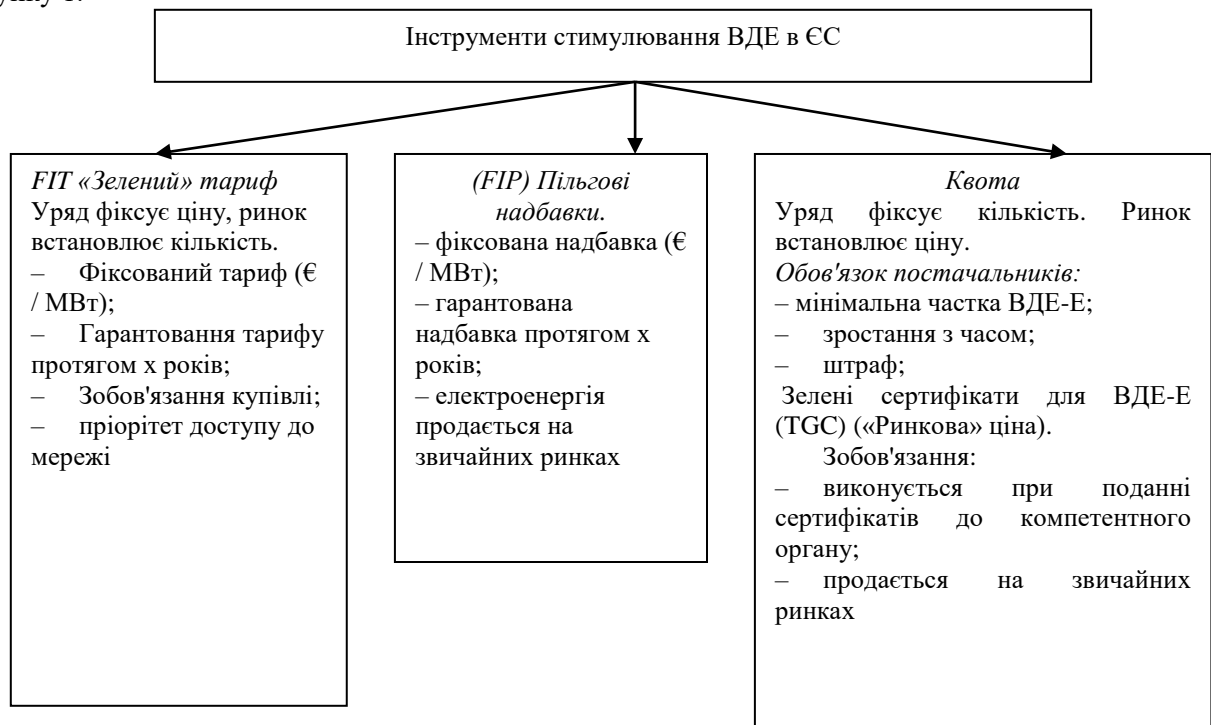

Рис.1. Інструменти стимулювання ВДЕ в ЄС
Джерело: [2]

З 2005 р. і до 2011 р. в ЄС в основному використовується два інструменти: пільгові системи («зелені» тарифи – FITs, і «зелені» надбавки – FIPs), які базувалися на інструментах ціноутворення, та регулювання квотами із застосуванням системи зелених сертифікатів, що продаються (TGC).

Серед 28 держав-членів ЄС, шість країн використовують систему обов'язкових квот (Великобританія, Швеція, Польща, Італія, Румунія та Бельгія). Зобов'язання квотами на основі зелених сертифікатів для генерації електроенергії означає формування ринку енергетичних сертифікатів, ціна яких формується відповідно до попиту та пропозиції.

Як результат, виробники електроенергії можуть отримувати додатковий прибуток від продажу сертифікатів (в додаток до продажу електроенергії). В останні роки такі країни як Італія та Великобританія почали застосовувати змішані «зелені» системи в поєднанні з системою квот.

Основні інструменти стимулювання розвитку ВДЕ включають: системи «зеленого» тарифу (FITs and FIPs); зобов'язання по квотам з застосуванням зелених сертифікатів (TGC); пільгові позики; кредитні гарантії; інвестиційні гранти (підтримка інвестицій); звільнення від податку/його зменшення; тендерні схеми.

«Зелений» тариф (FIT) – гарантує фіксовану ціну за 1кВтгод електроенергії, а «зелена» надбавка (FIP) – виплачується від максимальної ринкової ціни на електроенергію.

Останнім часом існує тенденція щодо зростання застосування FIP. Багато країн ЄС використовують одночасно FIT та FIP.

Зелений тариф відіграє центральну роль в підвищенні частки використання відновлюваних джерел енергії в Європі: 78% електроенергії, отриманої з ВДЕ в період з 1999 по 2009 роки були отримані в країнах з зеленим тарифом.

Для збільшення частки енергії з ВДЕ у секторі опалення та охолодження, більшість країн Євросоюзу користуються інвестиційними грантами.

Пільгові позики або кредити надають під відсотки нижчі за ринкові. Також використовуються подовжені періоди повернення або відтермінування сплати відсотків. Головним плюсом пільгових позик та кредитів є передача частини фінансового ризику кредитору (часто державним установам).

Податкові пільги є гнучким інструментом і можуть бути спрямовані вибірково або на конкретні технології відновлюваної енергетики або на окремих учасників ринку.

В Україні «зелений» тариф був запроваджений наприкінці 2008 року. Він був єдиним для різних видів відновлюваних джерел на 10 років на рівні подвоєного середньозваженого тарифу на електричну енергію, яка закуповується в енергогенеруючих компаній, що працюють на оптовому ринку електричної енергії України за цінними заявками.

В наступному 2009 р. були введені різні коефіцієнти для розрахунку рівнів «зеленого» тарифу для кожного виду відновлюваного джерела енергії, які з роками зменшувалися.

Проте у 2013 р. законом була визначена частка (30-50% залежно від виду джерела енергії та дати введення електростанції в експлуатацію) складових об'єкта електроенергетики українського походження, використаних при його створенні, що зупинило розвиток галузі.

У 2015 р. дана вимога була скасована, а натомість запроваджена можливість отримання надбавки до «зеленого» тарифу за використання певної частки елементів українського походження при будівництві проектів ВДЕ.

У зв'язку зі стрімким розвитком технологій та здешевленням їхньої вартості, рівні «зелених» тарифів в 2015 році були переглянуті та зменшені.

Проте в Україні до 2030 року буде діяти «зелений» тариф, який буде поступово знижуватися. Але настав час розглянути запровадження нової схеми стимулювання розвитку відновлювальної енергетики.

За даними Lazard вартість 1 мВт/год виробленої з сонячної енергії зменшилася більш, ніж на 20% за період з 2015 по 2017 рік, або з 64 дол. США за 1 мВт/год до 50 дол. США за 1 мВт/год [8].

За даними Міжнародного агентства поновлюваних джерел енергії (IRENA) до 2020 р. всі види альтернативної енергетики стануть дешевіші за традиційні.

Сьогодні вартість енергії з викопного палива складає від 0,05 – 0,17 дол. США за кВт/ год. Згідно з оцінкою агентства, в середньому вартість кВт/год з відновлюваних джерел енергії складала в 2017 році від 0,05 дол. США для гідроенергетики і до 0,10 дол. США для сонячних панелей. Вартість енергії вітру на суші дорівнювала 0,06 дол. США за кВт/год, геотермальної енергії – 0,07 дол. США. Офшорна вітрова та сонячна енергія поки ще коштують дорожче викопного палива. Але за прогнозом агентства, до 2020 року їх вартість опуститься до 0,10 дол. США і 0,06 дол. США відповідно [6].

За останні роки кількість країн, що запровадили систему зелених аукціонів зросла до більш ніж 70 на початок 2017 у порівнянні з 8 у 2004 році.

Суть «зелених» аукціонів полягає у тому, що держава робить замовлення на певний обсяг «зелених» потужностей, а інвестори борються за те, щоб його отримати. Вони самі подають свої пропозиції ціни на електроенергію (але до початку реалізації проекту), яку хочуть отримати, але виграє компанія, яка запропонувала найнижчу ціну. Запропонована компанією ціна на її «зелену» електрику буде виплачуватися їй протягом заздалегідь визначеного періоду (в середньому це близько 20 років) [11].

В Україні ВНД якої за методикою Світового банку у 2017 р. становив – 101,5 млрд. дол. США, а ВНД на особу в Україні становило на 2017 рік – 2388 дол. США доцільно економічніше та

ретельніше підходити до формування ринку відновлювальної енергетики і запроваджувати «зелені» аукціони [10].

Доцільно врахувати досвід Іспанії, яка запровадила у середині 2000-х високі зелені тарифи для нових сонячних потужностей (у 2008 р. – 32 євроценти) та ввійшла в топ-10 країн за потужністю сонячних електростанцій). Величезна кількість згенерованих сонячних гігават створила значну кількість субсидій (у 2012 р.– 10,6 млрд.дол США) при тому, що на сонячну генерацію припадало близько 5 %. Це призвело до значного дефіциту енергосистеми.

В результаті було запроваджено ліміт на спорудження нових сонячних потужностей, скасовано зелений тариф і запроваджено ретроспективний податок на «сонячні кіловати», що призвело до зупинки розвитку сонячної енергетики [4].

Компанії, що вкладали у галузь ВДЕ, скористалися правом позову до міжнародного арбітражу. У своїх позовах інвестори заявляли про порушення стандарту справедливого і рівноправного ставлення до інвестора та порушення його розумних очікувань.

Висновки. Україна визначила відновлювальну енергетику як основний вектор, що є однозначно позитивним явищем. Для впевненого та ефективного розвитку в галузі відновлюваної енергетики в Україні потрібно заздалегідь вести діалог зі стейкхолдерами та громадськістю стосовно змін у використанні інструментів регулювання; застосовувати та виконувати довгострокові зобов'язання, розробляти такі схеми підтримки та інструменти, які враховують зміни у вартості технологій та витрат; передбачати планові періоди перегляду умов та введення змін; встановити чіткі зобов'язання щодо уникнення обставин, які можуть викликати неповернення вже здійснених інвестицій; вирішити проблеми з землевідведенням та приєднання до мережі; створити систему балансування та накопичення потужностей «зеленої» енергетики (в першу чергу гідроакумуючих електростанцій); забезпечувати транспарентність витрат; диверсифікувати інструменти підтримки та фінансування різних видів відновлювальної енергетики; здійснювати постійний моніторинг, оцінку ефективності підтримки та сприяння інтеграції мережі тощо.

Джерела та література

1. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» від 18 серпня 2017 р. № 605-р // Офіційний сайт Верховної Ради України. – 1994-2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80> (Дата звернення : 3.05.2018).
2. Кращі європейські практики реалізації вимог. Директиви 2009/28/ЄС щодо заохочення використання відновлюваних джерел енергії // UNIDO : 2019. URL: <http://www.reee.org.ua/assets/2014/09/best-european-practices.pdf> (Дата звернення : 3.05.2018).
3. Про альтернативні джерела енергії: Закон України. Редакція від 11.06.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15> (Дата звернення : 3.05.2019).
4. Чотири виклики відновлювальної енергетики в Україні // БизнесЦензор : сайт. – 2016-2019. URL: <https://bit.ly/302volO> (Дата звернення : 3.02.2019).
5. Electricity production from coal sources (% of total) // The World Bank Group : 2019. URL: <https://bit.ly/2vGjnod> (Дата звернення : 3.02.2019).
6. IRENA at Scenario Forum 2019 // IRENA - International Renewable Energy Agency : 2019. – URL: <https://www.irena.org/> (Дата звернення : 3.03.2019).
7. Renewables // IEA : офіційний сайт Міжнародної енергетичної агенції. – 2019. URL: <https://www.iea.org/topics/renewables/> (Дата звернення : 3.05.2018).
8. Summary Finding of Lazard's 2017 Levelized Cost of Energy Analysis // Lazard. 2019. URL: <https://www.lazard.com/media/450436/rehcd3.jpg> (Дата звернення : 16.01.2019).
9. World Development Indicators: Electricity production, sources, and access // The World Bank Group : 2019. URL: <http://wdi.worldbank.org/table/3.7> (Дата звернення : 3.02.2019).
10. World Development Indicators: Size of the economy // The World Bank Group : 2019. URL: <http://wdi.worldbank.org/table/WV>. (Дата звернення : 3.03.2019).
11. Рудик Н.І., Рудик А.О. Інструменти стимулювання розвитку відновлювальної енергетики. Перспективи розвитку економіки: теорія, методологія, практика : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 2019 р. Луцьк, 2019. С.55-58.

References

1. Energety`chna strategiya Ukrayiny` na period do 2035 roku «Bezpeka, energoefekty`vnist`, konkurentospromozhnist» vid 18 serpnua 2017 r. # 605-r [Energy Strategy of Ukraine for the period up to

- 2035 "Safety, Energy Efficiency, Competitiveness"] // Oficijnyj sajt Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`. – Official site of the Supreme Council of Ukraine. – 1994-2019. – Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80> [In Ukrainian].
2. Krashhi yevropejs`ki prakty`ky` realizaciyi vy`mog. Dy`rekty`vy` 2009/28/ shhodo zaوخochennya vy`kory`stannya vidnovlyuvany`x dzherel energiyi [Best European practices for the implementation of requirements. Directive 2009/28 / EC on the promotion of the use of renewable energy sources] // UNIDO : 2019. – Retrieved from <http://www.reee.org.ua/assets/2014/09/best-european-practices.pdf> [In Ukrainian].
 3. Zakon Ukrayiny` pro al`ternaty`vni dzherela energiyi [Ukraine. Laws The Law of Ukraine on Alternative Energy] : redakciya vid vid 11.06.2017. – Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15> [In Ukrainian].
 4. Choty`ry` vy`kly`ky` vidnovlyuval`noyi energety`ky` v Ukrayini [The Four Challenges of Renewable Energy in Ukraine] // By`znesCenzor : 2016-2019. – Retrieved from https://biz.censor.net.ua/columns/3074733/chotiri_vikliki_rozvitku_vdnovlyuvano_energetiki_v_ukran [In Ukrainian].
 5. Electricity production from coal sources (% of total) // The World Bank Group : – 2019. – Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/EG.ELC.COAL.ZS?locations=DZ> [In USA].
 6. IRENA at Scenario Forum 2019 // IRENA - International Renewable Energy Agency : 2019. – Retrieved from <https://www.irena.org/> [In United Arab Emirates].
 7. Renewables // IEA : 2019. – Retrieved from <https://www.iea.org/topics/renewables/> [In France].
 8. Summary Finding of Lazard's 2017 Levelized Cost of Energy Analysis // Lazard. – 2019. – Retrieved from <https://www.lazard.com/media/450436/rehcd3.jpg> [In Ukrainian].
 9. World Development Indicators: Electricity production, sources, and access // The World Bank Group – 2019. – Retrieved from <http://wdi.worldbank.org/table/3.7> [In USA].
 10. World Development Indicators: Size of the economy // The World Bank Group : 2019. URL: <http://wdi.worldbank.org/table/WV.1> [In USA].
 11. Rudy`k N.I., Rudy`k A.O. Instrumenty` sty`mulyuvannya rozvy`tku vidnovlyuval`noyi energety`ky`. [Tools for stimulating the development of renewable energy]. Perspekty`vy` rozvy`tku ekonomiky`: teoriya, metodologiya, prakty`ka [Prospects for economic development: theory, methodology, practice], m. Lucz`k, 2019 r. Lucz`k, 2019. S.55-58 [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.05.2019 р.

РОЗДІЛ VI

Бухгалтерський облік, аналіз, статистика та математичні методи й інформаційні технології в економіці

УДК 657.6(0.02)-047.44

Мельник Катерина,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
кафедра обліку і аудиту,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0001-9167-5801
e-mail: pristypakatia@ukr.net
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-115-121>

ФОРМУВАННЯ КРИТЕРІЇВ ОЦІНЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС АУДИТУ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Розглянуто основні чинники формування критеріїв оцінювання інформації, що можуть бути використані під час проведення аудиту. Встановлено, що на процес формування критеріїв оцінювання інформації впливають інтереси її користувачів, стратегічні, тактичні та оперативні цілі користувачів, а також їх очікування щодо формування, змісту та використання інформації. Важливим є також врахування під час визначення критеріїв оцінювання інформації в умовах сталого розвитку впливу середовища функціонування суб'єктів економічної діяльності, які продукують та використовують інформацію у власних цілях. За результатами дослідження ідентифіковано вплив внутрішнього середовища, зовнішнього середовища та інтегрований (рефлексивний) вплив умов сталого розвитку на формування критеріїв оцінювання інформації.

Ключові слова: інформація, аудит, критерії оцінювання інформації, концепція сталого розвитку, інтереси користувачів інформації, очікування користувачів інформації.

Мельник Екатерина,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра учета и аудита,
г. Луцк; ORCID ID 0000-0001-9167-5801
e-mail: pristypakatia@ukr.net

ФОРМИРОВАНИЕ КРИТЕРИЕВ ОЦЕНИВАНИЯ ИНФОРМАЦИИ ВО ВРЕМЯ АУДИТУ В УСЛОВИЯХ ПОСТОЯННОГО РАЗВИТИЯ

Рассмотрены основные факторы формирования критериев оценки информации, которые могут быть использованы при проведении аудита. Установлено, что на процесс формирования критериев оценки информации влияют интересы пользователей, стратегические, тактические и оперативные цели пользователей, а также их ожидания относительно формирования, содержания и использования информации. Важно также учитывать при определении критериев оценки информации в условиях устойчивого развития влияние среды функционирования субъектов экономической деятельности, которые производят и используют информацию в собственных целях. По результатам исследования идентифицировано влияние внутренней среды, внешней среды и интегрированное (рефлексивное) влияние условий постоянного развития на формирование критериев оценки информации.

Ключевые слова: інформація, аудит, критерії оцінювання інформації, концепція постійного розвитку, інтереси користувачів інформації, очікування користувачів інформації.

Melnyk Katerina,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Department of Accounting and Audit,
Lutsk; ORCID ID 0000-0001-9167-5801
e-mail pristypakatia@ukr.net

FORMATION EVALUATION CRITERIA INFORMATION DURING AUDIT IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Implementation of the concept of sustainable development gives grounds to state the existence of changes in the qualitative and quantitative characteristics of the activities of individual entities, their associations, branches, etc. Such changes are due, first of all, to changes in the parameters by which various entities characterize their strategic, current and operational goals. Another factor changes in the behavior of economic agents are changes in the characteristics of the information on which decisions are made. The implementation of such decisions contributes to the achievement of relevant goals. Takes on particular relevance to evaluate compliance data generated and used for decision-making, a number of critical values (criteria). Such criteria, in our opinion, should be determined by a set of parameters, the content of which will give grounds to determine the degree of reliability of data and their ability to facilitate the realization of expectations of users of information. One of the mechanisms for evaluating such compliance is the implementation of control measures, one of the forms of which is an audit. The main factors of formation of evaluation criteria of information which can be used during the audit are considered. It is established that the process of forming the criteria for evaluating information is influenced by the interests of its users, the strategic, tactical and operational goals of users, as well as their expectations for the formation, content and use of information. It is also important to consider when determining the criteria for evaluating information in the conditions of sustainable development of the impact of the environment of the functioning of economic entities that produce and use information for their own purposes. The results of the research identified the impact of the internal environment, the environment and the integrated (reflexive) impact of sustainable development on the formation of criteria for evaluating information.

Key words: information, audit, criteria for evaluation of information, concept of sustainable development, interests of users of information, expectations of users of information

Постановка наукової проблеми. Трансформація економічної системи супроводжується істотною модифікацією діяльності господарюючих суб'єктів. При цьому спостерігаються зміни в очікуваннях суспільства та окремих його складових (державні установи, суб'єкти підприємництва, профспілкові та громадські об'єднання, галузеві та регіональні професійні організації тощо). Зазначені зміни визначаються, як правило, виходячи з панівної концепції розвитку суспільства, яка характеризується необхідністю формалізації певних суспільних очікувань та вирішення для їх належної обґрунтованості низки типових завдань. Однією з таких концепцій, яка набуває дедалі більшої популярності в контексті розвитку світової економіки в цілому та економічної системи України зокрема, є концепція сталого розвитку.

Впровадження зазначеної концепції дає підстави констатувати наявність змін якісних та кількісних характеристик діяльності окремих суб'єктів, їх об'єднань, галузей тощо. Такі зміни обумовлені, насамперед, змінами параметрів, за допомогою яких різноманітні суб'єкти характеризують свої стратегічні, поточні та оперативні цілі. Варто відзначити, що іншим чинником змін у поведінці економічних суб'єктів є зміни в характеристиках інформації, на основі якої приймаються рішення, реалізація яких сприяє досягненню відповідних цілей. Оскільки інформація, яку продукують та використовують у власних інтересах суб'єкти господарювання, піддається впливу в умовах сталого розвитку, можна припустити й існування такого впливу безпосередньо на критерії її оцінювання. Саме необхідність визначення та наукового обґрунтування факту та характеру впливу умов сталого розвитку на критерії оцінювання інформації, якими може користуватися аудитор, й обумовлює актуальність дослідження, окремі результати якого викладені у цій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій закордонних та вітчизняних учених дає підстави констатувати, що функціонування економічної системи та її окремих елементів в умовах сталого розвитку визнається дослідниками як самостійний об'єкт дослідження. Зокрема,

питання визначення відповідної термінології, ідентифікації ознак сталого розвитку, визначення його впливу на господарську діяльність та на інформацію, яка використовується різними групами економічних суб'єктів розкривають у наукових публікаціях Р. Акофф, С. Бардаш, Ю. Бездушна, О. Вільямсон, В. Воробей, Е. Голованов, В. Дерій, В. Жук, І. Журовська, Д. Норт, Т. Осадча, С. Савченко, О. Сокіл, О. Черевко та ін.

Виділення невирішених раніше питань. Не відкидаючи наукові здобутки отримані вітчизняними та закордонними науковцями і практикуючими фахівцями, доцільною є необхідність відзначити недостатній рівень наукового вирішення проблеми ідентифікації потреб користувачів результатів аудиту в умовах реалізації концепції сталого розвитку. Зокрема, на нашу думку, у наукових та фахових публікаціях недостатньо охарактеризовані особливості змісту чинників, під впливом яких формуються очікування користувачів результатів аудиту, та потребує уточнення безпосередній алгоритм формування критеріїв, за якими може оцінюватися інформація, що підлягає аудиту.

Формулювання мети статті та постановка завдання. Зважаючи на викладене, метою дослідження, результати якого викладені у статті, визначено формалізацію обставин, які впливають на процес обґрунтування критеріїв оцінювання інформації, що використовуються в аудиті, в умовах сталого розвитку. Виходячи з цього, завданнями відповідного дослідження визначено: ідентифікацію чинників, від яких залежить зміст критеріїв оцінювання інформації в процесі аудиту; визначення змісту можливого впливу зазначених чинників на заходи формування відповідних чинників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до вимог Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг [1] аудит є одним з видів завдань з надання упевненості користувачам інформації. При цьому, серед ознак ідентифікації таких завдань виділяється саме наявність критеріїв, за якими інформація може бути оцінена під час проведення аудиту.

Зокрема, В.М. Жук визначає сталий розвиток як «...процес розбудови держави на основі узгодження та гармонізації соціальної економічної та екологічної складових, змін в підходах до експлуатації ресурсів, напрямку капіталовкладень, технічного розвитку та інституціональних змін, з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь» [2, с. 142–144].

Як свідчать наукові публікації, проблеми функціонування економічної системи визнаються на різних її рівнях. Так, за результатами проведеного дослідження проблем формування оцінки сталості сільськогосподарського землекористування в Україні, А.А. Попович визнає, що «практична функціональність індикаторів сталого розвитку полягає у демонстрації прогресу досягнення цілей і задач, які впливають із глобальних, регіональних, державних або місцевих програм розвитку. Вони також покликані забезпечити інформаційну підтримку процесів планування та прийняття рішень, сформуванню основи для оцінки ходу реалізації програм розвитку на різних рівнях. Крім того, індикатори необхідні для привернення уваги суспільства та інформування громадськості про стан соціальних і економічних процесів і хід реалізації стратегій розвитку з погляду довгострокової стійкості в доступній формі [3, с. 44].

Підкреслюючи необхідність врахування умов сталого розвитку в діяльності суб'єктів господарювання, А. Колот визнає, що «суспільство в цілому зацікавлене в тому, щоб кожна бізнес-структура набула статусу організації, орієнтованої на сталий розвиток» [4, с. 5]. При цьому, на думку автора, «на сталий розвиток можуть розраховувати лише організації, які здатні й готові до виконання своїх морально-духовних обов'язків і правових норм в економічній, соціальній, екологічній та інших сферах, життєво важливих для розвитку економіки і суспільства» [4, с. 6].

Отримані результати проведених досліджень дали можливість обґрунтувати шляхи удосконалення в умовах розвитку системи управління окремими видами ресурсів. Так, на думку А.О. Новицької та Е.М. Ільницького, «розроблення стратегії управління персоналом під конкретне підприємство, з врахуванням ситуації у внутрішньому та зовнішньому середовищі організації, повинне бути продуманим, повністю усвідомленим і контрольованим розумовим процесом, який передбачає, що за визначенням стратегії наступить її реалізація. Мистецтво розроблення стратегії управління персоналом полягає у тому, щоб наслідками формулювання загальних підходів до управління персоналом у стратегічному періоді стали конкретні дії, які б дали змогу досягти високої

ефективності використання кадрового потенціалу та організації процесу управління підприємством загалом» [5, с. 273].

В контексті забезпечення ефективного використання можливостей розвитку, М.М. Кочерга зазначає, що «для визначення ефективності використання тих чи інших ресурсів необхідно знати їх вартісний еквівалент, тобто потрібно здійснити їх оцінювання. Реалізація поставленого завдання передбачає комплекс заходів і довгострокове прогнозування використання природно-ресурсного потенціалу з урахуванням взаємодії зі світовою економікою» [6, с. 30].

Натомість С.І. Оліферук у своїй публікації [7] на прикладі сільського господарства розглядає можливість вирішення проблем інтегральної оцінки сталого розвитку.

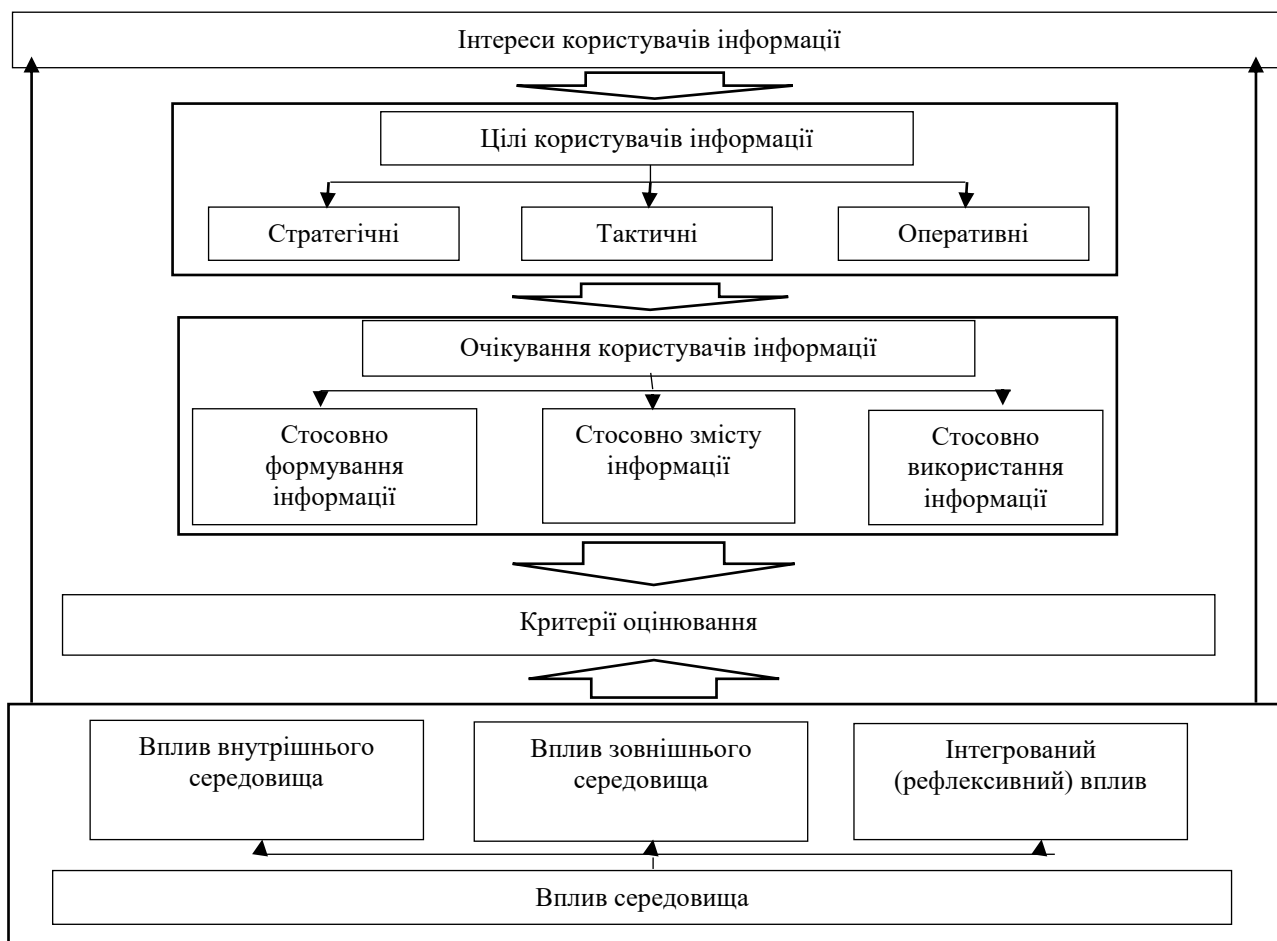

Рис. 1. Формування критеріїв оцінювання інформації під час аудиту

Джерело: авторська розробка

В роботах науковців та професійних об'єднань значна увага приділена проблемам формування, оцінювання та застосування інформації в інтересах різних груп користувачів. Зокрема, достатньо детально проаналізовано роль фінансової та пов'язаної з нею інформації у Звіті Панелі Національної Академії Громадського Адміністрування (США) для Федеральної Консультативної Ради Стандартів Обліку [8]. Також особливості використання інформації, зокрема тієї, що міститься у фінансовій звітності, викладені в публікації А. Блесінг (A. Blessing) та Е. Оноїї (E. Onoja) [9]. Автори звіту та публікації наголошують, зокрема, на необхідності покращення управлінської інформації для забезпечення оперативної ефективності, ідентифікації та досягнення пріоритетних цілей, що є однією з передумов практичної реалізації концепції сталого розвитку.

В наукових публікаціях також обґрунтовується необхідність врахування потреб користувачів інформації під час її формування. В контексті зазначеного, заслуговує на увагу точка зору О.Л. Шерстюка, який пропонує визначити випадковий, базовий, цільовий, оціночний та функціональний

рівні споживчої поведінки користувачів фінансової інформації. Дані проведеного дослідження дозволили автору дійти висновку про те, що «підходи до ідентифікації споживчої поведінки користувачів фінансової інформації дають змогу оцінити культуру споживання фінансової інформації, від якої залежатиме оцінка очікувань користувачів як від самої інформації, так і від результатів її аудиту, а також – зміст завдань, які можуть бути визначені на етапі прийняття аудитором рішень щодо співпраці з замовником аудиту, та ступінь упевненості, який може бути висловлений аудитором» [10, с. 44].

Водночас, С.В. Бардаш та О.Л. Шерстюк звертають увагу на те, що «недотримання умов ідентифікації фінансової інформації призводить до виникнення необґрунтованих очікувань користувачів стосовно можливостей застосування певних даних як самостійно, так і в їх сукупності. При цьому, може мати місце наділення даних, що формують інформацію, характеристиками, які насправді не можуть бути для них властивими» [11, с. 57].

Окрема увага у раніше проведених дослідженнях приділяється особливостям підходів до формування інформації. Так, С.В. Бардаш, на основі результатів дослідження теорії бухгалтерського обліку, дійшов висновку, що за сучасних умов можуть бути ідентифіковані дедуктивний, індуктивний, прагматичний, етичний, психологічний, та комунікативний підходи її формування [12, с. 11–12]. Ідентифікація запропонованих підходів дозволяє в умовах сталого розвитку забезпечити можливість, з одного боку, максимального врахування під час підготовки фінансової інформації інтересів її користувачів, з іншого – забезпечити певну універсальність її тлумачення суб'єктами, інтереси яких часто не співпадають.

Шляхи вирішення зазначених проблем також знайшли своє відображення в монографії О.Г. Сокола [13].

Значна кількість публікацій вітчизняних (М.Т. Білухи, Ф.Ф. Бутинця, І.М. Дмитренко, Н.І. Дорош, С.Я. Зубілевич, Б.В. Мельничука, О.А. Петрик, І.М. Пожарицької, О.Ю. Редька, О.Л. Шерстюка, та ін.) і зарубіжних (Р. Адамса, В.Д. Андрєєва, А. Аренса, Г.Р. Дженіка, Ф. Дефліза, М. Деніса, Р. Доджа, Д. Кармайкла, Дж. Лоббека, Дж.К. Робертсона, Я.В. Соколова та ін.) учених дає змогу дійти висновку про те, що в наукових дослідженнях, присвячених вирішенню проблем аудиту, робиться акцент на необхідності ідентифікації, вибору, застосування та оцінювання результатів низки методичних прийомів.

Водночас, існують підстави констатувати недостатність висвітлення в наукових публікаціях шляхів вирішення організаційних та методологічних проблем виконання завдань з надання упевненості, зокрема забезпечення належної якості виконання аудиторських завдань аудиту фінансової інформації.

Користувачі інформації, які формують та обґрунтовують на її основі рішення, необхідні для досягнення їх цілей, зацікавлені в незалежній оцінці відповідності необхідних даних певному набору критеріїв. Процес формування критеріїв, за якими аудитори можуть оцінювати інформацію в умовах сталого розвитку, може бути представлений за допомогою ілюстрації, наведеної на рис. 1.

Висновки та перспективи подальших розробок. Таким чином, результати проведеного дослідження дали можливість ідентифікувати основні чинники, від яких залежить зміст критеріїв оцінювання інформації в процесі аудиту. До таких чинників в умовах сталого розвитку можуть бути віднесені інтереси користувачів фінансової інформації, їх завдання та очікування стосовно діяльності економічних суб'єктів та інформації щодо неї.

Водночас, було встановлено існування внутрішнього, зовнішнього та інтегрованого (рефлексивного) впливу середовища сталого розвитку на визначення змісту можливого впливу зазначених чинників на заходи формування відповідних чинників.

Отримані результати дослідження дозволяють вирішити теоретичну проблему систематизації та алгоритмізації процесу формування критеріїв, які можуть бути використані аудитором для оцінювання інформації. Водночас, на практичному рівні зазначені результати дозволяють аудитором адекватно оцінити зміст інтересів та очікувань користувачів результатів своєї роботи, що сприятиме підвищенню рівня її якості.

Предметом подальших досліджень з метою вирішення проблем формалізації критеріїв, що можуть бути використані аудитором для оцінювання інформації, яка перевіряється, має бути визнано

ідентифікацію параметрів зазначених критеріїв на основі їх змістовних характеристик та можливості застосування для вирішення окремих завдань аудиту.

Джерела та література

1. Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements. URL : <https://www.ifac.org/publications-resources/2018-handbook-international-quality-control-auditing-review-other-assurance> (23.03.2019).
2. Жук В. М. Наукове означення інституціональної теорії бухгалтерського обліку (на засадах ідеї сталого розвитку). *Збірник наукових праць ПДАТУ*. 2009. Вип. 17. Т. 2. С. 139–146.
3. Попович А. А. Оцінка сталості сільськогосподарського землекористування в Україні. *Агросвіт*. 2016. № 10. С. 43–52.
4. Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів. *Економічна теорія*. 2013. №4. С. 5–26.
5. Новицька А. О. Ільницький Е. М. Процес управління підприємством та шляхи його вдосконалення. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.5. С. 270–274.
6. Кочерга М. М. Ефективність екологічного менеджменту в сільському господарстві. *Агросвіт*. 2013. №6. С. 29–33.
7. Оліферук С. І. Інтегральна оцінка сталого розвитку сільського господарства: регіональний аспект. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 4. С. 73–84.
8. Financial and Related Information for Decision-Making: Enhancing Management Information to Support Operational Effectiveness and Priority Goals / A Report by a Panel of the National Academy Of Public Administration For the Federal Accounting Standards Advisory Board, April 2014. URL: <https://www.napawash.org/studies/academy-studies/financial-and-related-information-for-decision-making-enhancing-management> (22.03.2019).
9. Blessing A., Onoja E. (2015). The role of financial statements on investment decision making: a case of united bank for Africa PLC (2004–2013). *European Journal of Business, Economics and Accountancy*. Vol. 3. No. 2. Pp.12–37.
10. Шерстюк О. Л. Зміст та природа потреб користувачів фінансової інформації. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. № 3(77). С. 39–45.
11. Бардаш С. В., Шерстюк О. Л. Ідентифікація чинників, що впливають на рівень аудиторського ризику. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія «Економічні науки»*. 2017. № 2(24). Т. 2. С. 54–60.
12. Бардаш С. В. Онтологія мультиваріантності теорії бухгалтерського обліку. *Облік і фінанси*. 2016. №6 (74). С. 8–15.
13. Сокіл О. Г. Теоретико-методологічні засади бухгалтерського обліку сталого розвитку сільськогосподарських підприємств : монографія. Мелітополь : ТОВ «Колор Принт», 2018. 454 с.

References

1. Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements. URL : <https://www.ifac.org/publications-resources/2018-handbook-international-quality-control-auditing-review-other-assurance> (23.03.2019). [In English].
2. Zhuk V. M. (2009). Naukove oznachennia instytutsionalnoi teorii bukhgalterskoho obliku (na zasadakh idei staloho rozvytku) [Scientific definition of the institutional theory of accounting (based on the idea of sustainable development)] Zbirnyk naukovykh prats PDATU. No. 17. Pp. 139–146. [In Ukrainian].
3. Popovych A. A. (2016). Otsinka stalosti silskohospodarskoho zemlekorystuvannia v Ukraini [Estimation of the sustainability of agricultural land use in Ukraine]. Ahrosvit. No. 10. Pp. 43–52. [In Ukrainian].
4. Kolot A. M. (2013). Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist: evoliutsiia ta rozvytok teoretychnykh pohliadiv. [Corporate social responsibility: the evolution and development of theoretical views]. Ekonomichna teoriia. No. 4. Pp. 5–26. [In Ukrainian].
5. Novytska A. O. Ilnitskyi E. M. (2012). Protses upravlinnia pidpriemstvom ta shliakhy yoho vdoskonalennia [Process of enterprise management and ways of its improvement]. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. No. 22.5. Pp. 270–274. [In Ukrainian].
6. Kocherha M. M. (2013). Efektyvnist ekolohichnoho menedzhmentu v silskomu hospodarstvi [The effectiveness of environmental management in agriculture]. Ahrosvit. No. 6. Pp. 29–33. [In Ukrainian].
7. Oliferuk S. I. (2014). Intehralna otsinka staloho rozvytku silskoho hospodarstva: rehionalnyi aspekt [Integral assessment of sustainable development of agriculture: a regional aspect]. Ekonomika i prohnouzuvannia. No. 4. Pp. 73–84. [In Ukrainian].
8. Financial and Related Information for Decision-Making: Enhancing Management Information to Support Operational Effectiveness and Priority Goals / A Report by a Panel of the National Academy Of Public

- Administration For the Federal Accounting Standards Advisory Board, April 2014. URL: <https://www.napawash.org/studies/academy-studies/financial-and-related-information-for-decision-making-enhancing-management> (22.03.2019). [In English].
9. Blessing A., Onoja E. (2015). The role of financial statements on investment decision making: a case of united bank for Africa PLC (2004–2013). *European Journal of Business, Economics and Accountancy*. Vol. 3. No. 2. Pp.12–37. [In English].
 10. Sherstiuk O. L. (2016). Zmist ta pryroda potreb korystuvachiv finansovoi informatsii. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu*. [The content and nature of the needs of users of financial information]. Serii: *Ekonomichni nauky* No. 3. Pp. 39–45. [In Ukrainian].
 11. Bardash S. V., Sherstiuk O. L. (2017). Identyfikatsiia chynnykiv, shcho vplyvaiut na riven audytorskoho ryzyku [Identification of factors influencing the level of audit risk] *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka»*. Serii«*Ekonomichni nauky*». No. 2. P. 54–60. [In Ukrainian].
 12. Bardash S. V. (2016). Ontolohiia multyvariantnosti teorii bukhhalterskoho obliku. [Ontology of Multivariate Theory of Accounting] *Oblik i finansy*. No. 4. Pp. 8–15. [In Ukrainian].
 13. Sokil O. H. (2018). Teoretyko-metodolohichni zasady bukhhalterskoho obliku staloho rozvytku silskohospodarskykh pidpriemstv : monohrafiia. [Theoretical and methodological principles of accounting of sustainable development of agricultural enterprises: monograph]. Melitopol : TOV «Kolor Prynt». [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.04.2019 р.

УДК 657.15:005.934

Маркус Ольга,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
кафедра обліку і аудиту,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-6147-888X,
e-mail: oreola9@ukr.net
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-121-128>

ОБЛІКОВА ІДЕНТИФІКАЦІЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ У ФОРМУВАННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті проведено теоретичне узагальнення впливу нематеріальних активів на економічну безпеку підприємства. Розглянуто такі економічні поняття як «нематеріальні активи» та «економічна безпека підприємства». Досліджено переваги і недоліки основних підходів до ідентифікації та класифікації нематеріальних активів підприємства. Визначено основи облікової ідентифікації нематеріальних активів, як частини інтелектуального капіталу підприємства. Удосконалено обліково-інформаційне забезпечення окремих структурних елементів інтелектуального капіталу, що може бути використане для розвитку людських та структурних ресурсів підприємства в довгостроковій перспективі та для надання повної інформації про витрати на розвиток людського капіталу, що є особливо важливим для тих підприємств, в діяльності яких знання та компетенція персоналу відіграють вирішальне значення та визначають успішність їх діяльності.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, нематеріальні активи, інтелектуальний капітал, людський капітал, структурний капітал, ринковий капітал, облікова ідентифікація нематеріальних активів.

Маркус Ольга,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноєвропейский национальный университет,
имени Леси Украинской,
кафедра учета и аудита,
г. Луцк; ORCID ID 0000-0002-6147-888X,
e-mail: oreola9@ukr.net

УЧЕТНАЯ ИДЕНТИФИКАЦИЯ НЕМАТЕРИАЛЬНЫХ АКТИВОВ В ФОРМИРОВАНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье проведено теоретическое обобщение влияния нематериальных активов на экономическую безопасность предприятия. Рассмотрены такие экономические понятия как «нематериальные активы» и «экономическая безопасность предприятия». Исследованы преимущества и недостатки основных подходов к идентификации и классификации нематериальных активов. Определены основы учетной идентификации нематериальных активов, как части интеллектуального капитала предприятия. Усовершенствована учетно-информационное обеспечение отдельных структурных элементов интеллектуального капитала, может быть использовано для развития человеческих и структурных ресурсов предприятия в долгосрочной перспективе и для предоставления полной информации о расходах на развитие человеческого капитала, что особенно важно для тех предприятий, в деятельности которых знания и компетенция персонала играют решающее значение и определяют успешность их деятельности.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, нематериальные активы, интеллектуальный капитал, человеческий капитал, структурный капитал, рыночный капитал, учетная идентификация нематериальных активов.

Markus Olga,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Accounting and Auditing,
Lutsk; ORCID ID 0000-0002-6147-888X,
e-mail: oreola9@ukr.net

THE ACCOUNTING IDENTIFICATION OF INTANGIBLE ASSETS IN FORMATION OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

The article gives a theoretical generalization of the influence of intangible assets on the economic security of the enterprise. The following economic notions are considered as "intangible assets" and "economic safety of the enterprise".

As a result of the conducted scientific research, the following definition of the essence of the concept was formulated: the economic security of the enterprise - is such an existing financial and economic state of the assets of the enterprise, which guarantees their protection, the possibility of the most effective use, sustainable growth of their value.

The actual definition of the intangible assets of the enterprise as a part of the intellectual capital properly identified, recorded and can be used to profit, the formation of long-term competitive advantages and increase the market value of the enterprise.

The advantages and disadvantages of the main approaches to the identification and classification of intangible assets of the enterprise are explored.

The bases of accounting identification of intangible assets as part of the intellectual capital of the enterprise are determined.

Improved accounting and information provision of certain structural elements of intellectual capital that can be used to develop the human and structural resources of the enterprise in the long run and to provide full information on the costs of human capital development, which is especially important for those enterprises in whose activities knowledge and the competence of the personnel play a crucial role and determine the success of their activities.

At the same time, the proper accounting and information provision of the formation and use of intellectual capital helps to understand how the enterprise will achieve its goals; displaying in the financial statements information about the results of the formation and use of intellectual capital, managers bring users to the long-term perspective of the company, that is, the complete accounting and information provision of intellectual capital operations enables the demonstration of the long-term aspect of current activity.

Key words: economic safety of the enterprise, intangible assets, intellectual capital, human capital, structural capital, market capital, accounting identification of intangible assets.

Постановка проблеми. Забезпечення стійкого економічного зростання на рівні підприємства в умовах постійних змін зовнішнього середовища в цілому стає неможливим без досягнення економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Економічна безпека, що будується на економіці знань, дає можливість протистояти розвитку загрозливих ситуацій та стає важливим фактором стійкого економічного зростання підприємства.

Знання та інформація перетворюються у самостійний фактор виробництва; відбуваються зміни у структурі капіталу підприємства – у напрямі зростання частки нематеріальних активів.

Ступінь розвитку прав інтелектуальної власності, інформаційних технологій, створення інтелектуальних продуктів стають вирішальними у питаннях ефективності господарювання підприємства та його економічної безпеки.

Проблема взаємообумовленого зростання частки нематеріальних активів та економічної безпеки підприємства актуалізується в умовах жорстокої переважно цінової конкуренції вітчизняного виробника. Тоді як сучасні тенденції світового ринку свідчать про перехід від цінової конкуренції до нецінової, тобто конкуренції технічного та якісного рівня продукції, яка в довгостроковій перспективі здатна забезпечити стійке економічне зростання.

Таким чином, саме нематеріальні активи виконують роль головного фактору економічної безпеки; стимулюють конкурентоспроможність вітчизняного виробника, за рахунок вдосконалення існуючих технологій, техніки та використання принципово нових наукових досягнень.

Важливістю нематеріальних активів як фактору економічної безпеки підприємства, обґрунтовується необхідність розширення підходу до трактування сутності нематеріальних активів, як частини інтелектуального капіталу, що створить додаткові можливості для ідентифікації та залучення в господарський процес цих активів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні та практичні аспекти ідентифікації та оцінки нематеріальних активів підприємства з різним ступенем повноти розглядалися в працях зарубіжних науковців Р. Рейлі, Р. Швайса, Дж. Хітчнера, Т. Коупленда, К.еСвейбі, Й. Рууса та вітчизняних науковців І. Бігдан, В. Гурко, М.рДишкант, С. Легенчук, М. Манухіної, Я. Устинової.

Дослідженню ролі нематеріальних активів як фактору створенню конкурентних переваг підприємства приділяється значна увага в наукових працях та дослідженнях таких вчених, як Е. Брукінг, В. Глухов, Л. Едвінсон, Б.оЛеонтъев, П. Лернер, М. Мелоун, М. Портер.

Питання впливу нематеріальних активів на вартість підприємства розглядаються в наукових працях таких вчених-економістів як С. Валдайцев, А. Грязнова, Г. Десмонд, А. Козирев, В. Макаров, Г. Мікерін, Д. Фішмен.

Попри вагомий доробок вчених, існує об'єктивна необхідність розробки теоретико-прикладних засад зміцнення економічної безпеки підприємств за рахунок включення такого фактору як – нематеріальні активи.

Постановка завдання.

Метою статті є теоретичне узагальнення впливу нематеріальних активів на економічну безпеку підприємства, дослідження переваг і недоліків основних підходів до ідентифікації та класифікації нематеріальних активів, що використовуються в сучасних умовах та розширення підходу до трактування сутності нематеріальних активів, як частини інтелектуального капіталу.

Виклад основного матеріалу.

Досліджуючи роботи сучасних вчених-економістів, можна виокремити чотири підходи у визначенні сутності «економічна безпека підприємства», це – атрибутивний, який розглядає економічну безпеку як певний стан активів суб'єкта господарювання їх захист та можливість найбільш ефективного використання; функціональний, який зосереджує увагу на ролі економічної безпеки підприємства у забезпеченні його сталого розвитку; структурний, який розглядає сутність економічної безпеки підприємства, як сукупність взаємопов'язаних між собою елементів; процесний, який трактує економічну безпеку як процес захисту та реалізації економічних інтересів стейкхолдерів підприємства [1; 2; 3].

На нашу думку, сутність поняття «економічна безпека підприємства» слід розглядати з позиції атрибутивного підходу. Адже, розглядаючи економічну безпеку як статичне поняття, її можна трактувати як оптимальний стан суб'єкта господарювання та визначити вплив такого фактору як нематеріальні активи.

В результаті проведеного наукового дослідження, нами було сформульовано наступне визначення сутності поняття: економічна безпека підприємства – це такий існуючий фінансово-

господарський стан активів підприємства, за якого гарантується їх захист, можливість найбільш ефективного використання, стійке зростання їх вартості.

Таким чином, аналізуючи формування економічної безпеки підприємства, нам потрібно розглядати не лише класичні ознаки нематеріальних активів, які дає нам «вузьке» бухгалтерське визначення, а й дослідити таке поняття, як «інтелектуальний капітал». Дослідження структури інтелектуального капіталу сформує теоретико-методичну основу, для поступового введення до складу об'єктів бухгалтерського обліку тих нематеріальних активів, які не обліковуються за чинними П(С)БО, а отже і не захищенні законодавством, не використовуються як джерело інноваційного розвитку підприємства та не впливають на приріст інших активів.

Базовим визначенням нематеріальних активів є визначення з П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» [4], згідно якого для визнання певного нематеріального ресурсу в якості нематеріального активу в обліку, враховуючи критерії визнання активу загалом, необхідно, щоб такий ресурс:

- був контрольований підприємством в результаті минулих подій;
- його використання призводило б до отримання економічних вигод у майбутньому;
- відповідав ознаці немонетарності, тобто неможливості швидкого перетворення на гроші;
- не використовувався для продажу.

Відповідно до МСФЗ 38 (IAS 38) «Нематеріальні активи» [5], актив задовольняє критерій ідентифікованості в контексті визначення нематеріального активу, коли він:

- може бути відокремлений від організації для подальшого продажу, передачі, ліцензування, здачі в оренду або обміну, або в індивідуальному порядку, або разом з відповідним договором, активом або зобов'язанням;

- виникає з договірних або інших юридичних прав незалежно від того, чи ці права передаються або відокремлюються від певної організації або від інших прав і обов'язків.

Таким чином, згідно зі стандартами, нематеріальний актив визнається бухгалтерським активом при дотриманні таких умов: відповідність критеріям ідентифікації, контроль над ресурсом, ймовірність надходження майбутніх економічних вигод, та можливість проведення достовірної оцінки об'єкта. Всі інші складові нематеріальних активів, які не відповідають таким умовам, – відносять до неідентифікованих нематеріальних активів.

Тому постає проблема, що більшість нематеріальних активів не ідентифікуються, а тому не відображаються в обліку. Враховуючи зростання в сучасних умовах важливості інформації та знань, помилковими слід вважати положення бухгалтерських стандартів, які рекомендують оцінювати нематеріальні активи за тими ж правилами, що і матеріальні.

В конкретний момент часу підприємство володіє інтелектуальним капіталом, який на думку таких науковців як Лейф Едвінссон, Майкл Мелуон [6], складається з трьох частин: людського, організаційного (або структурного) та клієнтського капіталу. Подібного наукового підходу у структуризації інтелектуального капіталу дотримуються більшість сучасних дослідників, різняться лише назва структурних елементів: людський (особистий), організаційний (структурний), клієнтський (ринковий, споживчий) капітал [7; 8].

Людський капітал представлений сукупністю інтелектуальних досягнень та досвіду персоналу підприємства. Під структурним капіталом доцільно розуміти різного роду інноваційні технології та інші продукти інтелектуальної діяльності, що створюють необхідні умови праці та визначають продуктивність людського капіталу. Як вже було зазначено, цінність структурного капіталу виявляється тільки у взаємозв'язку з людським капіталом. Оскільки характерними ознаками сучасних підприємств є вузька спеціалізація та комерційна таємниця, питома вага їх структурного капіталу може бути результатом власних досліджень та розробок. Залучення людського та структурного капіталу в господарську діяльність підприємства та їх взаємодія, формує ще один елемент інтелектуального капіталу – ринковий капітал. Це дозволило виділити основні базові (людський і структурний) та цільові (ринковий) елементи інтелектуального капіталу підприємства. Виходячи з вищенаведеного, структуру інтелектуального капіталу покажемо у вигляді наступного рисунку (див. рис. 1.).

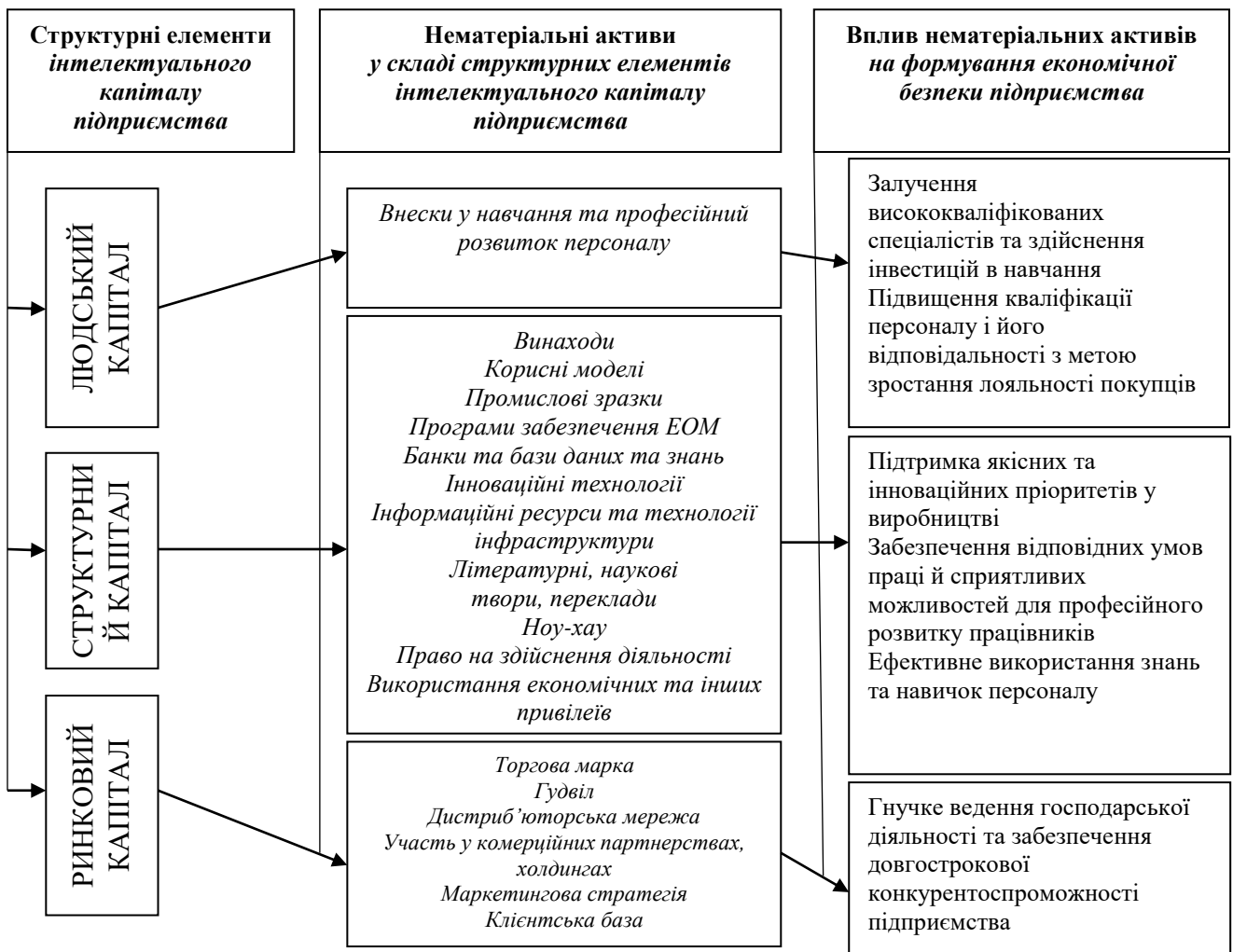

Рис. 1. Вплив нематеріальних активів на формування економічної безпеки підприємства
*Сформовано автором

Удосконалення обліково-інформаційного забезпечення щодо формування окремих елементів інтелектуального капіталу як нематеріальних активів підприємства, сприятиме відображенню в фінансовій звітності більш повної і неупередженої інформації про підприємство та надасть можливість спрогнозувати його розвиток у майбутньому; забезпечити успішну діяльність підприємства у довгостроковій перспективі; показати взаємозв'язок між стратегічними цілями і розвитком персоналу підприємства; сприяти підвищенню кваліфікації персоналу і його відповідальності з метою зростання лояльності покупців; забезпечити ефективне використання знань та навичок персоналу під час ведення бізнесу.

Виходячи з вищенаведеного, розглянемо критерії облікової ідентифікації нематеріальних активів, як складової інтелектуального капіталу у вигляді наступного рисунку (див. табл. 1.).

Узагальнюючи вищенаведене, дамо власне визначення нематеріальним активам підприємства, як частині інтелектуального капіталу, що належним чином ідентифікована, зафіксована і може бути використана з метою отримання прибутку, формування довгострокових конкурентних переваг та підвищення ринкової вартості підприємства.

Критерії облікової ідентифікації нематеріальних активів, як складової інтелектуального капіталу підприємства *

Нематеріальні активи	Форма існування правовідносин	Витратна природа виникнення	Джерело утворення прибутку
ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ: Внески у навчання та професійний розвиток персоналу	Трудові контракти Договори з навчальними закладами	Витрати на навчання та підвищення кваліфікації персоналу Витрати на набір та пошук персоналу	Зниження собівартості одиниці продукції Підвищення якості, зміни вихідних характеристик продукції, що може бути враховано в ціні продукції
СТРУКТУРНИЙ КАПІТАЛ: Винаходи Корисні моделі Промислові зразки Програми забезпечення ЕОМ Банки та бази даних та знань Інноваційні технології Інформаційні ресурси та технології Інфраструктури Літературні, наукові твори, переклади Ноу-хау Право на здійснення діяльності Використання економічних та інших привілеїв	Документи, що встановлюють право інтелектуальної власності (патенти) Документи, що встановлюють майнові права (ліцензії) Документи, що встановлюють право на засоби індивідуалізації юридичної особи (торговельні марки, торговельні знаки) Угоди комерційного партнерства Мережеві угоди щодо реалізації продукції Рекламні договори Договір на виконання технологічних робіт Договір на виконання НДДКР Трудовий договір та службове завдання	Виплати в системі оплати праці та інші витрати, пов'язані з розвитком структурного капіталу підприємства Витрати на виконання технологічних робіт Витрати на виконання НДДКР Витрати, пов'язані з отриманням правовстановлюючих документів на інтелектуальні продукти Витрати, пов'язані з отриманням правовстановлюючих документів на засоби індивідуалізації	У результаті купівлі-продажу прав на об'єкти інтелектуальної власності або ліцензій на їх використання Зниження собівартості одиниці продукції Підвищення якості, зміни вихідних характеристик продукції, що може бути враховано в її ціні При наданні та отриманні пільг (франшизи) при розподілі майнових прав у сфері страхового бізнесу або франчайзингу (наданні прав дії від імені старшого партнера на його умовах, за наданою технологією, допомогою, пільгами)
РИНКОВИЙ КАПІТАЛ: Торгова марка Гудвіл Дистрибуторська мережа Участь у комерційних партнерствах, холдингах Маркетингова стратегія Клієнтська база	Договори з рекламними агенціями Установчі документи партнерств, холдингів Договори зі страховими організаціями	Рекламні витрати Витрати на страхування професійної відповідальності та захист ділової репутації Представницькі витрати Витрати на розробку маркетингової стратегії та клієнтської бази	Компенсація нанесених втрат діловій репутації підприємства (гудвілу) У результаті купівлі-продажу прав на об'єкти інтелектуальної власності або ліцензій на їх використання Зниження собівартості одиниці продукції

*Сформовано автором

Висновки.

Таким чином, удосконалення обліково-інформаційного забезпечення формування та подальшого розвитку інтелектуального капіталу, дає можливість забезпечити контроль за ефективним використанням нематеріальних активів, без яких неможливе ефективне господарювання підприємства та досягнення його економічної безпеки. Не дивлячись на це, облікова теорія і практика продовжують і досі перебувати на позиції неповного відображення в звітності інформації про наявні стратегічні нематеріальні активи сучасних підприємств. З огляду на це, актуальним було розширення підходу до трактування сутності нематеріальних активів, як частини інтелектуального капіталу підприємства за умов динамічності, мінливості та невизначеності зовнішнього середовища.

Сучасна система обліку має враховувати діючі умови господарювання та забезпечувати повне відображення процесів діяльності підприємства по вдосконаленню якісних характеристик продукції, розвитку професійних якостей працівників, створенні інновацій, привабливості потенційних покупців та безперервному підвищенню їх лояльності. Отримавши повну та об'єктивну інформацію про такі процеси, внутрішні та зовнішні користувачі матимуть можливість обґрунтувати яким чином інвестиції в нематеріальні активи впливають на результати діяльності підприємства та інформувати про стратегічні напрями його розвитку. Водночас, належне обліково-інформаційне забезпечення формування та використання інтелектуального капіталу допомагає зрозуміти, яким чином підприємством досягатимуться поставлені цілі; відображаючи у фінансовій звітності інформацію про результати формування та використання інтелектуального капіталу, управлінці доводять користувачам існування у підприємства довгострокової перспективи, тобто повне обліково-інформаційне забезпечення операцій з інтелектуальним капіталом уможливує демонстрацію довгострокового аспекту поточної діяльності.

Удосконалення методики обліку окремих структурних елементів інтелектуального капіталу може бути використане для зосередження уваги на розвитку людських та структурних ресурсів підприємства в довгостроковій перспективі; стає можливим надання повної інформації про витрати на розвиток людського капіталу, що є особливо важливим для тих підприємств, в діяльності яких знання та компетенція персоналу відіграють вирішальне значення та визначають успішність їх діяльності.

Подальше дослідження бачиться доречним направити на удосконалення методики оцінки нематеріальних активів підприємства та особливостям капіталізації витрат діяльності, що пов'язані з нематеріальними активами.

Джерела та література

1. Іванюта Т.М. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. / Т.М. Іванюта, А.О. Заїнчковський – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
2. Гапоненко В.Ф. Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы / В.Ф.Гапоненко, А.Л. Беспалько, А.С. Власков. – М.: Издательство «Ось-89», 2007. – 208 с.
3. Петряева З.Ф. Економічна безпека підприємства як важлива складова сучасного бізнесу / З.Ф. Петряева, О.О. Петряєв // Міжнародний науковий економічний журнал «Бізнес Інформ». – 2013. – № 3. URL: http://businessinform.net/pdf/2013/3_0/259_262.pdf. (дата звернення: 22.04.19).
4. П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” із змінами і доповненнями від 25.09.2009 року № 1125.
5. International Accounting Standard 38 (IAS 38). IASB intangible assets; International Document of 01.01.2012. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050. (дата звернення: 22.04.19).
6. Edvinsson L. Malone M.S. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower. New York, Harper Business, 1997. – 240 p.
7. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов: Пер. с англ. / А. Смит – М., 1962. – 685с., Becker G. Economic growth, human capital and population growth / G. Becker, K. Murphy, R. Tamura // Journal of Political Economy, Vol. 98, 1990.
8. Климов С.В. Интеллектуальные ресурсы организации. / С.В. Климов–СПб.: ИВЭСЭП, —Знание, 2000. – 168с.

References

1. Ivanyuta T. M. (2009). Ekonomichna bezpeka pidpruemstva [Economic security of the enterprise] [Tekst] : Tutorial. Kiev, 256 s. [in Ukrainian].

2. Haponenko V. F. (2007). Ekonomicheskaya bezopasnost' pretpriyatiy: Podkhodu i principu [Economic security of enterprises: Approaches and principles] [Tekst] : Tutorial. Moscow, 208 s. [in Russian].
3. Petryajeva Z. F. (2013). Ekonomichna bezpeka pidpruemstva yak vazluva skladova suchasnogo biznesy [Economic security of the company as an important component of modern business]/ Biznes inform : nauk. zhurnal. № 3. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://businessinform.net/pdf/2013/3_0/259_262.pdf. [in Ukrainian].
4. P(C)BO 8 «Nematerialni aktuvu» [P(C)BO 8 Intangible assets]. zi zminamy i dopovnennyamy vid 25.09.2009 roku № 1125.5. [in Ukrainian].
5. International Accounting Standard 38 (IAS 38). IASB intangible assets; International Document of 01.01.2012. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050. [in English].
6. Edvinsson L. Malone M.S. (1997). Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower. New York , Harper Business,– 240 p. [in English].
7. Smith A. (1990). Issledovaniye o prirode i prichinakh bogatstva narodov [Research on the nature and causes of the wealth of nations] : Per. s angl. / A. Smith, Becker G. Economic growth, human capital and population growth : Journal of Political Economy, Moscow. [in Russian].
8. Klimov S.V. (2000). Intellektualnyye resursy organizatsii [Intellectual resources of the organization] : SPb.: IVESEP, —Znaniye, 168 s. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 30.04.2019 р.

УДК 657.1.339.7

Кулинич Мирослава,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
кафедра обліку і аудиту,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0001-9024-2924
e-mail: kulmiros@gmail.net

Жиленко Людмила,
судовий експерт ВТГЕБЗД та ОД,
Волинський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України;
м. Луцьк; e-mail: Lshylenko724@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-128-135>

ПОГЛИБЛЕННЯ ЗМІСТУ ОБ'ЄКТІВ І МЕТОДУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Наукова стаття присвячена цифровізації економіки України і її впливу на інформаційну забезпеченість діяльності підприємств. Цифрова економіка є тією моделлю взаємодії всіх учасників економічних процесів, яка заснована на використанні сучасних електронних каналів зв'язку, способів обліку і зберігання інформації, з використанням електронного документообігу, максимальній автоматизації бізнес-процесів усередині підприємства і у взаєминах з контрагентами і державними органами. У системі інформаційного забезпечення соціально-економічних процесів, традиційно значиму роль відіграє бухгалтерський облік з його функціоналом збору, обробки та надання економічної інформації про діяльність господарюючого суб'єкта. Стаття зосереджена на актуальності питання переосмислення ролі і місця бухгалтерського обліку в інформаційній системі, зокрема при переході на цифрову економіку, дослідження зміни його змістовних, методологічних і концептуальних основ під впливом технологічних можливостей цифровізації і вимог до інформаційного контенту.

Ключові слова: цифрова економіка, цифровізація, бізнес-процес, бухгалтерський облік, інформація, користувачі, електронний документообіг, електронна звітність.

Кулинич Мирослава,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинский,
кафедра учета и аудита;
м. Луцк; ORCID ID 0000-0001-9024-2924
e-mail: kulmiros@bigmir.net

Жиленко Людмила,
судебный эксперт ОТГЕСЗИ и ОД,
Волынский научно-исследовательский
экспертно-криминалистический центр
МВД Украины;
м. Луцк; e-mail: Lshylenko724@gmail.com

УГЛУБЛЕНИЕ СОДЕРЖАНИЯ ОБЪЕКТОВ И МЕТОДА БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Научная статья посвящена цифровизации экономики Украины и ее влияния на информационную обеспеченность деятельности предприятий. Цифровая экономика является моделью взаимодействия всех участников экономических процессов, основанная на использовании современных электронных каналов связи, способов учета и хранения информации с использованием электронного документооборота, максимальной автоматизации бизнес-процессов внутри предприятия и во взаимоотношениях с контрагентами и государственными органами. В системе информационного обеспечения социально-экономических процессов, традиционно значимую роль играет бухгалтерский учет с его функционалом сбора, обработки и предоставления экономической информации о деятельности хозяйствующего субъекта. Статья сосредоточена на актуальности переосмысления роли и места бухгалтерского учета в информационной системе, в частности при переходе на цифровую экономику, исследования изменения его содержательных, методологических и концептуальных основ под влиянием технологических возможностей цифровизации и требований к информационному контенту.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровизация, бизнес-процесс, бухгалтерский учет, информация пользователи, электронный документооборот, электронная отчетность.

Kulynych Myroslava,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University, Department of Accounting and Auditing;
Lutsk; ORCID ID 0000-0001-9024-2924
e-mail: kulmiros@bigmir.net

Zhylenko Lyudmila,
judicial expert of Volyn Research Experimental Forensic,
Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine;
Lutsk; e-mail: Lshylenko724@gmail.com

EXCLUSION OF THE CONTENT OF OBJECTS AND THE ACCOUNTING METHOD IN THE CONDITIONS OF DIGITAL ECONOMY

The scientific article is devoted to the digitization of the Ukrainian economy and its impact on the information security of enterprises. The digital economy is the model of interaction of all participants in economic processes, which is based on the use of modern electronic communication channels, methods of recording and storing information, using electronic document management, maximum automation of business processes within the enterprise and in relations with contractors and government agencies. In the system of information provision of socio-economic processes, traditionally significant role is played by accounting with its function of collecting, processing and providing economic information about the activities of the business entity. The article focuses on the relevance of the question of rethinking the role and place of accounting in the information system, in particular in the transition to a digital economy, research

into the change of its content, methodological and conceptual foundations under the influence of technological possibilities of digitalization and requirements for information content.

The activities of an enterprise, a company employing digital technology, are more effective than traditional, in terms of labor productivity and possible costs per unit of production. In a digital economy, accounting, while maintaining its relevance and demand for the product created, should become a clear component of the system of receiving, processing, and transferring economic information.

In connection with this, there was a need for the introduction of electronic document management (EDM), which is based on an electronic document. Digitization in accounting is impossible without EDM, the advantage of which is accelerated rotation of money and resource savings.

Keywords: digital economy, digitalisation, business process, accounting, information, users, electronic document flow, electronic reporting.

Новим етапом розвитку суспільства є цифрова економіка. Вона характеризується великою кількістю як нових технологічних засобів, що активно використовуються підприємствами для виробництва продуктів і послуг, так і появою цифрових каналів комунікації і переосмисленням підходу до використання інформації. Саме інформація вважається основним ресурсом і мірилом цифрової економіки. Навіть дуже маленьке підприємство, що не володіє на старті потужними фінансовими ресурсами, але вміє грамотно працювати з інноваціями і потребами клієнтів в умовах цифрової економіки може домогтися успіху у порівнянні з «традиційними» і часто консервативними підприємствами. Застосування цифрових стартапів, зумовлює необхідність цифрової трансформації – адаптації бізнес-моделі, корпоративної культури та ІТ-інфраструктури компанії – до нових реалій. Потреба в цифровій трансформації зумовлюється бажанням керівника покращити свій бізнес і закріпитися на сучасному ринку, не відкидаючи при цьому напрацьованих підприємством цінностей.

Будучи природним наслідком технічного прогресу, цифрова економіка є тією моделлю взаємодії всіх учасників економічних процесів, яка заснована на використанні сучасних електронних каналів зв'язку, способів обліку і зберігання інформації, з використанням електронного документообігу, максимальній автоматизації бізнес-процесів усередині підприємства і у взаєминах з контрагентами і державними органами.

В контексті економічних перетворень цифровізація – «насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір» [3] має на меті перенесення в електронний простір різних явищ, процесів, об'єктів таких як попит і пропозиція, документообіг, різні моделі управління, товари, послуги тобто все широкомасштабне функціонування господарюючого суб'єкта.

Одним з пріоритетних напрямів уряду в даному контексті є прийняття Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. Вона визначила основні напрямки державної політики щодо формування цифровізації економіки для реалізації національних пріоритетів і повноцінної участі в глобальній економічній екосистемі. Даним документом передбачено «здійснення заходів щодо впровадження відповідних стимулів для цифровізації економіки, суспільної та соціальної сфер, усвідомлення наявних викликів та інструментів розвитку цифрових інфраструктур, набуття громадянами цифрових компетенцій, а також визначає критичні сфери та проекти цифровізації, стимулювання внутрішнього ринку виробництва, використання та споживання цифрових технологій» [3].

Вектор економіки завжди направлений у сторону більшої ефективності, тому неминучою є трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Ці перетворення є можливим лише тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації, будуть інтегровані, зокрема, в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку.

Цифрова епоха змінює підхід до ведення бізнесу, а також вимоги до використовуваних інформаційних технологій: систем управління маркетингом, продажами і сервісом; телефонії і месенджером; системам документообігу і управління персоналом; облікових систем і безлічі інших корпоративних додатків [7]. Ці зміни торкаються усієї системи інформаційного забезпечення соціально-економічних процесів, в якій традиційно значиму роль відіграє бухгалтерський облік з його функціоналом збору, обробки та надання економічної інформації про діяльність господарюючого суб'єкта. З огляду на це, набувають актуальності питання переосмислення ролі і

місця бухгалтерського обліку в інформаційній системі, зокрема при переході на цифрову економіку, дослідження зміни його змістовних, методологічних і концептуальних основ під впливом технологічних можливостей цифровізації і вимог до інформаційного контенту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аспекти становлення і розвитку цифрової економіки і впровадження її у різних сферах людської діяльності були і є предметом широких досліджень. Зарубіжні науковці Роберт Інклаар, М. Тіммер, Б. Ван Арк [16] визначили вплив інформаційних і комунікаційних технологій на інвестиції та продуктивність, Т. Нібель проаналізував вплив інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на економічне зростання в розвинених країнах та таких, що розвиваються [18], Д. Тапскот присвятив свої дослідження трьом основним напрямкам: новій економіці та чинникам, що її формують, міжмережевому зв'язку і тому, як він стосується бізнесу та урядів, і необхідності сильного прогресивного керівництва, яке буде відповідати за трансформації у цій новій ері, де мережа людей через технології, їх знання та творчість прийде до створення нових соціальних норм [19]. Вчені Е. Бриниольфсон та Б. Кахін оцінили поточні дослідження в галузі цифрової економіки, закликають залучити приватний сектор до розробки досліджень, які інформують про інвестиційні та політичні рішення, сприяти кращому розумінню зростання та соціально-економічних наслідків інформаційних технологій та електронної комерції. Аспекти цифрової економіки включають макроекономічну оцінку, організаційні зміни, малий бізнес, доступ, структуру ринку та конкуренцію, а також зайнятість і роботу силу [15].

Проблеми впровадження цифрових технологій на теренах української економіки висвітлюються в працях вітчизняних науковців і дослідників [1-11]. Зокрема Лавриненко А. А. і Шульга О. М. досліджують розвиток сучасних інформаційних технологій в економіці як системний елемент дигіталізації [8], Новікова О. Ф. та Остафійчук Я. В. вважають, що запорукою трансформацій у соціально-трудовій сфері стане цифровізація суспільства [10], Руденко М. В. розглядає нові можливості та перспективи цифровізації економіки [11], Краус Н. М., Голобородько О. П., Краус К. М. узагальнюють характерні особливі тренди цифрової економіки та аргументують, що цифрова епоха змінює підхід до ведення бізнесу [7], Гулей А. І., Язлюк Б. О., Гулей С. А. синтезують основні підходи до формування нової цифрової ери на межі реального та віртуального соціально-економічного простору взаємодії [2].

Швидкість трансформаційних процесів, що відбуваються в сучасному світі, обумовлює стрімку зміну багатьох аспектів розвитку цифрової економіки, у тому числі в інформаційному забезпеченні господарюючого суб'єкта - системи бухгалтерського обліку, що стає предметом досліджень вітчизняних дослідників-науковців Кизенко О. О., Допілко О. В., Кулинич М. Б., Волошан І. Г. [1, 4, 6] науковців ближнього зарубіжжя таких як Рожнова О. В., Одинцова Т. М., Рура О. В., Минковська А. А. [12-14].

Таким чином, проблеми цифрової економіки знаходять своє відображення у наукових дослідженнях, проте питання цифровізації окремих сучасних явищ і процесів залишаються невивченими, потребують подальших досліджень, що обумовлює їх актуальність.

Виклад основного матеріалу. Бухгалтерський облік є частиною загальної інформаційної системи, яка перетворює первинні дані, зафіксовані в документах, в продукт для управління. Таким продуктом є оброблена інформація, яка має властивості товару. З цієї точки зору, бухгалтерський облік є засобом виробництва товару особливого роду – інформації, яка має вартість, собівартість, ціну та інші категорії товарного виробництва [5].

В умовах цифрової економіки бухгалтерський облік, зберігаючи свою актуальність і запитуваність створеного продукту, повинен стати чіткою складовою системи отримання, обробки, і передачі економічної інформації. В іншому випадку він підлягає суттєвому ризику «розчинитися» в сучасних електронних інформаційних системах, що динамічно розвиваються і розширюють сферу свого застосування [13].

За останні десятиліття виявилися проблеми, пов'язані зі зниженням функціональності обліку та корисності звітної інформації для ряду стейкхолдерів. Це стало причиною численних досліджень, як на фундаментальному рівні - уточнення положень теорії обліку, концепцій та парадигм, аналізу його ролі в формуванні інформаційного середовища для управління економічними процесами, так і

на практичному рівні - пошуку конкретних шляхів актуалізації обліку та підвищення релевантності його інформацією.

Діяльність підприємства, фірми, де використовуються цифрові технології є більш ефективною, ніж традиційні, з точки зору продуктивності праці і можливих витрат на одиницю виробництва. Крім того вони активно використовують інформаційно-комунікаційні технології з метою здійснення різних видів взаємодій, в тому числі юридично-значимих, між усіма учасниками економічних процесів. Це зумовлює безперервну взаємодію облікової сфери з іншими напрямками економіки: маркетингом, менеджментом, фінансами і т.п.

За останні двадцять років у розвитку інформаційних технологій зроблено великий поступ вперед, що дає змогу бізнесу постійно вдосконалюватися: оптимізувати витрати, створювати нові продукти і послуги, підвищувати якість життя, відкрились нові можливості обміну інформацією (електронний документообіг), продажу товарів та надання послуг (електронна комерція). За рахунок активного розвитку інтернет-технологій, зростання обчислювальної потужності процесорів, повсюдного поширення мобільних пристроїв і глибокої інтеграції в життя соціальних мереж ті, хто створюють інформацію, мають до всього цього набагато швидший і комфортний доступ. Постачальники послуг, в свою чергу, можуть акумулювати й аналізувати великі обсяги даних, які дозволяють їм підвищувати якість продукції, скорочувати терміни її розробки та виведення на ринок, позбавлятися від непотрібних ланок у ланцюжках поставок, а також краще розуміти своїх споживачів. Це зумовлює гнучкість і адаптивність бізнес-структур на споживчому ринку B2C, що має на меті прямі продажі для споживача. Концепція побудови бізнес-процесів підприємства разом з комплексом Інтернет-технологій та інструментів, що забезпечують підвищення прозорості підприємства, полегшують його взаємодію з клієнтами (наприклад, Інтернет-магазин). Цифровізація також дає потужний поштовх сектору ринку, який працює не на кінцевого, рядового споживача, а на такі ж компанії, тобто на інший бізнес (B2B).

Досить часто господарюючі суб'єкти (зокрема, на споживчому ринку B2C) працюють в умовах обмежених ресурсів (матеріальних, трудових). Наявність кількох компютерів, компютерних програм, декількох працівників може сприяти ефективному веденню бізнесу. Об'єкти обліку можуть набувати іншої форми - віртуальної (віртуальні гроші, гаманці). Для фірми, що функціонує у цифровому світі «основною валютою» є інформація про клієнта. Це своєрідний віртуальний показник діяльності фірми, який характеризує її масштабність і ефективність. Саму по собі базу даних про клієнтів не можна оцінити у грошовій вартості з точки зору понесених витрат. Але її значимість є очевидною з точки зору визнання «ресурсом», що приносить економічну вигоду. «Клієнтоспрямованість» стане у майбутньому тим визначальним вектором, по якому буде рухатися фірма.

Бізнес-клієнти і звичайні покупці тепер очікують персональної взаємодії як онлайн, так офлайн в комплексі з індивідуальними, мережевими продуктами, пропозиціями та послугами на основі проаналізованого значного обсягу даних.

В зв'язку цим виникла необхідність впровадження електронного документообігу (ЕДО), основу якого становить електронний документ. Цифровізація в бухгалтерському обліку неможлива без ЕДО, перевагою якого є прискорене обертання грошових коштів та економія ресурсів. Документація у бухгалтерському обліку є способом первинної реєстрації інформації. Наступним, узагальнюючим етапом є звітність. Тому на основі первинних електронних документів формується документ вищого рівня - електронна звітність, і як зазначає Минковская А. А. кінцевий продукт бухгалтерського обліку виходить на принципово новий і більш високий рівень, що значно дозволяє розширити коло його «споживачів» - внутрішніх і зовнішніх користувачів інформації. Варто зазначити, що інтегрована звітність також ґрунтується на дигілізації документів та звітності, оскільки подання звітів у паперовому вигляді позбавлене системності і доступності у сприйнятті [12].

Висновки і пропозиції. Вплив цифрових технологій прослідковується як у змісті об'єктів обліку, так і у способах їх дослідження. Впровадження ЕДО покращує усю систему бухгалтерського обліку, включаючи як окремі аспекти діяльності так і узагальнюючи дані про діяльність через складання звітності. Виникає необхідність розширення змісту облікової інформації за рахунок нефінансових параметрів діяльності компанії, що включають соціальну відповідальність, екологічну безпеку бізнесу, організаційний, інноваційний, людський, репутаційний капітал, стратегію і якість

управління, що відображає і внутрішні процеси і стан зовнішнього середовища. Під впливом сучасних інформаційних і, в першу чергу, цифрових технологій здійснюється зміна методології і методики бухгалтерського обліку, визначення змін в елементах методу, уточнення їх типології, можливостей розширення і модернізації. Особливої уваги набувають:

- визначення і систематизація кола об'єктів бухгалтерського обліку в умовах крипто-економіки і цифровізації соціально-економічних процесів;
- створення віртуальних одиниць вартості;
- капіталізація нематеріальних чинників економічного і соціального зростання, соціальної відповідальності та екологічної безпеки бізнесу;
- виявлення особливостей і важливих для стейкхолдерів інформаційних характеристик об'єктів обліку, уточнення критеріїв їх визнання.

Джерела та література

1. Волошан І. Г. Процес документування та первісної обробки облікової інформації в умовах автоматизованих облікових систем. *Глобальні та національні проблеми економіки, Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, випуск 16, 2017* – URL: <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/164.pdf>
2. Гулей А. І., Язлюк Б. О., Гулей С. А. Формування нової цифрової ери на межі реального та віртуального соціально-економічного простору взаємодії [Текст]. *Український журнал прикладної економіки*. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 17–26. – ISSN 2415-8453.
3. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p>.
4. Кизенко О. О., Допілко О. В. Трансформація системи калькулювання собівартості послуг під впливом цифровізації економічних процесів. *Стратегія економічного розвитку України* : зб. наук. пр. - Київ : КНЕУ, 2018. – Вип. 43. – С. 140–150. DOI 10.33111/sedu.2018.43.140.150
5. Кулинич М. Б. Оцінка ефективності обліково-аналітичного забезпечення доходів і витрат. *Вісн. Житомир. держ. технол. ун-ту. Серія: Економічні науки*. – 2011. – № 4. – С. 53–54.
6. Кулинич М. Б. Документування як методичний інструментарій у бухгалтерському обліку: перспективи впровадження електронного документообігу. *Екон. часоп. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Луцьк*, 2018. № 4(16). С. 148–154. DOI: <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-148-154>
7. Краус Н.М., Голобородько О.П., Краус К. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка* - №1, 2018, с. – URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf дата звернення 14.05.2019
8. Лаврененко В. В., Шульга О. М. Розвиток сучасних інформаційних технологій в економіці як системний елемент дигіталізації. *Економіка та підприємництво* : зб. наук. пр. – Київ : КНЕУ, 2018. – № 40. – С. 26–33. <http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/26029>
9. Новікова О. Ф. Цифровізація економіки: оптимістичні та песимістичні перспективи для соціально-трудова сфери [Електронний ресурс]. *Соціально-трудова сфера в умовах інформаційної економіки: сучасний стан, проблеми та стратегічні напрями розвитку* : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 26–29 листоп. 2018 р – Електрон. текст. дані. – Київ : КНЕУ, 2018. – С. 8–10. – Назва з титул. екрану. <http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/26742>
10. Новікова О. Ф., Остафійчук Я. В. Цифровізація суспільства та сталий розвиток – запорука трансформацій у соціально-трудова сфері. *Цифрова економіка* : зб. матеріалів Нац. наук.-метод. конф., 4–5 жовт. 2018 р., – Київ : КНЕУ, 2018. – С. 277–282. <http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/26000>
11. Руденко М. В. Цифровізація економіки: нові можливості та перспективи. *Економіка та держава*. 2018. № 11. С. 61–65. DOI: 10.32702/2306-6806.2018.11.61.65
12. Минковская А. А. Дигитализация бухгалтерского учета и отчетности, и возможность ее развития в Республике Беларусь. *Фізико-математична освіта*. 2018. Випуск 4(18). С. 112-114. DOI 10.31110/2413-1571-2018-018-4-018
13. Одинцова Т.М., Рура О.В. Развитие видов, объектов и методов бухгалтерского учета в условиях цифровой экономики и информационного общества. *Научно-технические ведомости СПбГПУ. Экономические науки*. 2018. Т. 11, № 4. С. 120—131. DOI: 10.18721/JE.11409
14. Рожнова О. В. Гармонизация учета, аудита и анализа в условиях цифровой экономики. *Учет. Анализ. Аудит*. 2018;5(3):16-23. DOI: 10.26794/2408-9303-2018-5-3-16-23
15. Brynjolfsson E., Kahin B. Understanding the Digital Economy: Data, Tools, and Research. *MIT Press*. Cambridge. MA. 2000.

16. Market services productivity across Europe and the US Robert Inklaar Marcel P. Timmer Bart van Ark Economic Policy, Volume 23, Issue 53, 1 January 2008, Pages 140–194, <https://doi.org/10.1111/j.1468-0327.2007.00194.x>
17. Mesenbourg T. L. Measuring the Digital Economy. *US Bureau of the Census, Suitland, MD.* 2001. URL: <https://bit.ly/2JPCw3U>
18. Niebel, Thomas, ICT and Economic Growth – Comparing Developing, Emerging and Developed Countries (December 15, 2014). *ZEW - Centre for European Economic Research Discussion Paper No. 14-117.* <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2560771>
19. Tapscott D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. *McGraw-Hill,* 1995. 342 p.

References

1. Voloshan, I. G. (2017). Proces dokumentuvannya ta pervisnoyi obrobky` oblikovoyi informaciyi v umovax avtomatyzovanyh oblikovyx system. [The process of documentation and initial processing of accounting information in the conditions of automated accounting systems] *Global'ni ta nacional'ni problemy` ekonomiky`, My`kolayivs`ky`j nacional'ny`j universy`tet imeni V.O. Suxomly`ns`kogo,-* Global and national problems of economy, VN Nikolayev National University. Sukhomlynsky, 16, URL: <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/164.pdf> [in Ukrainian].
2. Gulej A. I., Yazlyuk B. O., Gulej S. A. (2018) Formuvannya novoyi cyfrovoyi ery na mezhi real'nogo ta virtual'nogo social'no-ekonomichnogo prostoru vzayemodiyi [Formation of a new digital era on the verge of real and virtual socio-economic interaction space]. *Ukrayins`ky`j zhurnal prykladnoyi ekonomiky – Ukrainian Journal of Applied Economics – 3. – No. 2* [in Ukrainian].
3. Koncepciya rozvytku cyfrovoyi ekonomiky ta suspil`stva Ukrayiny` na 2018-2020 roky. [The Concept of the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018-2020]. [Elektronny`j resurs]. – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-r>. [in Ukrainian].
4. Ky`zenko O. O., Dopilko O. V. (2018) Transformaciya sy`stemy` kal`kulyuvannya sobivartosti poslug pid vpyvom cyfrovizaciyi ekonomichnyx procesiv. [Transformation of the system of calculation of the cost of services under the auspices of digitization of economic processes]. *Strategiya ekonomichnogo rozvytku Ukrayiny` - Strategy of economic development of Ukraine - 43. – S. 140–150.* DOI 10.33111/sedu.2018.43.140.150 [in Ukrainian].
5. Kulynych M. B. (2011) Ocinka efektyvnosti oblikovo-analitychnogo zabezpechennya dohodiv i vytrat. [Estimation of efficiency of accounting and analytical provision of income and expenses]. *Visn. Zhytomyr. derzh. texnol. un-tu. Seriya: Ekonomichni nauky – Visn Zhytomyr. state technol. un-th Series: Economic Sciences 4. – S. 53–54.*[in Ukrainian].
6. Kulynych M. B. (2018) Dokumentuvannya yak metodychnyj instrumentarij u buxgalterskomu obliku: perspektyvy vprovadzhennya elektronnoho dokumentoobigu. [Documentation as a methodical tool in accounting: prospects for the introduction of electronic document management]. *Ekon. chasop. Sxidnoyevrop. nacz. un-tu im. Lesi Ukrayinky`.* - Economic journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University - 4(16).S. 148–154. DOI: <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-148-154> [in Ukrainian].
7. Kraus N.M., Goloborod`ko O.P., Kraus K. M. (2018) Cyfrova ekonomika: trendy` ta perspektyvy avangardnogo xarakteru rozvytku [Digital economy: trends and prospects of the avant-garde character of development]. *Efekty`vna ekonomika - Effective economy. 1* , URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf data zvernennya 14.05.2019 [in Ukrainian].
8. Lavrenenko V. V., Shulga O. M. Rozvytok suchasnyx informacijnyx tehnologij v ekonomici yak sy`stemny`j element dy`gitalizaciyi. [Development of modern information technologies in economy as a system element of digitalization]. *Ekonomika ta pidpry`yemny`cztvo - Economics and Busines. 40. – S. 26–33.* <http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/26029> [in Ukrainian].
9. Novikova O. F. (2018) Cy`frovizaciya ekonomiky`: opty`misty`chni ta pesy`misty`chni perspekty`vy` dlya social'no-trudovoyi sfery` [Digitization of the economy: optimistic and pessimistic perspectives for the social and labor sphere]. [Elektronny`j resurs]. *Social'no-trudova sfera v umovax informacijnoyi ekonomiky`: suchasny`j stan, problemy` ta strategichni napryamy` rozvytku : zb. tez dop. uchasny`kiv Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf C. 8–10. – Nazva z ty`tul. ekranu.* <http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/26742> [in Ukrainian].
10. Novikova O. F., Ostafijchuk Ya. V. (2018) Cy`frovizaciya suspil`stva ta staly`j rozvytok – zaporuka transformacij u social'no-trudovij sferi. [Digitalization of society and sustainable development are the key to transformation in the social and labor sphere.] *Cy`frova ekonomika : zb. materialiv Nacz. nauk.-metod. konf., 4–5 zhovt. 2018 r., – Ky`yiv : KNEU, 2018. – S. 277–282. – URL: <http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/26000>* [in Ukrainian].

11. Rudenko M. V. (2018) Cy`frovizaciya ekonomiky`: novi mozhly`vosti ta perspekty`vy` [Digitization of the economy: new opportunities and perspectives]. *Ekonomika ta derzhava* - Economy and the state. 11. S. 61–65. DOI: 10.32702/2306-6806.2018.11.61.65 [in Ukrainian].
12. My`nkovskaya A. A. (2018). Dy`gy`taly`zacy`ya buxgalterskogo ucheta y` otchetnosty`, y` vozmozhnost` ee razvy`ty`ya v Respubly`ke Belarus`. [Digitalization of accounting and reporting, and the possibility of its development in the Republic of Belarus] *Fizy`ko-matematy`chna osvita* - Physical-mathematical education. 4(18). S. 112-114. DOI 10.31110/2413-1571-2018-018-4-018 [in Russian].
13. Ody`nczova T.M., Rura O.V. (2018) Razvy`ty`e vy`dov, ob`ektov y` metodov buxgalterskogo ucheta v uslovy`yax cy`frovoy` ekonomy`ky` y` y`nformacy`onnogo obshhestva. [Development of types, objects and methods of accounting in the conditions of digital economy and information society] *Nauchno-texny`chesky`e vedomosty` SPbGPU. Ekonomy`chesky`e nauky* - Scientific and technical reports of SPbGPU. Economic sciences 4. S. 120—131. DOI: 10.18721/JE.11409 [in Russian].
14. Rozhnova O. V. (2018) Garmony`zacy`ya ucheta, audy`ta y` analy`za v uslovy`yax cy`frovoy` ekonomy`ky` [Harmonization of accounting, audit and analysis in the conditions of the digital economy]. *Uchet. Analy`z. Audy`t* - Accounting Analysis Audit . 5(3):16-23. DOI: 10.26794/2408-9303-2018-5-3-16-23 [in Russian].
15. Brynjolfsson E., Kahin B. Understanding the Digital Economy: Data, Tools, and Research. MIT Press. Cambridge. MA. 2000. [in English].
16. Market services productivity across Europe and the US Robert Inklaar Marcel P. Timmer Bart van Ark Economic Policy, Volume 23, Issue 53, 1 January 2008, Pages 140–194, <https://doi.org/10.1111/j.1468-0327.2007.00194.x> [in English].
17. Mesenbourg T. L. Measuring the Digital Economy. US Bureau of the Census, Suitland, MD. 2001. URL: <https://bit.ly/2JPCw3U> [in English].
18. Niebel, Thomas, ICT and Economic Growth – Comparing Developing, Emerging and Developed Countries (December 15, 2014). ZEW - Centre for European Economic Research Discussion Paper No. 14-117. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2560771> [in English].
19. Tapscott D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. McGraw-Hill, 1995. 342 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 02.05.2019 р.

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію д.е.н., професора Павлової Олени Миколаївни
та д.е.н., доцента Павлова Костянтина Володимировича на тему:

«ФОРМУВАННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИН НА РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКАХ ЖИТЛА УКРАЇНИ»

Для забезпечення рівноваги та прозорості на ринку житлової нерухомості України, як і будь-якого іншого типу ринку має місце необхідність в реалізації певних заходів щодо забезпечення його подальшого регулювання. Оскільки, на сьогодні приділяється досить не високий рівень державної уваги до формування необхідних засад функціонування регіональних ринків житла, що в свою чергу створює умови для монополізації їх окремих частин великими будівельними підприємствами, а також розбалансованості в контексті їх соціального та економічного розвитку.

За результатами дослідження, що відображено в монографії за авторства д.е.н., професора Павлової Олени Миколаївни та д.е.н., доцента Павлова Костянтина Володимировича, можна констатувати, що розвиток ринку житлової нерухомості в Україні передбачає процес регулювання конкурентних взаємовідносин на регіональних ринках житла в Україні. В зазначеному аспекті, конкурентна політика на регіональних ринках житла віддзеркалює регулювання, що пов'язано з процесом будівництва житла, процесами інвестування в об'єкти житла, їх купівлю, продажем, орендою та реконструкцією. Авторами було дано оцінку конкурентним перевагам та специфічним характеристикам їх формування з наступним функціонуванням ринків житла в регіонах держави, а також діяльність будівельних організацій-девелоперів в їх межах. За умов сучасності, має місце необхідність в регулюванні конкурентних відносин на регіональних ринках житла в Україні та забезпеченні прозорих умов ринкового обігу на них житлових об'єктів. На сам перед, саме житлові об'єкти являють собою базис, що покладено в основу суспільного розвитку. Також, не менш важливим є те, що задоволення житлових потреб населення країни на пряму сприяє інтенсивному розвитку регіональних ринків житла. В той же час, збільшення обсягів будівельних процесів, що мають місце в сфері будівництва житла створює належні умови для розвитку інших суміжних галузей. Саме відзначені вище за текстом особливості становлення регіональних ринків житла в державі, а також забезпечення процесу регулювання конкуренції на них визначають своєчасність та актуальність проведення дослідження проблематики, що окреслено в змісті даної монографії.

Вивчаючи проблеми формування та регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житла України, авторами відзначено, що в період планової економіки, за часів, коли панувала державна форма власності на об'єкти нерухомості, регулювання адміністративних процесів в житловій сфері було досить жорстким. Водночас, на сьогоднішній день, за умов існування різних форм власності, пріоритетного значення набувають конкурентні відносини за умови обов'язкового врахування специфічних особливостей розвитку в регіонах держави ринків житла та ринкового суперництва. За ринкових умов існування, житло не може бути надане на безоплатній основі, а тому регулювання житлових відносин варто реалізовувати в межах певного регіонального ринку керуючись при цьому засадами конкуренції та ринкового суперництва.

Сьогодні процес регулювання конкуренції на регіональних ринках житла є недостатнім. Серед причин, що перешкоджають розвитку та реалізації прозорих конкурентних відносин серед учасникам регіональних ринків житла, а також безпосередньо між самими ринками є: недостатній рівень державного забезпечення процесу контролю за прозорістю операцій на житловому ринку та недосконалістю його нормативно-правового забезпечення; недостатність для великої кількості будівельних компаній інвестиційного забезпечення; неспроможність фінансово-кредитних установ задовільнити потреби суб'єктів ринку в кредитних ресурсах.

Для врегулювання відзначених негативних явищ авторами даної монографії проаналізовано ринок житла в державі; визначено кількість забудовників та об'єктів житлового будівництва, які на сьогодні перебувають в процесі зведення; оцінено рівень конкурентоспроможності регіональних ринків житлової нерухомості що виділено автором за принципом ранжування на основі соціально-економічних характеристик, а також частку їх монополізації; з'ясовано рівень ринкової

конкурентоспроможності кожного з шести виокремлених авторами регіональних ринків житла в Україні. Авторським колективом окреслено, що сутнісне значення конкурентних взаємовідносин в межах регіональних ринків житлової нерухомості полягає в забезпеченні процесів взаємодії усіх учасників будівництва, відтворення та придбання об'єктів житла, що спрямовано в бік задоволення житлових потреб населення відповідно до рівня його платоспроможності, що за умов ринку забезпечують функцію стимулювання розвитку житлової сфери та не піддаються загальному регулюванню. Зважаючи на відсутність достатньо прозорих конкурентних процесів на регіональних ринках житлової нерухомості та наявності монополізованих будівельних структур, авторами було описано шляхи та підходи для реалізації антимонопольної політики і шляхи відновлення належного конкурентного середовища.

Загалом, схема формування належного та регульованого конкурентного середовища на основі інвестиційних процесів, яку представлено авторським колективом монографії дозволить підвищити рівень ефективності та функціонування всіх підсистем житлової сфери, а також сприятиме: систематизації проблемних питань що стосуються розвитку регіональних ринків житлової нерухомості; створенню механізму прозорого ціноутворення на ринку житла; підвищенню рівня загальних можливостей конкурентної спроможності регіонів держави. Зазначена схема забезпечить обґрунтованість оцінки рівня конкурентоспроможності серед учасників регіональних ринків житла самих регіонів та відображатиме вплив на них з боку широкого спектра соціальних та економічних чинників.

Особливо важливим науковим доробком є запропонований авторами науковий підхід до умовного територіально-регіонального розподілу країни на основі специфічних соціальних, економічних, географічних, ментальних, політичних характеристик, що притаманні окремим регіональним ринкам житла та з'ясування тенденцій взаємозв'язку між оцінкою рівня конкурентоспроможності регіонів та формування конкурентних відносин серед об'єктів житлової нерухомості на рівні регіональних угруповань. Автори монографії, Павлов К.В. та Павлова О.М. прийшли до висновку, що головна ідея державного стимулювання розвитку регіональних ринків житла лежить в підвищенні рівня доступності житлових об'єктів для як змога ширшого кола споживачів серед населення держави шляхом забезпечення конкурентоспроможного середовища на ринку житла; реформування систем житлових заощаджень; вдосконалення системи кредитування; дієвої антимонопольної політики. Реалізація складових даного блоку повинна реалізовуватися – паралельно; із заходами, які передбачають стимулювання пропозиції будівництва та відтворення житла. У висновках авторами відзначено, що в процесі формування та становлення регіональних ринків житла на будь-якому територіальному та локальному рівнях важливими є не лише забезпечення процесу стимулювання пропозиції на ринку, але й активна участь держави в процесах регулювання антимонопольної політики на ринку житлової нерухомості. Окреслено потребу у необхідності застосування показників рівня ринкової концентрації забудовників та будівельних об'єктів, факторів соціально-економічного впливу, концентрації ринкового середовища, житлової привабливості регіональних ринків житла, рівня фінансового забезпечення житлової сфери та житлового забезпечення населення в розрізі регіональних ринків, інвестиційної привабливості локальних ринків житлової нерухомості.

Отже, в результаті рецензування монографії «Формування та регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житла України» за авторства доктора економічних наук, доцента Павлова Костянтина Володимирович та доктора економічних наук, професора Павлової Олени Миколаївни можна стверджувати що наведене теоретичне узагальнення на нове вирішення окресленої наукової проблеми виявляється в теоретико-методологічних та практичних положеннях щодо формування та регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житла країни.

Професор кафедри аналітичної економіки
та природокористування Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки,
доктор економічних наук, доцент

В.Р. Купчак

Рецензія надійшла до редакції 26.04.2019 р.

ВИМОГИ ДО МАТЕРІАЛІВ, ЩО ПУБЛІКУЮТЬСЯ
В НАУКОВОМУ ЖУРНАЛІ
«ЕКОНОМІЧНИЙ ЧАСОПИС СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ»

Збірник наукових праць «Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки» – видання, яке охоплює широку гаму наукових досліджень у сфері економіки та управління й **містить такі рубрики:**

1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ.
2. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ.
3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ.
4. РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.
5. ГРОШІ, ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ.
6. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ, СТАТИСТИКА ТА МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ Й ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ.

До публікації приймаються статті, які відповідають таким вимогам:

- стаття повинна висвітлювати актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження та обґрунтування отриманих наукових висновків;
- стаття може бути написана українською, російською, польською або англійською мовами, ретельно вчитана автором та відповідати тематичному спрямуванню наукового журналу;
- робота не була опублікована раніше в іншому журналі, не перебуває на розгляді в іншому виданні, усі співавтори погоджуються з публікацією статті.

До друку приймаються лише праці з оригінальним авторським текстом (запозичення обсягом не більше ніж 10 % повинні бути оформлені із зазначенням посилань на джерела).

Подаючи статтю в журнал, автор тим самим висловлює згоду на розміщення повного її тексту в мережі Інтернет.

Автори дають згоду на збір й обробку персональних даних із метою їх уключення в базу даних згідно із Законом України № 2297-VI «Про захист персональних даних» від 01.06.2010. Імена та електронні адреси, які вказуються користувачами сайту цього видання, використовуватимуться виключно для виконання внутрішніх технічних завдань; вони не поширюватимуться та не передаватимуться стороннім особам.

Процедура рецензування

Усі матеріали, подані для публікації в журналі «Економічний часопис», проходять процедуру **рецензування** в кілька етапів:

- матеріали перевіряються на відповідність тематиці журналу та вимогам до оформлення;
- стаття проходить перевірку на наявність плагіату;
- матеріали передаються на розгляд рецензенту. За підсумками рецензії рецензент може дати рекомендацію публікувати статтю, відправити на доопрацювання (із повторною рецензією або без неї), відмовити в публікації через значні недоліки матеріалів (із правом повторної подачі або без неї);
- після підтвердження, що статтю прийнято до друку, автору повідомляють реквізити для оплати.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ

Послідовність структурних елементів статті:

- ліворуч – УДК (кегель 12);
- починаючи з наступного рядка, праворуч – метадані (інформація про автора(ів) статті та її реферативна частина), що розміщуються послідовно українською, російською й англійською мовами та складаються з частин:
 - відомості про автора (прізвище, ініціали, вчене звання і вчений ступінь, місце роботи або навчання, посада, населений пункт, ORCID ID 0000-0000-0000-0000, E-mail) (напівжирний шрифт, кегль 12);
 - через рядок – назва статті (мовою статті) (напівжирний шрифт, кегль 14);
 - анотація українською, російською (80–100 слів), де чітко сформульовано головну ідею статті й обґрунтовано її актуальність; розширена анотація англійською мовою (Abstract), яка повинна бути

інформативною й оригінальною, має відображати основний зміст статті та результатів дослідження, обсяг анотації англійською мовою – не менше ніж 1800 знаків. Анотація англійською мовою (Abstract) фактично має являти собою стислий виклад статті, її реферування.

- якщо мова статті англійська (польська, російська), то потрібна анотація мовою статті (від 80 до 100 слів), кегль 12, а анотація українською мовою подається обсягом не менше ніж 1800 знаків, уключаючи ключові слова, ім'я та прізвище автора й назву статті (кегль 12);

- ключові слова (5–8);

- ✓ через рядок – основний текст статті, який повинен уміщати такі елементи (із виділенням по тексту статті):

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями;

- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких покладено початок розв'язанню цієї проблеми й на які спирається автор;

- виділення невирішених раніше питань, що є частиною загальної проблеми, яка досліджується в статті;

- формулювання мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- висновки з цього дослідження й перспективи подальших розробок за цим напрямом (згідно з Постановою Президії ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 р. № 7-05/1);

- ✓ через рядок після основного тексту – **Джерела та література** (кегль 12); список використаної літератури складено відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»). Усі джерела зі списку літератури (орієнтовно 8–15) повинні бути процитовані в тексті статті, в іншому випадку відповідний елемент має бути вилучений. Бібліографічні посилання потрібно оформляти так: на одне джерело – [1, с. 4], на кілька джерел – [4, с. 55; 10, с. 15]. Можливе також посилання без зазначення сторінки, якщо йдеться про джерело загалом. Якщо стаття, на яку є посилання, має цифровий ідентифікатор doi (<http://www.doi.org/index.html>), його обов'язково потрібно вказувати. Посилання на неопубліковані роботи не допускаються. Список літератури повинен містити достатню кількість сучасних (за останні п'ять років) джерел за проблемою дослідження. До списку потрібно включати наукові статті українських і зарубіжних авторів. Допускається посилання на власні роботи авторів статті (самоциткування), але не більше ніж 25 % від загальної кількості джерел. Назви джерел у списку літератури розміщуються в порядку цитування в тексті або за абеткою;

- ✓ через рядок після літератури – **References**, який наводить список кирилических джерел у транслітерованому вигляді (кегль 12) із застосуванням транслітерації та її переклад англійською мовою, де розміщуються ті ж самі джерела, оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.apastyle.org/>). Назви кирилических джерел транслітеруються, далі у квадратних дужках розміщується переклад.

Он-лайн-конвертер: <http://translit.kh.ua/#passport> (Паспортний КМУ 2010).

Вимоги до оформлення тексту статті. Обсяг основного тексту статті – 8–14 сторінок. Текстові матеріали повинні бути підготовлені в редакторі MS Word (*.doc). Параметри сторінки: формат – А4, поля – зліва – 2,5 см, справа – 1,5 см, зверху й знизу – 2 см, без колонтитулів та нумерації сторінок. Шрифт основного тексту – Times New Roman, розмір символа (кегль) – 14, звичайний, рядки без переносів. Параметри абзацу: вирівнювання – за шириною; міжрядковий інтервал – 1,5; відступ першого рядка – 1 см; інтервал між абзацами – 0 мм.

Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається в таблиці, що має порядковий номер, вирівнювання по правому краю (наприклад: *Таблиця 1*) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом, наприклад: **Розрахунок показників для оцінки інвестиційного прибутку**). Текст таблиці подається шрифтом Times New Roman, кегль 12, інтервал 1.

Формат таблиць – лише книжковий!!!

Рисунок повинен бути єдиним графічним об'єктом (тобто згрупованим). Для рисунків, виконаних у

програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (97-2003). Ілюстрації також слід нумерувати; вони повинні мати назви, які вказуються поза згрупованим графічним об'єктом (наприклад: **Рис. 1. Класифікація показників залишкового прибутку**). Ілюстративний матеріал обов'язково має бути контрастним чорно-білим, спосіб заливки в діаграмах – штриховий).

Формули (зі стандартною нумерацією) виконуються в редакторі Microsoft Equation. Підписи рисунків та формул мають бути доступні для редагування. Усі графічні об'єкти не повинні бути сканованими.

Обов'язкове розрізнення знаків дефіс (-) та тире (–), а також використання лапок такого формату «» («текст»).

Виділення фрагмента тексту можливе курсивом (підкреслення не допускається).

Цитати, таблиці, ілюстрації, усі цифрові дані подаються з обов'язковими посиланнями на джерела. Під кожною таблицею та рисунком має бути зазначено джерело (Джерело:...). Для подання джерела потрібно використовувати шрифт «Times New Roman», 10 кегль.

Неприпустимим є використання нерозшифрованих абревіатур і вперше введених термінів. Усі абревіатури мають бути розшифровані під час першого вживання.

Дотримання вимог є обов'язковим!

Відповідальність за зміст статті несе автор!

Файл статті назвати «Прізвище_стаття» (напр. «Степанюк_стаття»).

До статті окремим файлом («Авт.довідка_Степанюк») потрібно подати інформацію про автора:

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Назва статті _____ (українською та англійською мовами)

Прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь та вчене звання, посада автора (-ів) (українською та англійською мовами) _____

ORCID (цифровий ідентифікатор автора, що відрізняє Вас від будь-якого іншого дослідника, підтримує зв'язок між Вами й Вашою професійною діяльністю. Отримати свій унікальний ідентифікатор ORCID можна, зареєструвавшись <http://about.orcid.org>, <https://orcid.org/register>) _____

Місце роботи, навчання, поштова адреса, індекс, службовий телефон (установи чи організації) (українською та англійською мовами) _____

Поштова адреса Нової пошти, № відділення, на яке редколегія надсилає друкований примірник збірника _____

Телефон _____ . **E-mail** _____

Матеріали потрібно надсилати на e-mail: econom.faculty@gmail.com.

Опубліковані статті надсилаються авторам у форматі PDF.

Одноосібні статті докторів наук публікуються з оплатою вартості ідентифікатора цифрового об'єкта – DOI – 100 грн.

Вимоги до статей, останні випуски журналу, архів номерів, різна інформація – на сайті видання: <http://echas.eenu.edu.ua>

Стосовно інших питань за консультацією просимо звертатися до відповідального секретаря Кулинич Мирослави Богданівни (сл. тел. 0332-24-89-78; моб. тел. (066)-960-53-61).

Наукове видання

**Економічний часопис
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки**

Журнал видається з 2015 року

№ 2 (18)

2019

Технічний редактор: *Л. М. Козлюк*

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21451-11251Р від 25.06.2015 р.

Сайт журналу: echas.eenu.edu.ua

Формат 60×84¹/₈. Обсяг 16,02 обл. вид. арк., 16,27 ум.-друк. арк. Наклад 100 пр. Зам. 488.

Адреса редакції: 43025, м. Луцьк, вул. Винниченка, 28, факультет економіки та управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Тел. (0332) 24-89-78. Ел. адреса: econom.faculty@gmail.com.

Засновник – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
(43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13).

Виготовлювач – Вежа-Друк (м. Луцьк, Винниченка, 14, тел (0332)-29-90-65)

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України

ДК № 4607 від 30.08.2013 р.